

LIETUVOS EDUKOLOGIJOS UNIVERSITETAS

Vida Česnulienė

**GRAMATINĖ IR LEKŠINĖ GRAMATINĖ
KOHEZIJA MOKSLINIO IR PUBLICISTINIO
STILIAUS TEKSTUOSE**

DAKTARO DISERTACIJA

Humanitariniai mokslai, filologija (04 H)

edukologija

Vilnius, 2012

Disertacija rengta 2000–2012 metais Lietuvos edukologijos universitete.

Disertacija ginama eksternu.

Mokslinis konsultantas

prof. dr. **Gintautas Akelaitis** (Mykolo Romerio universitetas, humanitariniai mokslai, filologija – 04 H)

© Vida Česnulienė, 2012

© Leidykla „Edukologija“, 2012

TURINYS

ĮVADAS	5
1. SAKINIŲ SIEJIMO PRIEMONIŲ SAMPRATA IR KLASIFIKACIJOS	12
1.1. Kohezijos ir koherencijos samprata.....	12
1.2. Gramatinių ir leksinių gramatinių sakinių siejimo priemonių klasifikacijos	14
1.2.1. Klasifikacija pagal dėmenų siejimą sudėtiniame sakinyje.....	14
1.2.2. Klasifikacija pagal atliekamas funkcijas tekste.....	15
1.2.3. Klasifikacija pagal kalbos lygmenis	17
1.2.3.1. Gramatinė kohezija.....	18
1.2.3.2. Leksinė kohezija	20
1.2.3.3. Leksinė gramatinė kohezija.....	21
2. GRAMATINĖ KOHEZIJA MOKSLINIO IR PUBLICISTINIO STILIAUS TEKSTUOSE	26
2.1. Referencija, jos rūšys ir vartojimas	27
2.1.1. Asmens referencija	28
2.1.2. Rodomoji referencija	35
2.1.3. Lyginamoji referencija	40
2.2. Substitucija ir jos rūšys	41
2.2.1. Vardažodinė substitucija.....	43
2.2.2. Veiksmožodinė substitucija	45
2.2.3. Konstrukcijų substitucija	47
2.3. Referencijos ir substitucijos santykis.....	51
2.4. Elipsė, jos rūšys ir vartojimas	52
2.4.1. Įvardinė elipsė	53
2.4.2. Kokybinė elipsė	56
2.4.3. Skaitvardinė elipsė	57
3. LEKSINĖ GRAMATINĖ KOHEZIJA MOKSLINIO IR PUBLICISTINIO STILIAUS TEKSTUOSE	59
3.1. Sudėjimo konjunkcija.....	60
3.1.1. Grynojo sudėjimo konjunkcija	60
3.1.2. Turinio papildymo konjunkcija	63
3.1.3. Pridūrimo konjunkcija.....	65
3.1.4. Aiškinamoji konjunkcija.....	68
3.1.5. Iliustruojamoji konjunkcija.....	72
3.2. Priešinimo konjunkcija	74
3.2.1. Grynosios priešpriešos konjunkcija	74
3.2.2. Gretinamoji konjunkcija.....	76

3.2.3. Alternatyvos konjunkcija.....	78
3.2.4. Ribojamoji konjunkcija.....	79
3.2.5. Neatitikimo konjunkcija.....	80
3.2.6. Koreguojamoji konjunkcija.....	80
3.2.7. Turinio nutraukimo konjunkcija.....	82
3.3. Priežasties konjunkcija.....	83
3.3.1. Realiosios priežasties konjunkcija.....	83
3.3.2. Nuolaidos konjunkcija.....	86
3.3.3. Rezultato (išvados) konjunkcija.....	88
3.4. Laiko konjunkcija.....	92
3.4.1. Laiko sekos konjunkcija.....	93
3.4.2. Vienalaikiškumo konjunkcija.....	95
3.4.3. Apibendrinto laiko konjunkcija.....	96
3.5. Modalinė konjunkcija.....	96
3.5.1. Abejojimo konjunkcija.....	98
3.5.2. Įsitikinimo konjunkcija.....	100
3.5.3. Informacijos šaltinį reiškianti konjunkcija.....	102
3.5.4. Pabrėžiamoji konjunkcija.....	104
3.5.5. Lyginamoji konjunkcija.....	106
IŠVADOS.....	107
LITERATŪRA.....	111
ŠALTINIŲ SUTRUMPINIMAI.....	115

ĮVADAS

Darbo objektas, tikslai ir uždaviniai

Pasaulio kalbotyroje vis gausėjant tekstų sandaros, teksto pragmatikos ir kitų tyrimų, lietuvių kalbotyroje tokių darbų vis dar trūksta: dar nėra nuodugniai ištirta ir teksto sandara apskritai, ir sakinių sąveika tekste. Tekstu paprastai laikoma temišškai baigta sakinių grupė, kuria pasiekiamas komunikacijos tikslas: pasakoma informacija, reiškiamas jos vertinimas, parodoma kalbėtojo emocinė būseną. Tekstui svarbus sakinių ir kitų sudaromųjų elementų rišlumas. Todėl šio darbo **objektu** pasirinktos gramatinės ir leksinės gramatinės sakinių siejimo priemonės, kurios lietuvių kalbotyros darbuose nėra išsamiai ištirtos, nesama tų siejimo priemonių detalaus aprašo. Pagrindiniai darbo **tikslai** – pateikti taksonominę gramatinių ir leksinių gramatinių sakinių siejimo priemonių klasifikaciją; atskleisti tų siejimo priemonių funkcionavimo polinkius mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstuose.

Tikslui pasiekti iškelti šie **uždaviniai**:

- 1) nustatyti visą lietuvių kalbos gramatinių ir leksinių gramatinių sakinių siejimo priemonių inventorių mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstuose;
- 2) sudaryti lietuvių kalbos gramatinių ir leksinių gramatinių sakinių siejimo priemonių klasifikaciją – nustatyti jų rūšis ir porūšius;
- 3) ištirti gramatinių ir leksinių gramatinių sakinių siejimo priemonių vartojimo dėsningumus mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstuose;
- 4) nustatyti mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstuose vartojamų formalijų sakinių siejimo priemonių pasiskirstymo polinkius ir priežastis.

Darbo naujumas ir aktualumas

Tyrimų apžvalga. Formaliosiomis sakinių siejimo priemonėmis kuriamas rišlumas užsienio teksto lingvistikos darbuose (Malmkjær 1995: 463–467; Nunan 1993: 59; Stoddard 1990: 13–31; Halliday, Hasan 1976: 3 ir kt.) pavadinamas terminu *kohezija*. Kohezija užsienio specialistų plačiai tyrinėta. Aiškinant šią sąvoką, pabrėžiama, kad tai tik paviršinis teksto sakinių ar didesnių jo vienetų struktūros rišlumas (žr. Ellis 1992; CGEL 1985: 1423; Dijk 1972: 41). Itin svarbu, kad užsienio teksto lingvistų kohezija suvokiama kaip kalbos sistemos dalis, todėl ir reiškiamą gramatinėmis ir leksinėmis sakinių siejimo priemonėmis (OEG 1996; Malmkjær 1995: 463; Nunan 1993: 59; Halliday, Hasan 1976: 26; Cook 1989: 4 ir kt.).

Rusų teksto lingvistikos specialistų formaliosios sakinių siejimo priemonės taip pat tyrinėtos, yra ne viena jų sudaryta formaliųjų ryšio priemonių klasifikacija. Vieni rusų teksto tyrėjai minėtas sakinių siejimo priemones tyrė, jas lygindami su sudėtinio sakinio dėmenų santykiais (plg. Loseva 1980: 15; Kulgavas 1977: 133–149). Kiti rusų kalbininkai (Galperinas 1981: 78–85; Katjurova 1977: 146), tirdami formaliojo rišlumo dalykus, akcentavo, kad formaliųjų sakinių siejimo priemonių esmę sudaro tų priemonių atliekamos funkcijos tekste. Todėl rusų teksto lingvistikos darbuose (Galperinas 1981: 78–85; Katjurova 1977: 146) buvo sudaryta ir formaliųjų sakinių siejimo priemonių klasifikacija, paremta priemonių funkcijomis. Tačiau tokia klasifikacija iki galo nebuvo išgryninta, todėl į kai kurias sakinių siejimo priemonių grupes (pvz., gramatinės, logines, kompozicines struktūrines) buvo įtraukta panašių, o kartais net ir tokių pačių siejimo priemonių. Mat konkrečios priemonės funkcija gali būti nustatyta tik atsižvelgiant į kontekstą. Klasifikacijai, paremtai sakinių siejimo priemonių funkcija, nebuvo pateikta aiškių, objektyvių skyrimo kriterijų, todėl nebuvo populiaru.

Lietuvių kalbotyroje (Buitkienė, Valeika 1983: 13; Rasimavičius 1983; Alaunienė 1978: 6) ilgą laiką vartotas tik *rišlumo* terminas, lemtas siekio kurti savą, lietuvišką, terminiją. Tačiau ir lietuvių kalbotyroje (pvz., Marcinkevičienė 2008; Buitkienė 2000 ir kt.), atsiradus daugiau apžvalgiųjų straipsnių, kuriuose pateikiama užsienio kalbininkų tyrimų apie įvairius teksto sandaros dalykus, pradėtas vartoti kohezijos terminas. Pradėjus vartoti terminą *kohezija*, lietuvių teksto lingvistikos darbuose nebeliko terminų dviprasmybės – buvo atskirtas formalusis, prasminis rišlumas nuo teksto rišlumo apskritai. Be to, ir lietuvių kalbininkų darbuose (pvz., Alaunienė 1978: 8) formaliosios sakinių siejimo priemonės buvo pripažintos kalbos sistemos dalimi, akcentuota, kad jos priklauso įvairiems kalbos lygmenims.

Gramatinė kohezija užsienio teksto lingvistikos darbuose (RDLL 1996: 482; Ellis 1992: 143; Halliday, Hasan 1976: 29) smulkiau skaidoma į šias kohezijos rūšis: referenciją, substituciją ir elipsę. Gramatinė kohezija ir smulkesni jos porūšiai užsienio teksto lingvistikos darbuose ištirti gan nuodugnai. Lietuvių kalbotyroje šios sakinių siejimo priemonės išsamiai nebuvo ištirtos, atskiruose darbuose pateikiamos tik tų priemonių bendros vartojimo tendencijos. Čia atskirai minėtinas K. J. Ambraso darbas (1976), kuriame sakinių siejimas įvardžiais, įvardiniaisrieveiksmiais vadinamas *substitucija*. Lietuvių kalbotyroje (Rosinas 1996; Ambrasas 1976) substitucija suvokiama plačiau, t. y. į ją įtraukiamos ir referencinius santykius reiškiančios siejimo priemonės. Lietuvių kalbininkų straipsniuose apie bendruosius sakinių siejimo priemonių vartojimo polinkius dažniausiai minimas tik terminas *įvardinis pavadavimas* (Rasimavičius 1983; Alaunienė 1978: 14).

Leksinė kohezija kaip ir gramatinė užsienio tyrėjų darbuose (pvz., Halliday, Hasan 1976 ir kt.) ištirta. Tiriant leksinę koheziją, išskiriant jos rūšis ir porūšius, akcentuojama, kad ji turi atramą žodyne (žr. Halliday, Hasan 1976: 318). Lietuvių kalbotyroje leksinė kohezija ištirta bene išsamiausiai. Šią kohezijos rūšį disertacijoje „Leksinės ryšio priemonės dabartinės lietuvių kalbos grožiniuose tekstuose“ ir disertacijos tema parašytuose straipsniuose detalai išdėstė J. Buitkienė. Jos darbuose (taip pat žr. Buitkienė 1993: 17–24) apie leksines sakinių siejimo priemones pateikta ne tik šių priemonių klasifikacija, bet ir vartojimo polinkiai meninio stiliaus tekstuose. Leksinėmis ryšio priemonėmis priimta laikyti pažodinį, hiperoniminį, hiponiminį, sinoniminį, antoniminį kartojimą, perifrazę (žr. Buitkienė 1983; taip pat žr. Sirtautas 1999: 12–15; Barauskaitė 2001: 101).

Leksinei gramatinei kohezijai įvardyti užsienio teksto tyrėjų darbuose vartojami keli skirtingi terminai – *konjunkcija* (C 2004; Halliday, Hasan 1976: 226), *diskurso žymikliai* (angl. *discourse markers*) (Schiffrin 2001: 56; Dahlgren 1998: 65–71; Grote 1998: 22; Jayez, Rossari 1998:72–78; Jucker, Ziv, 1998, Teufel 1998: 45–47 ir kt.) ir pan. Leksinės gramatinės kohezijos priemonės užsienio kalbininkų darbuose sulaukia dėmesio dar ir dabar, nes šios siejimo priemonės, sakinius siedamos semantiškai ir pragmatiškai, leidžia teksto tyrėjams užčiuopti, kokią funkciją konektoriai atlieka nurodydami adresanto ir adresato tarpusavio santykius, duoda dideles galimybes lyginti skirtingose kalbose vartojamus konektorius, teikti rekomendacijas, kaip tokie konektoriai padeda koduoti ir dekoduoti tekstą (plg. Saez 2003: 345; Halliday 2002: 40–41; Fraser 1999: 949; Martin 1992: 168–270; Ellis 1992: 143 ir kt.).

Leksinė gramatinė kohezija lietuvių kalbotyroje tirta itin mažai. Daugelyje tokių darbų (pvz. Vaskelienė 2007: 98–102; Bitinienė 1998: 16–18; Alaunienė 1978: 22 ir kt.) sakinių siejimo priemonių reiškiami santykiai pirmiausia aptariamai pagal formalųjį požymį – analizuojamas sakinių siejimas jungtukais, jungiamaisiais žodžiais, dalelytėmis, įterpiniais. Beveik nesama tokių darbų, kuriuose būtų analizuojami leksinių gramatinių konektorių vartojimo polinkiai skirtingo stiliaus, žanro ar registro tekstuose.

Aktualumas ir naujumas. Disertacijos tema aktuali pirmiausia dėl to, kad, kaip minėta, sakinių siejimo priemonės lietuvių kalbotyroje nėra išsamiai ištirtos. Tyrimo rezultatai, pateikiami šioje disertacijoje, kartu su J. Buitkienės atliktu leksinių siejimo priemonių tyrimu sudaro išsamų, vientisą lietuvių kalbos sakinių siejimo priemonių aprašą. Disertacijoje pirmą kartą susistemintos ir nuosekliai aprašomos gramatinės ir leksinės gramatinės sakinių siejimo priemonės. Tai pirmas atskiras ir išsamus gramatinių ir leksinių gramatinių sakinių siejimo priemonių aprašas. Pasirinkta analizės kryptis – nuo funkcijos prie formos – leido ne tik papildyti iki šiol atliktus konek-

torių lietuvių kalbos tekstuose tyrimus, bet ir atskleisti tų konektorių panašumus ir skirtumus, vartojimo polinkius, parodyti, kad tie patys santykiai gali būti reiškiami skirtingomis priemonėmis, atskleisti nuo priemonių pareinančius santykių atspalvius.

Darbo medžiaga, šaltiniai ir tyrimo metodai

Disertacijos teiginiai ir išvados remiami pavyzdžiais iš dviejų lietuvių kalbos stilių – mokslinio ir publicistinio. Kaip žinoma, mokslinio stiliaus tekstai pasižymi akivaizdžiu dėstymo logiškumu, dalykiniu tikslumu ir aiškumu, objektyvumu, dėstymo glaustumu, drauge ir aiškinamų dalykų išsamumu (Bitinienė 1983: 16–24). Publicistinio stiliaus dažniausiai išskiriamos dvi pagrindinės funkcijos – informacinė ir poveikio (plg. Bitinienė 2007: 11). Publicistinis stilius, be savo atskirų požymių, turi mokslinio ir meninio stiliaus ypatybių. Publicistinis stilius mokslinio stiliaus atžvilgiu yra ir homogeniškas, ir heterogeniškas. Vis dėlto publicistinis stilius artimesnis moksliniam ir kad jo skiriamieji požymiai nėra tokie akivaizdūs, palyginti su mokslinio ir meninio stiliaus sugretinimu, yra patogesnis gretinti su moksliniu. Taigi publicistinį stilių labiau tinka gretinti su moksliniu nei su meniniu.

Mokslinio stiliaus tirti 4 šaltiniai:

1. A. Girdenio „Teoriniai fonologijos pagrindai“,
2. M. Maksimaičio „Lietuvos teisės šaltiniai 1918–1940 metais“ ir M. Maksimaičio „Užsienio teisės istorija“,
3. V. Kaluinės „Paukščių mikoplazmozės“,
4. J. Kubiliaus „Tikimybių teorija ir matematinė statistika“.

Publicistinio stiliaus irgi imti 4 šaltiniai:

1. „Lietuvos rytas“ (2002 m. 284 nr., 2003 m. 38, 55, 83, 84 nr),
2. „Šiaurės Atėnai“ (1998 m. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 9, 11 nr.),
3. „Kultūros barai“ (1998 m. 1, 2, 3, 4, 5, 8/9 nr.),
4. „Naujoji Romuva“ (1998 m. 2, 4, 5 nr., 1999 m. 1, 2, 4 nr., 2000 m. 2, 3, 4 nr., 2001 m. 1 nr.).

Iš kiekvieno šaltinio atsitiktine tvarka atrinkta po 900 sakinių porų. Vadinasi, iš kiekvieno stiliaus (mokslinio ir publicistinio) atrinkta po 3600 sakinių porų. Iš viso analizuojamąją medžiagą sudaro 7200 sakinių porų imtis. Gretinami mokslinio ir publicistinio stilių sakinių siejimo priemonių duomenys pateikiami procentine išraiška. Kaip papildomas šaltinis disertacijoje naudojami Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno duomenys.

Darbas yra sinchroninis aprašomasis. Toks darbo pobūdis lemia **aprašomojo analitinio metodo** pasirinkimą. Taip pat taikomas **lyginamasis** metodas.

Disertacijos teiginiai iliustruojami pavyzdžiais, kurie tekste numeruojami iš eilės. Siejimo priemonė pavyzdžiuose pateikiama pajuodinta, o antecedentas (jei toks yra) – pabrauktas. Pavyzdžių kalba pateikiama originali – taisoma tik korektūra ir didžiosios kalbos klaidos.

Darbo struktūra

Darbą sudaro įvadas, 3 dalys, kurios detalizuotos – suskirstytos į skyrius ir poskyrius, darbo išvados, literatūra ir šaltinių sutrumpinimai. Įvade išdėstyti darbo objektas, tikslai ir uždaviniai, tyrimo metodai, aptarta tiriamoji medžiaga, temos aktualumas ir naujumas, pateikti ginamieji teiginiai. Pirmoje disertacijos dalyje „Sakinių siejimo priemonių samprata ir klasifikacijos“ aptariama svarbiausia mokslinė literatūra darbo tema, aiškinamos *kohezijos* ir *koherencijos* sąvokos, analizuojamos trys skirtingos sakinių siejimo priemonių klasifikacijos, t. y. klasifikacija pagal dėmenų siejimą sudėtiniame sakinyje, pagal atliekamas siejimo priemonių funkcijas tekste ir pagal kalbos lygmenis. Išsamiau aptariama aktualiausia teksto lingvistikos darbuose siejimo priemonių klasifikacija pagal kalbos lygmenis. Ypač daug dėmesio kreipiama į gramatinių siejimo priemonių rūšis – referenciją, substituciją, elipsę. Paaiškinama ir konjunkcijos sąvoka, aptiriamos aktualesnės konjunkcijos priemonių klasifikacijos. Antroje dalyje „Gramatinė kohezija mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstuose“ aptariami referencijos, substitucijos ir elipsės rūšys ir jų vartojimo polinkiai mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstuose. Trečioje dalyje „Leksinė gramatinė kohezija mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstuose“ analizuojamos leksinės gramatinės sakinių siejimo priemonės. Itin aktualu, kaip jau buvo minėta, tai, kad šios priemonės tiriamos einant nuo reikšmės prie formos. Ištirta empirinė medžiaga lėmė, kad visos šios rūšies priemonės buvo suskirstytos į 5 konjunkcijos rūšis: sudėjimo, priešinimo, priežasties, laiko ir modalinę. Todėl šios dalies skyriuose ir poskyriuose smulkiau analizuojami ir detalizuojami konjunkcijos porūšiai, aptariama konjunkcijos rūšių ir porūšių raiška, siejimo priemonių vartojimo polinkiai mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstuose. Priemonių analizė, kai einama nuo funkcijos prie raiškos, leidžia išryškinti konjunkcijos priemonių reikšmės ir vartojimo panašumus ir, aišku, atskleisti jų skirtumus.

Ginamieji teiginiai

Ginti pateikiami šie teiginiai:

1. Gramatinės sakinių siejimo priemonės ir mokslinio, ir publicistinio stiliaus tekstuose vartojamos daug dažniau nei leksinės gramatinės. Tokį vartojimo polinkį lemia ne teksto stilius, bet teksto struktūra – ryšio priemonė paskesniame sakinyje

susiejama su antecedentu pirmesniame sakinyje. Tokia teksto plėtra leidžia adresantui teksto turinį plėtoti einant nuo „sena, žinoma“ prie „nauja, nežinoma“.

2. Leksinės gramatinės sakinių siejimo priemonės sakinius sieja be anteceden- to, todėl siejant sakinius tekste tokiomis priemonėmis aiškumo, logiškumo dėlei pavartojama ir gramatinių siejimo priemonių, t. y. tokiais atvejais sakiniai siejami kompleksiskai – ir gramatine, ir leksine gramatine siejimo priemone.

3. Mokslinio stiliaus tekstuose sakinius dažniau linkstama sieti gramatinėmis priemonėmis, kurios dėl savo funkcijų sakinių ryšius daro griežčiau įformintus, o dėl to sakinių sąsajos yra aiškios, tikslios, nuoseklios. Publicistinio stiliaus tekstuose dažniau vartojamos leksinės gramatinės sakinių siejimo priemonės tekstą daro įvairesnį, netrafaretišką.

4. Mokslinio stiliaus tekstuose dėl aprašomų objektų pateikimo principų sakiniams sieti dažniau vartojama *sudėjimo* ir *priežasties* konjunkcija. Publicistinio stiliaus tekstuose kohezijos raiška įvairesnė – vartojama ir *sudėjimo*, ir *priešinimo*, ir *priežasties*, netgi *modalinė konjunkcija*.

Darbo apibavimas

Pagrindinės ginamojo darbo „Gramatinė ir leksinė gramatinė kohezija mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstuose“ išvados paskelbtos septyniuose moksliniuose straipsniuose:

1. Česnulienė V. Modaliniai konektoriai mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstuose. *Žmogus ir žodis: didaktinė lingvistika*. 2012. T. 14, Nr. 1. P. 30–34.
2. Česnulienė V. Gramatinė kohezija mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstuose. *Filologija*. 2012. T. 17. P. 45–55.
3. Česnulienė V. Laiko konjunkcija mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstuose. *Valoda dažadu kultūru kontekstā*. Daugavpils: Daugavpils Universitātes akadēmiskais apgāds “Saule”, 2012, 158–164.
4. Česnulienė V. Sudėjimo konjunkcija mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstuose. *Specialybės kalba: sakinyš ir tekstas: mokslinių straipsnių rinkinys*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2010. P. 38–47.
5. Remeikytė V. Priešinamoji konjunkcija mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstuose. *Valoda dažadu kultūru kontekstā. Zinātnisko rakstu krājums XVI*. ISBN 9984-14-273-6. Daugavpils: Daugavpils Universitātes akadēmiskais apgāds “Saule”, 2006, 182–188.
6. Remeikytė V. Kaip gramatiškai siejame sakinius? *Gimtoji kalba*. 2002. Nr. 5. P. 3–5.

7. Remeikytė V. Sakinių siejimo priemonės lietuvių ir užsienio kalbininkų darbuose. *Kalbotyra*. 2002. T. 51 (1). P. 147–157.

ir penkiose tarptautinių mokslinių konferencijų tezėse:

1. Česnulienė V. Modaliniai konektoriai mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstuose. *Kalba ir jos tyrimo aspektai. Tarptautinės konferencijos pranešimų tezės*. Vilnius, 2011. P. 6–7.
2. Česnulienė V. Laiko konjunkcija mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstuose. *Tekstas: lingvistika ir poetika 18. Tarptautinės konferencijos pranešimų tezės*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2011. P. 24–26.
3. Česnulienė V. Priežasties konjunkcija mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstuose. *Tekstas: lingvistika ir poetika 17. Tarptautinės konferencijos pranešimų tezės*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2009. P. 19–20.
4. Remeikytė V. Substitucija lietuvių kalbos tekstuose, jos santykis su referencija. *Kazimieras Jaunius (1848–1908) tarmėtyrininkas ir kalbos istorikas. Tarptautinės konferencijos pranešimų tezės*. Vilnius, 2003. P. 53–54.
5. Remeikytė V. Konjunkcija lietuvių kalbos tekstuose. *Tekstas: lingvistika ir poetika. Tarptautinės konferencijos pranešimų tezės*. Šiauliai, 2003. P. 42–43.

Disertacija 2012 m. birželio 11 d. svarstyta LEU Lietuvių kalbotyros ir komunikacijos katedros posėdyje.

1. SAKINIŲ SIEJIMO PRIEMONIŲ SAMPRATA IR KLASIFIKACIJOS¹

Ilgai svarstyta, kokie požymiai lemia, kad temiškai baigtą sakinių grupę būtų galima vadinti tekstu. Požiūris į tekstą, dideliais parametrais imant, priklauso nuo vidinių (paties teksto) ir išorinių (kontekstinių) teksto savybių (plg. Genienė 1999: 19; 1998: 29). Todėl tekstas gali būti tiriamas atsižvelgiant į kontekstinius požymius ir priešingai – jų nepaisant. Akivaizdu, kad visus šiuos požymius laikant vienodai svarbiais, tekstas apibūdinamas išsamiausiai. Tokiu požiūriu į tekstą paremti R. A. de Beaugrande'o ir W. U. Dresslerio (Beaugrande, Dressler 1981: 3–13) septyni tekstiškumo kriterijai, kurie apima vidinį ir išorinį² teksto tyrimą. Minimi šie tekstiškumo kriterijai: kohezija, koherencija, adresanto ketinimas, teksto priimtumas adresatui, informatyvumas, reikšmingumas, sąsaja su kitais tekštais. Tiesiogiai su tekstu susiję tik du pirmieji tekstiškumo kriterijai: *kohezija* ir *koherencija*, o kiti kriterijai, kaip matyti, glaudžiai susiję su platesniu kontekstu. Terminai *kohezija* ir *koherencija*, vartojami šioje disertacijoje, yra ypač aktualūs, todėl 1.1 skyriuje pateikiama šiais terminais įvardijamų sąvokų samprata lietuvių ir užsienio kalbininkų darbuose, gilinamasi, kaip teksto specialistai klasifikuoja kohezijos raiškos priemones.

1.1. Kohezijos ir koherencijos samprata

Dažniausiai tai, kas užsienio kalbotyros darbuose (Malmkjær 1995: 463–467; Nunan 1993: 59; Stoddard 1990: 13–31; Halliday, Hasan 1976: 3 ir kt.) vadinama *kohezija*³, lietuvių kalbotyroje (Buitkienė, Valeika 1983: 13; Rasimavičius 1983; Alaunienė 1978: 6) įvardijama *rišlumo* terminu. Toks sinonimiškas minėtų terminų vartojimas leistų manyti, kad jį lėmė natūrali lietuvių kalbotyros tendencija kurti savą, lietuvišką, terminiją. Tačiau teksto lingvistikos darbuose *rišlumas* vartojamas ir kita, platesne, reikšme, t. y. siekiant bendru terminu pavadinti ir išorinį, ir vidinį teksto rišlumą (plg. Kucharenko 1988: 71). Tokiam rišlumui įvardyti vartojamas ir *koherencijos*

¹ Apie sakinių siejimo priemones, jų klasifikacijas taip pat žr. Remeikytė 2002b: 147–157.

² Vidinis teksto tyrimas teksto lingvistikoje dažnai pavadinamas formaliuoju. Toks teksto tyrimas apima kalbos faktus pačiame tekste. Greta termino *išorinis teksto tyrimas* sinonimiškai vartojamas terminas *kontekstinis*, kuris paprastai suvokiamas kaip teksto ir koduojamo turinio santykis, t. y. nekalbinis (plg. Cook 1989: 14).

³ Kohezijos terminas pasiskolintas iš chemijos mokslo. Sąvokos branduolys – atskirų dalių susijungimas – perkeltas ir į teksto lingvistiką (plg. TŽŽ 1985: 249).

terminas (žr. Trošina 1980: 92; Šoblinskas 1982: 3; Dijk 1972: 132). Esama ir tokių atvejų, kai netgi terminu *kohezija* įvardijamas rišlumas plačiaja prasme, o išorinis rišlumas pavadinamas *koneksijos* terminu (žr. Sirtautas 1999: 11; Schiffrin 1994: 24).

Akivaizdu, kad lietuvių kalbotyroje vartojami skirtingi terminai kiekvienu atveju išreiškia kiek kitokias sąvokas. Todėl būtina aiškiai nusakyti, kaip turėtų būti suvokiami *kohezijos* ir *koherencijos* terminai.

Kohezija užsienio teksto lingvistikos darbuose plačiai tyrinėta. Atskirų darbų iš šios srities esama ir lietuvių kalbotyroje. Dažniausiai kohezija suvokiama kaip paviršinis (formalusis) temiškai baigtos teksto sakininės struktūros rišlumas (žr. Buitkienė 2000: 29; Ellis 1992; CGEL 1985: 1423; Dijk 1972: 41), kuris realizuojamas gramatinėmis ir leksinėmis sakinių siejimo priemonėmis ir būdais (OEG 1996; Malmkjær 1995: 463). Tiriant koheziją, paprastai dėmesys kreipiamas tik į patį tekstą (plg. Nunan 1993: 59), t. y. kohezija padeda paaiškinti, kaip tekstas generuojamas (žr. Halliday, Hasan 1976: 26). Svarbu ir tai, kad kohezija turi atramą kalbos sistemoje ir gali būti realizuojama šiais kalbos lygmenimis: 1) leksiniu, 2) morfologiniu, 3) fonologiniu (žr. Halliday, Hasan 1976: 5). Todėl teksto lingvistikos darbuose apie koheziją kalbama kaip išoriškai matomą reiškinį (plg. Phillips 1983: 12).

Nors lietuvių teksto lingvistikoje kol kas daugiau tebetiriamos kohezijos problemos, užsienio teksto lingvistikos darbuose pastaruoju metu ypač susidomėta koherencija. Tokią tyrimo tendenciją galėjo lemti ne tik nevienoda teksto lingvistikos raidos pakopa, bet ir skirtinga kalbų sandara.

Koherenciją linkstama suvokti kaip prasminį teksto rišlumą (žr. Buitkienė 2000: 29; Hatim, Mason 1990: 192), kuris negali būti realizuotas gramatine kalbos sandara (žr. Cook 1989: 4), nes vien gramatinėmis formomis neįmanoma sukurti prasmės. Kaip tik dėl šios priežasties formalusis rišlumas ne visada užtikrina teksto koherentiškumą (plg. Buitkienė 2000, 29–30; Nunan 1993: 64; Kucharenko 1988: 71). Sakiniai gali būti susieti įvairiausiomis ryšio priemonėmis, tačiau likti nekoherentiški, jei jie prasmės atžvilgiu nėra susiję ir nesusieti su platesniu kontekstu. Be to, ypač gausus siejimo priemonių vartojimas gali pakenkti ir teksto stiliui (plg. Buitkienė 2000: 30).

Tad koherentiško teksto kitas, ne mažiau svarbus, požymis – kontekstas, kuris paprastai suvokiamas kaip visuma veiksnių, tokių kaip teksto adresatas ir adresantas, konkreti situacija, kultūrinė ir socialinė situacija, paralingvistinės ypatybės ir kt. (plačiau apie tai žr. Buitkienė 2000: 30; Bingelienė 1999: 9; Nunan 1993: 61; taip pat plg. OEG 1996; CGEL 1985: 1423). Esama nuomonių, kad koherencijos pasiekama per funkcijų, kurias atlieka kiekvienas pasakymas, suvokimą (žr. Nunan 1993: 64). Kadangi suvokimas paprastai esti subjektyvus, tad ir koherencija, kitaip nei kohezija,

traktuojama kaip subjektyvus reiškiny (žr. Phillips 1983: 12). Koherencijos esmę bando atskleisti pragmatika, schematų, kalbos aktų teorijos ir kt.

1.2. Gramatinių ir leksinių gramatinių sakinių siejimo priemonių klasifikacijos

Teksto lingvistikos darbuose ne kartą bandyta klasifikuoti sakinių siejimo priemonės. Klasifikacijų įvairovę lėmė nevienodas klasifikavimo pamatas, požiūris į koheziją.

1.2.1. Klasifikacija pagal dėmenų siejimą sudėtiniame sakinyje

Kalbininkai, bandę sukurti teksto gramatiką tradicinės gramatikos pamatu ir sakinių siejimo priemonės lygindami su sudėtinio sakinio dėmenų santykiais, jas skirstė į: 1) universalias, vartojamas ir sakiniams, ir sudėtinio sakinio dėmenims sieti, 2) specifines, vartojamas tik sakiniams sieti (plg. Musteikienė 1984: 215; Loseva 1980: 15; Kulgavas 1977: 133–149). Universaliomis siejimo priemonėmis laikomi aiškius loginius santykius (priežasties, pasekmės ir kt.) reiškiantys jungtukai, jungiamiejirieveksmiai (Kulgavas 1977: 133–149; dar plg. Musteikienė 1984: 215). Į tą pačią grupę kartais įtraukiami įterptiniai modaliniai žodžiai, dalelytės, veikslų kategorija, įvardžiai (žr. Loseva 1980: 15). Universalios sakinių siejimo priemonės yra bendros ir sudėtinio sakinio dėmenims, ir atskiriems sakiniams sieti.

Į specifinių siejimo priemonių grupę linkstama įtraukti leksinį pakartojimą, sinoniminį pakeitimą (žr. Loseva 1980; Kulgavas 1977: 133–149), determinantus (Musteikienė 1984: 215), kartais įtraukiami jungiamieji žodžiai, turintys laiko, vietos reikšmės (Loseva 1980), įvardinis pavadvimas (Kulgavas 1977). Tos siejimo priemonės (jungiamieji žodžiai, turintys laiko, vietos reikšmės, įvardinis pavadvimas, determinantai ir pan.), dėl kurių kalbininkų nuomonės išsiskyrė, gali būti įtrauktos ir į vieną, ir į kitą grupę. S. Gindinas (1977: 349), kalbėdamas apie šią klasifikaciją, teigė, jog leksinės sakinių siejimo priemonės netiksliai buvo pavadintos nekalbinėmis. Tad taip klasifikuoti siejimo priemonės, matyt, nėra visiškai tikslu jau vien dėl to, kad tekstas nėra sakinių suma; jais tekstas tik įkoduojamas; todėl teksto sakinių siejimas iš esmės skiriasi nuo sudėtinio sakinio dėmenų siejimo (plg. Halliday, Hasan 1976: 2); be to, sakinių siejimo priemonės atskirose grupėse negali būti apibūdintos pagal bendrą požymį. Vis dėlto ir taip klasifikuojant sakinių (didesnių teksto vienetų) sieji-

mo priemonės gana tiksliai buvo išskirti įvardžiai, reiškiantys referencinius santykius (išsamiau žr. 1.2.3.1 skyrelį).

1.2.2. Klasifikacija pagal atliekamas funkcijas tekste

Kai kurie kalbininkai (Galperinas 1981: 78–85; Katjurova 1977: 146) bandė sakinių siejimo priemones klasifikuoti pagal tai, kokias funkcijas tekste jos atlieka. Pažymėtina, kad šioje klasifikacijoje atsižvelgiama ir į kitus siejimo priemonių požymius, t. y. kokiam kalbos lygmeniui jos priklauso (Katjurova 1977: 146) ar kokius teksto vienetus (sakinius ar stambesnius teksto vienetus) jos sieja (Galperinas 1981: 78–85). Nesant vieno požūrio į kalbos funkciją (žr. Karaliūnas 1997: 113), o tuo labiau į teksto funkciją, kalbotyros darbuose minimos skirtingos teksto funkcijos, nevienodos ir siejimo priemonių klasifikacijos. M. Katjurova (1977: 146), klasifikuodama siejimo priemones, atsižvelgia ne tik į siejimo priemonių funkciją tekste, bet ir tų priemonių kalbos lygmenį (žr. 1 lentelę).

1 lentelė. Sakinių siejimo priemonių klasifikacija pagal M. Katjurovą

Siejimo priemonių tipas	Siejimo priemonių funkcija tekste	Siejimo priemonės
Leksinės gramatinės sakinių siejimo priemonės	Nominatyvinė funkcija. Svarbių pozicija tekste.	Grynasis leksinis daiktavardinis kartojimas, asmeniniai įvardžiai, junginiai su rodo- muoju įvardžiu ir daiktavardžiu,rieveiksmiai, reiškiantys priežastį ir pasekmę, vietą ar laiką.
Morfologinės sakinių siejimo priemonės	Nominatyvinė funkcija susilpnėjusi, aktualizuota gramatinė.	Veiksmažodžių laiko, nuosakos, asmens formų kaita.
Sintaksinės sakinių siejimo priemonės	Nominatyvinė funkcija susilpnėjusi, aktualizuota sintaksinė.	Specialios siejimo konstrukcijos, siejamosios paskirties įterpiniai, anaforiniai sujungiamieji jungtukai, įvardis <i>tai</i> ,rieveiksmiai, kuriais reiškiamas pasakymų nuoseklumas.

Iļos Galperino (1981: 78–85) siejimo priemonių klasifikacija (žr. 2 lentelę) aki-vaizdžiai parodo, kad kohezija įžvelgiama tekstą tiriant įvairiais aspektais (stilistikos, kompozicijos, logikos ir t. t.). Į koheziją žvelgiama einant ne nuo formos prie reikšmės, kas kaip tik būdinga formaliam rišlumui, bet atvirkščiai. Galbūt dėl to į I. Galperino klasifikaciją (žr. 2 lentelę) patenka ir koherencijos dalykų, pavyzdžiui, į asociacijų siejimo priemonių grupę įtraukiama konotacija, subjektyvus vertinimas, t. y. aiškiai koherentiški aspektai.

2 lentelė. Klasifikacija pagal I. Galperiną

Siejimo priemonių rūšis	Siejimo priemonių funkcija tekste	Siejimo priemonių pavyzdžiai
Gramatinės sakinių siejimo priemonės	Siejimo funkcija.	Jungtukai, jungiamojo tiporieveiksmiai (<i>štai dėl ko, taip kaip, todėl</i>), deiktinės siejimo priemonės (įvardžiai, jungtukai).
Loginės sakinių siejimo priemonės	Gramatinė funkcija susilpnėjusi (bet neišnykusi), aktualizuota siejimo funkcija.	<i>Po kelių dienų, greta, pirma ... antra.</i>
Asociacinės sakinių siejimo priemonės	Retrospekcijos, subjektyvaus vertinimo funkcijos.	Konstrukcijos kaip <i>staiga prisiminė, panašu į tai</i> .
Kompozicinės struktūrinės sakinių siejimo priemonės	Kompozicinė ir siejimo funkcija.	Konstrukcijos <i>man tai primena, kitu metu, kalbant apie kitą dalyką</i> ir t. t.
Stilistinės sakinių siejimo priemonės	Stilistinė ir siejimo funkcija.	Paralelizmas, chiazmas, palyginimai, aliuzijos, metaforos
Ritminės sakinių siejimo priemonės	Poetinė ir siejimo funkcija.	Metras, ritmas ir kt.

Taigi siejimo priemonės klasifikuojant pagal jų atliekamą funkciją tekste buvo nustatyta, kaip svarbu atsižvelgti ir į siejimo priemonių atliekamas funkcijas. Tačiau tokia klasifikacija iki galo nebuvo išgryninta, todėl į kai kurias sakinių siejimo priemonių grupes (pvz., gramatinės, loginės, kompozicines struktūrinės) buvo įtraukta panašių, o kartais net ir tokių pačių siejimo priemonių. Mat konkrečios priemonės funkcija gali būti nustatyta tik atsižvelgiant į kontekstą. Klasifikacijai, paremtai sakinių siejimo priemonių funkcija, nebuvo pateikta aiškių, objektyvių skyrimo kriterijų, todėl ši klasifikacija iki galo neišsikristalizavo ir teksto lingvistų darbuose nebuvo itin populiarė.

1.2.3. Klasifikacija pagal kalbos lygmenis

Populiariausia įvairių šalių teksto lingvistikos darbuose sakinių siejimo priemonės klasifikuoti pagal kalbos lygmenis. Tokios klasifikacijos svarbą lėmė tai, kad kohezija buvo pripažinta kalbos sistemos dalimi. Kalbotyros darbuose (Ellis 1992: 143; CGEL 1985: 1437; Alaunienė 1978: 8; Halliday, Hasan 1976: 29 ir kt.) ypač dažnai pastebima, kad siejimo priemonės priklauso įvairiems – gramatiniam, leksiniam, net fonetiniam – lygmenims.

Teksto lingvistikos darbuose įprasta skirti leksinę, gramatinę ir leksinę gramatinę kohezijos rūšis (plg. CGEL 1985: 1437; Halliday, Hasan 1976: 29 ir kt.). Leksinė kohezija suprantama kaip sakinių siejimas nominaciniais žodžiais. Be to, leksinės kohezijos atveju formalioji siejimo priemonė dažniausiai pirmesniame sakinyje aiškiai siejama su antecedentu. Šis požymis itin svarbus ir gramatinei kohezijai. Todėl leksinė ir gramatinė kohezijos rūšys yra panašios tuo, kad siejimo priemonė **visada** turi ankstesniame sakinyje įvardytą antecedentą – siejamąjį elementą. O į atskiras grupes šias panašias kohezijos rūšis išskirti dera dėl to, kad leksinėmis siejimo priemonėmis antecedentas konkrečiai pavadinamas, o gramatinėmis – tik įvardijamas (plg. 1 ir 2 pvz., taip pat žr. 3 lentelę).

(1) *Tačiau morfeminė analizė nėra šių dviejų analizės rūšių galutinių rezultatų paprasta linijinė projekcija. Morfeminė analizė yra gilesnė ta prasme, kad ji leidžia išskirti ir tokias morfemas, kurių buvimą berodo ne gyvi darybos (ar kaitybės) santykiai, o tik tų buvusių santykių daugiau formalūs pėdsakai.* UrbutŽDT 143.

(2) *Bet artinosi mišparai – ir Nepažįstamosios paveikslas vėl išstūmė iš klieriko Vasario galvos atsiminimus ir mintis apie Liučę. Jis spėliojo, ar pamatys šiandien tą baltu šaliu apsigaubusią moterį <...>.* Myk-Put₉₂ R IV 82.

3 lentelė. Leksinės ir gramatinės kohezijos požymiai

Leksinė kohezija		Gramatinė kohezija	
Siejimo priemonė	Antecedentas	Siejimo priemonė	Antecedentas
Nominacinis žodis	Nominacinis žodis	Įvardis, įvardinis prievaismis	Nominacinis žodis
<i>Morfeminė analizė</i>	<i>Morfeminė analizė</i>	<i>Jis</i>	<i>klieriko Vasario</i>

Kaip matyti iš 3 lentelės, ir leksinei, ir gramatinei kohezijai bendra tai, kad siejimo priemonė visada turi antecedentą. Skiriasi šios kohezijos rūšys tik siejimo priemone.

Leksinė kohezija reiškia nominaciniu žodžiu, gramatinė – įvardžiu ar įvardiniurieveksmiu.

Leksinės gramatinės kohezijos atveju svarbu tai, kad, sakinius siejant koku nors konektoriu, nurodomas koks nors prasminis santykis, o antecedento siejamame sakinyje nėra. Taigi, kohezijos rūšis skiriant pagal kalbos lygmenis, ne tik pabrėžiama tai, kad kohezija yra kalbos sistemos dalis, bet ir pabrėžiami tų kohezijos rūšių skiriamieji požymiai. Kituose trijuose šios disertacijos poskyriuose aptariami svarbiausi teoriniai darbai, kuriuose minėtos kohezijos rūšys yra aptariamoms.

1.2.3.1. Gramatinė kohezija

Greta termino *gramatinė kohezija* sinonimiškai vartojamas terminas *sintaksinė kohezija*. Būta siūlymų vartoti siauresnį – *sintaksinės kohezijos* – terminą (plg. Silman 1967: 27). Terminas *sintaksinė kohezija* dažniau vartotas rusų kalbotyroje, o *gramatinė kohezija* pagal M. A. K. Halliday'aus ir R. Hasano (Halliday, Hasan 1976: 29) tradiciją – anglų, vokiečių kalbotyroje. Užsienio teksto lingvistikos darbuose (Ellis 1992: 143; Halliday, Hasan 1976: 29) kalbama apie šias gramatinės kohezijos rūšis: *referenciją, substituciją ir elipsę*.

Referencijos terminas į teksto lingvistiką perkeltas iš tradicinės semantikos, kur *referencija* reiškia santykį tarp lingvistinės formos (žodžio) ir koduojamo turinio (RDLL 1996: 482). Referencija kaip gramatinės kohezijos rūšimi paprastai kuriamas semantinis ryšys tarp dviejų siejamų reikšmių, bet ne gramatinių formų (kaip substitucija) (žr. Halliday, Hasan 1976: 31–87; Verikaitė 1999: 15).

(3) *Tai buvo acholeplazmos. Jos evoliucionavo dviejomis kryptimis – į spiroplazmas, kurios prarado gebėjimą sintetinti sterolius, bei anaeroplazmas*. KalPM 19.

Pateiktame pavyzdyje sakiniai susieti referentiškai, t. y. čia svarbūs ne žodžiai, ne jų gramatinės formos, bet reikšmės. Konkrečiai sakinio veikėjas *jos* įvardytas pirmajame sakinyje, tačiau skaitytojas ir be to konkretaus įvardijimo, tik iš sakinyje pateikiamos situacijos galėtų numanyti to įvardžio prasmę. Be to, referencijos, kitaip nei substitucijos, atveju siejamieji elementai gali atlikti skirtingas sintaksines funkcijas (plg. Halliday, Hasan 1976: 304). Trečiame pavyzdyje *jos* atlieka veiksnio, o *acholeplazmos*, t. y. elemento, su kuriuo yra siejamas *jos*, – tarinio sintaksinę funkciją.

Nors daugelis lietuvių kalbininkų (Ambrasas 1976; Rosinas 1984 ir kt.) sakinių siejimą įvardžiais, įvardiniaisrieveksmiais vadina substitucija – šie konektoriai tekste atlieka pakeitimo funkciją, tačiau, atsižvelgus dar ir į šių konektorių reikšmių apibendrinimo laipsnį, – galima skirti ir referenciją, ir substituciją (žr. 4 lentelę).

4 lentelė. Referencijos ir substitucijos skiriamieji požymiai

Įvardžiai, įvardiniairieveiksmiai	
Referencija	Substitucija
Siejimo priemonės reikšmė konkretnė, gali būti šiek tiek numanoma ir be konteksto. Pvz.: <i>Bet artinosi mišparai – ir Nepažįstamosios paveikslas vėl išstūmė iš klieriko Vasario galvos atsiminimus ir mintis apie Liucę. Jis spėliojo, ar pamatys šiandien tą baltu šaliu apsigaubusią moterį <...>. Myk-Put₉₂ R IV 82.</i>	Siejimo priemonės reikšmė bendresnė, be konteksto negali būti nuspėjama. Pvz.: <i>Jis priklausė vienai slaptai lavinimosi kuopelei, kur buvo aiškinamas pasaulio atsiradimas, evoliucija, dar šis tas iš gamtamokslio <u>visai kitaip, negu moko bažnyčia</u>. Taip bent jam atrodė. Myk-Put₉₂ R IV 15.</i>

Substitucijos terminu įvardijamos skirtingos sąvokos. Substitucija suvokiama kaip metodologinė procedūra struktūrinėje lingvistikoje, distribucinėje analizėje, t. y. procedūra, kai tiriamasis vienetas tam tikrame kontekste pakeičiamas kitu (plg. Crystal 1997: 438; RDLL 1996 463; Gaivenis, Keinys 1990: 193; Ivič 1973: 318). Kitaip substitucijos terminas suvokiamas teksto lingvistikoje. Pažymėtina, kad ir čia substitucija suprantama nevienodai. Lietuvių kalbotyroje išsamiausiai substituciją ištyręs K. J. Ambrasas (1976: 3), remdamasis L. Bloomfieldo darbais, substitutu laiko „tokią lingvistinę formą ar gramatinį reiškinį, kuris tam tikromis žinomomis pasikartojančiomis aplinkybėmis **pakeičia** bet kokią lingvistinę **formą** (išryškinta autorės – V. Č.), priklausančią tam tikrai klasei“. Nors substituto apibrėžtyje akcentuojama jo gramatinė prigimtis, tačiau vis tiek substitutais laikomi anaforiniai įvardžiai, kurie atlieka referencinę funkciją, t. y. „pasakymo ir jo dalių susiejimo su tikrove objektais, įvykiais, asmenimis, situacijomis, daiktų padėtimi realiame pasaulyje arba apskritai kalbėjimo universume“ (Rosinas 1996: 6; plg. Padučeva 1982: 3). Tad substitucija dera laikyti **formalius** santykius tarp siejamų **kalbinių elementų (žodžių ar frazių)**; pats substitutas reiškiamas tik **tokiais žodžiais**, kurių konkrečioji reikšmė yra nurodyta tekste (plg. Halliday, Hasan 1976: 89, 308).

(4) *Jis priklausė vienai slaptai lavinimosi kuopelei, kur buvo aiškinamas pasaulio atsiradimas, evoliucija, dar šis tas iš gamtamokslio visai kitaip, negu moko bažnyčia. **Taip bent jam atrodė**. Myk-Put₉₂ R IV 15.*

Pateiktame pavyzdyje *taip* laikomas substitutu, kuris pavaduoja žodžių grupę. Substitutas *taip* be siejamosios grupės neturi konkrečiosios reikšmės, t. y. negali būti susietas su referentu. Svarbu ir tai, kad įvardinisrieveiksmis *taip*, kaip ir visi substitutai, atlieka **tą pačią sintaksinę funkciją** kaip ir siejamoji žodžių grupė (plg. Halliday, Hasan 1976: 304).

Lietuvių kalbotyroje (Rosinas 1996; Ambrasas 1976) substitucija suvokiama plačiau, t. y. į ją įtraukiamos ir referencinius santykius reiškiančios siejimo priemonės. Be to, kartais išvis vengiama šio tarptautinio termino, minimas *įvardinis pavadavimas* (Rasimavičius 1983; Alaunienė 1978: 14).

Elipsė paprastai suprantama kaip stilistinė figūra, t. y. kaip numanomo kalbos vieneto praleidimas tekste (LKE 1999: 178; Koženiauskiene 1999: 300 ir kt.). Panašia reikšme elipsės sąvoka vartojama ir sintaksėje (Labutis 2002: 142). Jei praleidimas atlieka sakinių siejimo funkciją, tai terminas *elipsė* vartojamas ir teksto lingvistikoje. Dažniausiai elipsė yra lyginama su substitucija ir apibrėžiama kaip nulinė substitucija (Halliday, Hasan 1976: 142). Todėl kartais ji neatskiriama nuo substitucijos (Ellis 1992: 82). Elipsė yra „nulis“, turintis prasmę. Tas „nulis“ galėtų būti pakeistas kalbos vienetu iš ankstesnio pasakymo (Ellis 1992: 143). Elipsė, kaip ir substitucija, yra reiškiamas leksiniu gramatiniu kalbos lygmeniu, praleistas siejamasis elementas paprastai yra pasakytas tekste (Halliday, Hasan 1976: 145) (žr. 5 pvz.).

(5) *Pavyzdžiui, žodį „springs“ <...> sudaro skiemuo, susidedąs iš centrinės dalies <...>, eksplozinės priebalsių grupės <...> ir implozinės grupės <...>. Pirmąją (0)⁴ galima žymėti <...>, antrąją (0) <...>. GirdTFP 105.*

5 pavyzdyje šalia įvardžiutinių skaitvardžių galėtų būti vartojamas praleistas pirmesnio sakinio elementas *grupė*, tačiau antrame sakinyje jo nėra. Šis praleidimas atlieka ne stilistinę, o sakinių jungimo funkciją. Lietuvių kalbos tekstuose kartais toks praleidimas nulemia, kad šalia praleisto konektoriaus vartojama ne paprastoji, o įvardžiutinė skaitvardžio forma.

Pripažįstant tai, kad kohezija yra realizuojama kalbos sistemoje, akivaizdu, jog skirtingos sandaros kalbose, kur esama įvairių gramatinių ypatybių, vartojama ir savitų siejimo priemonių, kurios kohezijos aprašuose atskirai nenagrinėjamos. Iš tokių sakinių siejimo priemonių minima žodžių tvarka (Moskalskaja 1981; Alaunienė 1978), veiksmazodžių formų bendrumas, t. y. veiksmazodžių laikų (Sirtautas 1999; Alaunienė 1978), veikslų (Sirtautas 1999; Zolotova 1954), nuosakų (Sirtautas 1999) derinimas, sakinių struktūros įvairumas (Alaunienė, 1978; Zolotova 1954).

1.2.3.2. Leksinė kohezija

Dažniausiai tekstuose vartojamos leksinės sakinių siejimo priemonės. Tad leksinė kohezija ir ištirta bene išsamiausiai. Lietuvių kalbotyroje, kaip minėta, šią kohezijos

⁴ (0) žymimas praleistas siejamasis elementas.

rūšį disertacijoje „Leksinės ryšio priemonės dabartinės lietuvių kalbos grožiniuose tekstuose“ (1983) ir disertacijos tema parašytuose straipsniuose detalai yra išdėsciusi J. Buitkienė. Todėl šioje disertacijoje leksinės siejimo priemonės išsamiau nenagrinėjamos, čia pateikti tik bendresni leksinių siejimo priemonių tyrimo aspektai.

Tiriant leksines ryšio priemones, ne iš karto buvo aiškiai nubrėžta riba tarp leksinių ir leksinių gramatinių siejimo priemonių. Lingvistinėje literatūroje leksinėmis siejimo priemonėmis laikyti pasikartojantys žodžiai, įvardžiai, jungtukai, žodžiai, reiškiantys erdvės ir laiko santykius (žr. Alaunienė 1978: 8; Zolotova 1954 ir kt.). Tačiau įvardžius įtraukti į leksinių ryšio priemonių grupę nėra tikslu, nes „įvardis, kitaip nei žodis pavadinimas, neatlieka reprezentacinės funkcijos“ (Rosinas 1996: 7).

Leksinė kohezija paprastai atsispindi žodinėje teksto struktūroje (žr. Halliday, Hasan, 1976: 318). Todėl leksinėmis ryšio priemonėmis priimta laikyti pažodinių (hiperoniminį, hiponiminį), sinoniminį, antoniminį kartojimą, perifrazę (žr. Sirtautas 1999: 12–15; Buitkienė 1983).

Pažymėtina, jog leksinės ryšio priemonės ne tik sieja sakinius, bet jomis pasakoma ir papildoma kontekstinė reikšmė (plg. Buitkienė, 1980, 54; Halliday, Hasan 1976: 288–289).

1.2.3.3. Leksinė gramatinė kohezija

Leksinė gramatinė kohezija – tai tarpinis sakinių siejimo priemonių lygmuo, esantis tarp grynųjų leksinių ir grynųjų gramatinių siejimo priemonių. Kaip jau minėta, kohezijos rūšys skiriamos pagal žodžių skirstymą į atskiras grupes. Žodžių grupės įvairiuose kalbotyros šaltiniuose (DLKG 2005: 56; Paulauskienė 1994: 26 ir kt.) įvardijamos maždaug vienodai, t. y. skiriami **sąvokų pavadinimai**, **jų nuorodos** ir **jungiamieji žodžiai**. **Leksinėmis** sakinių siejimo priemonėmis paprastai vadinamos tokios, kurios yra **sąvokų pavadinimai**, pavartoti **sakiniams sieti**. Į **gramatinių** priemonių grupę įtraukiamos **sąvokų nuorodos**. Į **leksinės gramatinės** kohezijos reiškiškių grupę – **žodžiai, kurie negali eiti sakinio dalimis** (jungtukai ir kiti jungiamieji žodžiai, dalelytės, įterpiniai, įterpiamai vartojami žodžiai). Jungtukai kaip leksinės gramatinės sakinių siejimo priemonės turi ir žodžio, ir morfemos požymių (plg. Paulauskienė 1994: 407). Dalelytės vienos savo reikšme ir atliekamomis funkcijomis artimos prieveiksmiams (sąvokų pavadinimams), kitos tam tikruose kontekstuose priartėja prie jungtukų, neprarasdamos savo prasminių atspalvių (plg. DLKG 2005: 432; LKG 1971: 571 ir kt.). O įterpiniai yra leksiniai sintaksiniai vienetai. Įterpiniai priklauso įvairioms kalbos dalims.

Kartais leksinės gramatinės kohezijos priemonės yra aptariamose drauge su gramatinėmis (plg. Halliday 2002: 28; Hoey 1991: 9 ir kt.). Tačiau kitų kalbininkų (plg. Jayez, Rossari 1998:72–78; Halliday, Hasan 1976: 226) tyrimai rodo, kad leksinė gramatinė kohezija iš esmės skiriasi ir nuo leksinės, ir gramatinės kohezijos, t. y. leksinės gramatinės ryšio priemonės sakinius sieja netiesiogiai – jomis nurodomi tam tikri specifiniai santykiai, sakiniai siejami be antecedento. Todėl disertacijoje leksinė gramatinė kohezija aptariama atskirai.

Leksinė gramatinė kohezija problemiška todėl, kad šiai sąvokai įvardyti nei lietuvių, nei užsienio teksto tyrėjų darbuose nesama vieno termino. Leksinei gramatinei kohezijai pavadinti teksto lingvistikos darbuose vartojami keli skirtingi terminai – *konjunkcija* (Halliday, Hasan 1976: 226), *diskurso žymikliai* (angl. *discourse markers*) (Schiffrin 2001: 56; Jayez, Rossari 1998:72–78; Grote 1998: 22; Teufel 1998: 45–47; Redeker 1990 ir kt.). ir pan. Nevienodi pavadinimai rodo skirtingą požiūrį į rūpimą reiškinį, be to, nors ir netiesiogiai, – leksinės gramatinės kohezijos pripažinimą.

Teksto tyrėjų darbuose akcentuojama, kad *diskurso žymikliai* sakinius sieja semantiškai ir pragmatiškai (plg. Saez 2003: 345; Fraser 1999: 949), be to, kai kurie *žymikliai* nurodo kalbėtojo ir klausytojo santykius (plg. Masaitienė 2003: 64). Teksto *žymikliai*, kaip ir visos formaliosios sakinių siejimo priemonės, paprastai apibrėžiami kaip kalbiniai vienetai, kurie sakinyje, kuriame vartojami, neatlieka tam sakiniui būdingo turinio ir gramatinės struktūros formuojamojo vaidmens – nėra būtinieji to sakinio nariai. Jie tik padeda interpretuoti tekstą (plg. Saez 2003: 347). Terminas *diskurso žymikliai* apima tik formalųjį sakinių siejimo priemonės aspektą. Todėl tam reikalui vartojamas lietuvių kalbotyroje įsitvirtinęs terminas *konektorius* (plg. Sirtautas 1999: 10 ir kt.). O santykiui, kurį tie konektoriai išreiškia, įvardyti vartojamas teksto lingvistikos darbuose nusistovėjęs terminas *konjunkcija* (plg. Halliday, Hasan 1976: 226–271)

Konjunkcija – tai pirmiausia atskirų sakinių, taip pat teksto dalių santykis, reikiamas jungtukais, kitais jungiamaisiais žodžiais, dalelytėmis, įterpiniais (Halliday 2002: 40–41; Ellis 1992: 143; Martin 1992: 168–270; Halliday, Hasan 1976: 226–273, 320–324, 336–338 ir kt.). Konjunkcijos paskirtis – ne tik susieti pirmesnę teksto sakinį su paskesniu, taip pat teksto atkarpas, bet ir nurodyti tam tikras ryšio reikšmes, kurios ryškėja iš kitų teksto elementų (Halliday, Hasan 1976: 226). Todėl konjunkcijai būdingas ne vieno atžvilgio ryšys – be konjunkcijos priemonių, *konektorių* (jungtukų, jungiamųjų posakių ir kt.), sakiniai siejami ir kitomis ryšio priemonėmis (plg. Bitinienė 1998: 16; dar plg. Akelaitis 1982: 5).

Aprašant konjunkciją kaip kohezijos rūšį, pirmiausia dera kreipti dėmesį į tai, kokį santykį reiškia *konektorius*, kuriuo siejami du ar daugiau sakinių (Halliday, Hasan 1976: 227).

Kalbotyros darbuose yra kelios skirtingos konjunkcijos klasifikacijos, kurias lemia pirmiausia nevienoda konjunkcijos sąvokos apimtis. Esama teksto tyrėjų, kurie konjunkciją suvokdami plačiai, analizuoja visus jungtukus ir jungiamuosius žodžius, kuriais siejami ir atskiri sakiniai, ir sudėtinio sakinio dėmenys (plg. Beaugrande'o ir Dresslerio (1981: 71–73) ir kitų vartojamą terminą *subordinacija*). Beaugrande'as ir Dressleris (1981: 71–73) jungtukus ir jungiamuosius posakius, kuriais siejami sakiniai ar sudėtinio sakinio dėmenys, vadina *sujungimu* (angl. *junctions*) ir skiria šiuos *sujungimo* tipus: *konjunkciją* (pvz., *ir*), *disjunkciją* (pvz., *ar*), *kontrajunkciją* (pvz., *bet*, *tačiau* ir t. t.), taip pat *subordinaciją* (prijungiamieji jungtukai, kuriais jungiami vienas nuo kito priklausomi sakinio formos dėmenys). Pagal siejamų dėmenų lygiavertiškumą ar nelygiavertiškumą skiriama *sujungiamoji* (angl. *coordinating*) ir *prijungiamoji* (angl. *subordinating*) *konjunkcija* (plg. ODEG 1994: 86–87). Taigi jungiamosios priemonės klasifikuojamos atsižvelgiant į tai, kokius (sintaksiškai lygiaverčius ar nelygiaverčius) elementus jos sieja, taip pat žiūrima, ir kokius santykius jos reiškia. Būtent pastarasis požymis – jungtukų ir jungiamųjų posakių reikšmė – ir yra populiariausias konjunkcijos skirstymo pamatas. Tačiau santykiai (reikšmės) ne visų kalbininkų vienodai grupuojami. Tad ir konjunkcijos klasifikacijos, nors ir nedaug, bet skiriasi (žr. 5 lentelę).

5 lentelė. Konjunkcijos klasifikacija Halliday'aus (1985a), Halliday'aus, Hasano (1976), Martino (1983b) darbuose

Halliday'aus klasifikacija	Martino klasifikacija	Halliday'aus, Hasano klasifikacija
1. Detalizavimas: a) priešinimas, b) paaiškinimas. 2. Papildymas. 3. Argumentavimas: a) erdvė ir laikas; b) būdas, c) priežastis ir sąlyga.	1. Sudėjimas (<i>be to</i>); 2. Lyginimas: a) kontrastas, b) panašumas. 3. Logiškai išvedamas sudėjimas: a) priežastis, b) nuolaida. 4. Laikas.	1. Sudėjimas. 2. Priešinimas. 3. Priežastis. 4. Laikas.

Kaip matyti iš 5 lentelės, M. A. K. Halliday'aus, Hasano ir J. R. Martino klasifikacijoms bendra tai, kad skirstymo pagrindas – 4 santykiai: sudėjimas, priešinimas,

priežastis ir laikas. Tik J. R. Martino klasifikacijoje priešinimas išskiriamas ne kaip atskira santykio rūšis, bet jis yra įtraukiamas į lyginimo santykį. 1985 m. sudaryta M. A. K. Halliday'aus klasifikacija visiškai skiriasi nuo minėtų dviejų. Čia santykiai labiau susiejami su teksto koherencijos, pragmatikos dalykais, todėl skirstomi pagal tai, kokių tikslų turi adresantas: teikiamą turinį jis gali detalizuoti, pildyti, argumentuoti.

Lietuvių kalbai tinkamiausias konektorių skirstymas pagal jungtukų ir jungiamųjų posakių reiškiamus santykius. Tad pagal šiuos santykius skirtinos tokios konjunkcijos rūšys – sudėjimo, priešinimo, laiko, priežasties ir modalinė.

Be santykių, teksto lingvistikos darbuose (Halliday 2002: 41; Martin 1992: 178; Halliday, Hasan 1976: 267–268) dar tiriama, kokią įtaką konjunkcija turi teksto struktūrai. Todėl kalbama apie išorinę ir vidinę konjunkciją. Išorinės konjunkcijos paskirtis – jungtukais ir jungiamaisiais posakiais sujungti sakinius, taip pat paaiškinti, kodėl vienas ar kitas reiškinys vyksta (plg. Halliday, Hasan 1976: 267–268). Vidinė konjunkcija paremia žodinę teksto struktūrą, ją paaiškinama, kodėl tai, kas dėstoma, yra teigiama, netgi išreiškiamas subjektyvus kalbėtojo požiūris į dėstomus dalykus (Halliday 2002: 41; Martin 1992: 178; Halliday, Hasan 1976: 267–268). Nustatyta, kad tekstuose dažnesnė išorinė konjunkcija, mat ir paties teksto paskirtis – užkoduoti reiškiamą turinį. Vidinė konjunkcija tik padeda tinkamai organizuoti teksto struktūrą (plg. Halliday 2002: 41; Martin 1992: 181). Pažymėtina, kad išorinės ir vidinės konjunkcijos ribos ne visada aiškios, todėl dažnai minėtos konjunkcijos rūšys smulkiai nenagrinėjamos – aptariamos tik bendrosios jų ypatybės.

Lietuvių kalbotyroje (plg. Vaskelienė 2007: 98–102; Bitinienė 1998: 16–18; Alau-nienė 1978: 22) sakinių siejimo priemonių reiškiami santykiai pirmiausia aptariami pagal formalųjį požymį, t. y. kokia kalbos dalimi ta priemonė reiškiamą. Todėl atskirai kalbama apie sakinių siejimą jungtukais, jungiamaisiais žodžiais, dalelytėmis, įterpiniais. Ir tik suskirsčius konektorius į šias grupes žiūrima, kokius santykius tos ryšio priemonės, kuriomis siejami sakiniai, reiškia. Disertacijoje, kaip jau minėta aptariant darbo naujumą ir aktualumą, einama kitu keliu: analizuojant konjunkciją pirmiausia kreipiamas dėmesys į siejimo priemonių reikšmę, o tik paskui į jų raišką. Konjunkcijos skirstymas, paremtas jungtukų, jungiamųjų žodžių, dalelyčių, įterpinių ir kt. konektorių reiškiamais santykiais, leidžia atskleisti siejimo priemonių panašumus ir skirtumus, vartojimo polinkius, parodyti, kad tie patys santykiai gali būti reiškiami skirtingomis priemonėmis, atskleisti nuo priemonių pareinančius santykių atspalvius.

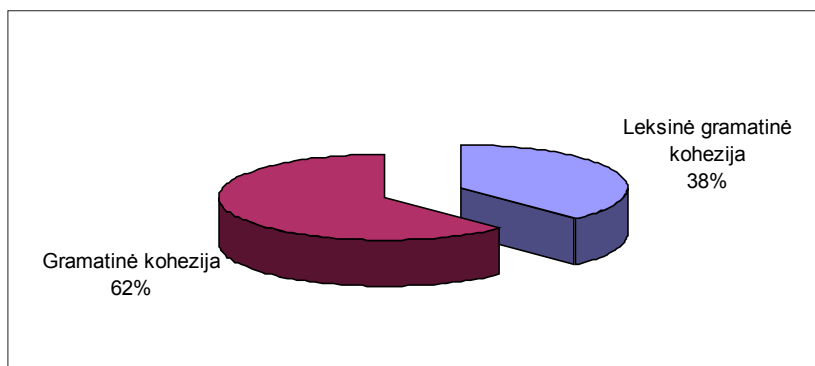
Taigi tik koherentiškų sakinių grupę, kuri temišškai baigta ir kuria pasiekiamas komunikacijos tikslas, galima vadinti tekstu. Teksto koherencija pirmiausia realizuojama sakinius siejant prasmiškai. Tačiau tiems teksto sakiniams reikalingas platesnis

kontekstas, tekstą determinuojanti adresato ir adresanto sąveika. Koherencija reiškia ma ir formaliomis priemonėmis – teksto kohezija. Koherentiškas tekstas suvokiamas adresato ir adresanto pašmonėje, o kohezija – tekste išoriškai matomas reiškiny, realizuojamas kalbos gramatiniais, leksiniais santykiais. Matyt, dėl tokios kohezijos realizacijos ir sakinių siejimo priemonės dažniausia linkstama klasifikuoti remiantis tradicine taksonomija ir skirti gramatinę, leksinę ir leksinę gramatinę koheziją. Tačiau kuo tiksliau bandant atskleisti kohezijos esmę būtina atsižvelgti ir į funkcijas, kurias tekste atlieka ryšio priemonės.

2. GRAMATINĖ KOHEZIJA MOKSLINIO IR PUBLICISTINIO STILIAUS TEKSTUOSE

Gramatinė kohezija⁵, kaip jau buvo minėta (žr. išsamiau 1.2.3 poskyrį), apibrėžiama kaip santykis tarp sakinių, kurių paskesniame sakinyje esantis įvardis ar įvardinisrieveksmis susiejamas su pirmesniame sakinyje konkrečiai įvardytu antecedentu. Ištirtuose lietuvių kalbos mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstuose, kaip rodo empirinės medžiagos analizė, dažniau vartojamos gramatinės sakinių siejimo priemonės (žr. 1 pav.).

1 paveikslas. Kohezijos rūšių vartojimo mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstuose procentinė išraiška

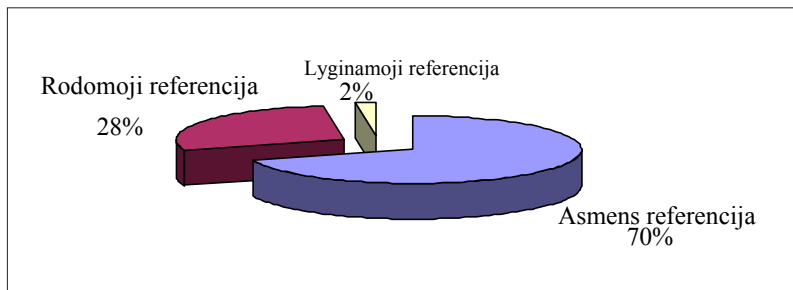

Kaip matyti 1 pav., gramatinės sakinių siejimo priemonės abiejų stilių tekstuose kartu vartojamos 1,4 karto dažniau nei leksinės gramatinės. Tokį vartojimo polinkį, matyt, lėmė kohezijos komunikacinė esmė – siejimo priemone susiejamas pirmesnio sakinio turinys, kuris įvardijamas antecedentu. Gramatinė kohezija, kaip jau minėta 1.2.3.1 poskyryje, smulkiau skirstoma į referenciją, substituciją ir elipsę. Šių gramatinės kohezijos rūšių priemonių rasta tiriamosiose mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstų imtyse, todėl būtina jas detaliau aptarti, apibūdinti jų raišką ir nustatyti vartojimo polinkius.

⁵ Apie gramatinę koheziją taip pat žr. Česnulienė 2012b: 45–55; Remeikytė 2002a: 3–5.

2.1. Referencija, jos rūšys ir vartojimas

Referencijos santykiu siejant sakinius, referentinė reikšmė yra tapati daiktui ar daikto klasei, kuria tas daiktas įtraukiamas į tekstą (Halliday, Hasan 1976: 31). Daugelis teksto lingvistikos tyrėjų (pvz., Halliday, Hasan 1976: 32; Mitkov: 1–10 ir kt.), kalbėdami apie referencijos rūšis, pirmiausia pabrėžia, kad referencija yra dvejopa, t. y. *tekstinė* ir *situacinė*. Pastarosioms referencijos rūšims įvardyti teksto lingvistikos darbuose vartojami dar ir *endoforinės* ir *egzoforinės referencijos* terminai (plg. Halliday, Hasan 1976: 33). Tekstinė referencija (endofora) gali būti *anaforinė* arba *kataforinė* (plg. Halliday, Hasan 1976: 33). Tekstinė referencija reiškia santykius, realizuojamus pačiame tekste. Tokie ryšio atvejai, kurie susiję su situacijos kontekstu, vadinami *situacine referencija*. Abu referencijos atvejai susiję su papildoma informacija, kad būtų tinkamai suvokta konkreti teksto dalis. Teksto lingvistikos tyrėjai teigia, kad vienas iš pagrindinių atskirų tekstų tipų, rūšių, stilių ar žanrų skiriamųjų požymių – egzoforinės (situacinės) referencijos vartojimo kiekis (plg. Halliday, Hasan 1976: 34). Jei tekstas kuriamas spontaniškai – tada tokiame tekste dažniau pasitaiko egzoforinė (situacinė) referencija. Egzoforinė (situacinė) referencija turi šiokią toki panašumą į prasminį rišlumą (koherenciją). Endoforinė (tekstinė) referencija pirmiausia yra viena iš kohezijos rūšių. Egzoforinė referencija padeda kurti tekstą; tokiame tekste sakiniiais koduojamas turinys susiejamas su kontekstine situacija. Bet šios rūšies referencija paprastai neintegruoja sakinių, pastraipų ar didesnių teksto vienetų į vieną tekstą (plg. Halliday, Hasan 1976: 37). Integruojamąją sakinių, taip pat pastraipų ir didesnių teksto vienetų paskirtį tekste atlieka tekstinė referencija, kuri smulčiau dar gali būti skirstoma į asmens, rodomąją ir lyginamąją. Šių referencijos rūšių pasiskirstymas ištirtose mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstų imtyse nedaug teišsiskyrė, todėl 2 pav. pateikiami bendri referencijos rūšių vartojimo polinkiai ir mokslinio, ir publicistinio stiliaus tekstuose.

2 pav. Referencijos rūšių vartojimo mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstuose procentinė išraiška

Iš referencijos rūšių mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstuose dažniausiai (70 %) rasta asmens referencijos, ypač tokių atvejų, kai sakiniai siejami trečiojo asmens įvardžiu. Itin dažnas tokių konektorių vartojimas yra lemtas pačios teksto plėtros, nes trečiojo asmens įvardžiais įprasta susieti ir konkrečius, ir abstrakčius teksto turinio elementus, kurių abiejų stilių tekstuose vartojama daug.

Minėti referencijos porūšiai detalizuojami 2.1.1, 2.1.2, 2.1.3 poskyriuose, kuriuose pateikiamas asmens, rodamosios ir lyginamosios referencijos pasiskirstymas ir raiška ištirtose mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstų imtyse, apibūdinamos tokių konektorių reikšmės ir atspalviai.

2.1.1. Asmens referencija

Asmens referencija apibrėžiama kaip referencijos rūšis, reiškianti asmens kategoriją – asmeniniais įvardžiais (plg. Halliday, Hasan 1976: 37).

Asmens kategorija yra priemonė susieti svarbius kalbos akto dalyvius ir objektus, kurie yra svarbūs tame komunikacijos akte (Halliday, Hasan 1976: 45). Asmens kategorija reiškiami paprasčiausio komunikacijos akto vaidmenys: adresantas, adresatas, informacijos šaltinis, asmuo, apie kurį kalbama (Rosinas 1996: 20). Skirtingos referencijos rūšys, kaip jau minėta, reiškiamos asmeniniais įvardžiais. Referencijos rūšių įvairovę tekstuose paprastai lemia tai, kokiame komunikacijos akte tie įvardžiai vartojami ir kokias funkcijas jie atlieka. Pavyzdžiui, tuo atveju, kai įvardžiu reiškiamas adresantas, kuris pats išdėsto buvusius įvykius ir kurio antecedentas tekste nepaminėtas, o tik suvokiamas iš situacijos, galima kalbėti apie *situacinę* (*netekstinę, egzoforinę*) referenciją (žr. 6 pvz.), o kai antecedentas paminėtas tekste, kalbama apie *tekstinę* (*anaforinę, endoforinę*) referenciją (7 pvz.).

(6) *[Visi nutarėm, kad pradeda Baltušis, po jo Justinas tik prisistato, o aš skaitau vieną dalį (tai apie keturiasdešimt minučių) – Justino eilėraščius, baigia Paulius. Kaip ir Trakuose, Baltušis atsikalbinėja, kad jis tik penkias ar dešimt minučių, ne daugiau. Aš turiu patirtį ir paduodu kvietimą į susirinkimą, kad užrašytų ir pasirašytų, jog kalbės ne daugiau kaip dešimt minučių. NR 1998 2 12.*

(7) *Membrana turi 50–60 % baltymų, 30–40 % lipidų, 1–3 % angliavandenių. Ji pasižymi tankumu <...>. KalPM 34.*

Antra vertus, kai adresantas išdėsto kito adresanto, anksčiau dalyvavusio komunikacijos procese, koduojamą turinį, dera kalbėti apie specifinį atvejį, kai adresantu ar adresatu remiamasi tekste. Ir šiuo atveju, jei adresantas ir adresatas yra nurodytas tekste, kalbama apie *specifinę tekstinę (anaforinę, endofofinę) referenciją* (žr. 8 pvz.). O jei asmenys ar daiktai identifikuojami iš konteksto, antecedentas tekste nenurodytas, tai referencija yra netekstinė. Tokia specifinė netekstinė referencija paprastai vartojama dialoge. Aptartosios referencijos rūšys ir asmeninių įvardžių reikšmės pateiktos 6 lentelėje.

(8) *Naujai norėtuși padėkoti visiems knygos recenzentams: E. B⁶, V. Č., S. K., W. R. S., B. S., A. T., V. Ž., taip pat žymiesiems rusų kalbininkams T. B.-S., V. I., J. S., O. Š., V. Ž., visapusiškai įvertinusiems ir pačią knygą, ir jos pagrindu parengtą disertaciją. Į jų kritines pastabas stengiausi atsižvelgti, nors ir ne visada tai daroma tiesiogiai. GirdTFP 9.*

6 lentelė. Asmeninės referencijos rūšys ir jų atliekamos funkcijos (pagal Halliday, Hasan 1976: 51)

Rūšis	Pagrindinė funkcija	Antrinė funkcija
Situacinė (netekstinė, egzoforinė)	Egzoforinė: adresantas, adresatas	Anaforinė: asmuo ar daiktas anksčiau minėtas
Tekstinė (anaforinė, endofofinė)	Anaforinė: adresantas, adresatas, kuriuo remiamasi kalboje	Egzoforinė: asmenys ar daiktai identifikuojami situacijos kontekste

Taigi, kaip matyti 6 lentelėje, tekstinės referencijos svarbiausia funkcija – anaforinė. Todėl ameniniu įvardžiu susiejamas antecedentas, kuris tekste yra nurodytas. Tai gali būti ir adresantas, ir adresatas, kuriuo remiamasi tekste. Tik kartais tekstinė

⁶ Pavyzdžiuose konkrečių pavardžių pateikiamos tik pirmosios raidės.

referencija gali atlikti egzoforinę funkciją. Tai įmanoma, kai komunikacijos asmenys ar daiktai identifikuojami iš situacijos konteksto. Situacinės referencijos pagrindinė funkcija egzoforinė. Antecedentas gali būti adresantas ar adresatas, kuris numanomas iš situacijos konteksto, o tekste jis nenurodytas.

Asmens referencija analizuotose mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstuose sudaro 44,7 % visų referencijos konektorių. Mokslinio stiliaus tekstuose asmens referencijos konektoriai sudaro 31,6 %, o publicistinio – 68,4 %. Tokių konektorių vartojimo polinkį lėmė tiriamųjų stilijų skiriamieji požymiai. Mokslinio stiliaus tekstams itin svarbus tikslumas, objektyvumas, nuoseklumas (plg. Pikčilingis 1971: 314), todėl to stiliaus tekstuose vengiama sakinius sieti asmeniniais įvardžiais, kurie dažniausiai pavadina adresantą ar pan. Iširtose mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstų imtyse asmens referencija paprastai reiškia asmeniniais įvardžiais *mes, tu, jūs, jis, ji, jie, jos*.

Įvardžiu *aš* išreikšta asmens referencija vartojama tik publicistinio stiliaus tekstų imtyje. Ji sudaro 9,2 % visų asmens referencijos priemonių ir reiškia adresantą, kuris paprastai pačiame tekste nenurodytas, o suvokiamas tik iš situacijos, žr. 9 pvz.:

(9) – *Ką dabar veiksite? – „Lietuvos rytas“ pirmiausia paklausė A. Z., jam nepavykus antrą kartą tapti Vilniaus meru.*

– *Aš esu apsisprendęs dirbti vilniečiams ir Lietuvai.* LR 2003 83 2.

9 pavyzdyje galima kalbėti apie situacinę (egzoforinę) referenciją. Tokia situacinė referencija paprastai pasitaiko interviu žanro tekstuose, kuriems būdingas dialoginis kalbėjimas. Mokslinio stiliaus tekstuose (ir lietuvių, ir anglų kalbomis) vienaskaitos pirmojo asmens įvardžio forma *aš* beveik nevartojama (plg. Verikaitė 1999: 19; Bitinienė 1983: 23; Pikčilingis 1971: 320–321 ir kt.), nes šiame stiliuje ryškus nuasmeninimas, jame vengiama asmeninio vertinimo. Kaip teigia A. Bitinienė (2011: 38), kartais mokslinio stiliaus tekstuose pasitaikančios pirmojo asmens formos paprastai perteikia subjektyvią adresanto nuomonę, nes „individuali nuomonė nėra mokslinis argumentas, o tik galima hipotezė“, todėl ir tokių formų pasitaiko gana retai. Be to, minėtina ir tai, kad situacinė referencija turi glaudžių sąsajų su pragmatikos teorijomis. Todėl itin dažnai kalbotyros darbuose (plg. Becher 2010: 1311; Redder 2008: 136; Lyons 1977: 670 ir kt.) pabrėžiama, kad pirmojo ir antrojo asmens įvardžiais reiškia asmens deiksė. Asmens deikse paprastai apibrėžiami komunikacijos akto dalyviai (plg. Jurkaitis 2010: 43; Balčiūnienė 2005: 46 ir kt.). Pirmuoju asmeniu koduojama kalbėtojo nuoroda į save, antruoju – į vieną arba daugiau klausytojų, o trečiuoju – į asmenis ir daiktus arba reiškinius, kurie nėra nei pasakymo adresantai, nei adresatai (plg. Ryvitytė 2011: 14). Lietuvių kalbotyros darbuose (plg. Šinkūnienė 2010: 126) bandoma išskirti įvardžio *aš* reikšmes, t. y. kalbama apie *aš mokslininką, neapibrėžtąjį*

aš, biografinį aš, padėkų aš; kartais netgi išskiriamos autoriaus identiteto kategorijos: *autorius atstovas, autorius vedlys* ir kt.

Įvardžiu *mes* išreikšta asmens deiksė yra vartojama abiejų ištirtų stilių tekstuose. Deiksė, išreikšta įvardžiu *mes*, yra 2,1 karto dažnesnė nei deiksė, išreikšta įvardžiu *aš*. Kaip matyti iš 7 lentelės, deiksė, išreikšta įvardžiu *mes*, sudaro net 67,7 % visų asmens referencijos, išreikštos pirmojo asmens įvardžiais *aš, mes*, konektorių. Konektorius *aš* ištirtuose mokslinio stiliaus tekstuose visiškai nevartojamas. Tai yra skiriamoji ištirtų mokslinio stiliaus tekstų ypatybė. Tačiau negalima teigti, kad konektorius *aš* visiškai nevartojamas mokslinio stiliaus tekstuose. Gauti tokie tyrimo rezultatai gali būti lemti autorių individualaus stiliaus. Įvardžiu *mes* išreikšta asmens deiksė pagal turinį yra nevienalytė, t. y. *mes* reiškia 1) tik adresantą, 2) apibendrinamąją reikšmę adresantą ir adresatą, 3) adresantą ir kitus asmenis.

7 lentelė. Asmens deiksės, išreikštos pirmojo asmens įvardžiais *aš, mes*, vartojimo mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstuose procentinė išraiška

Konektorius	Stilius		Iš viso
	Mokslinis	Publicistinis	
<i>aš</i>	0	32,3	32,3
<i>mes</i>	19,4	48,3	67,7

Adresantą reiškiančios asmens deiksės, išreikštos įvardžiu *mes*, daugiausia (88 %) pasitaiko ištirtuose mokslinio stiliaus tekstuose, o publicistinio stiliaus tekstuose tokia reikšmė vartojamų įvardžio *mes* konektorių rasta tik 12 %. Mokslinio stiliaus tekstuose tokia adresantą reiškianti deiksė dažnesnė dėl adresanto siekio koduojamą turinį adresatui pateikti objektyvesnį, be subjektyvių teksto elementų. Tokią paskirtį lietuvių moksliniuose tekstuose kaip tik ir atlieka asmeninio įvardžio pirmojo asmens daugiskaitos forma, kuri paprastai vadinama autorine daugiskaita (Rosinas 1976: 74–78), plg. 10 pvz.:

(10) *Nagrinėdami paradigminės fonemų identifikacijos principus, mes nekėlėme ir nesprendėme teksto segmentavimo, jo skaidymo į atskirus garsus klausimo. Sąlygiškai laikėmės prielaidos, kad garsų ribos savaimė aiškios. Taip daryti mums leido tai, kad visos kalbos turi daug tokių garsinių kompleksų, kurių skaidymas nekelia kokių abejonių.* GirdTFP 71.

Apibendrinamąją reikšmę adresantą ir adresatą reiškianti deiksė *mes* (plg. 11, 12, 13 pvz.) daug dažniau (72,64 %) buvo pavartota ištirtuose publicistinio stiliaus tekstuose, o mokslinio – tik 27,4 %.

(11) Šiandieninė **mūsų** kultūros kritika retai pasiekia greitų ir apčiuopiamų rezultatų, tačiau dažniausiai ne todėl, kad ji stokotų drąsesnių ar įdomesnių idėjų (tiesa, intelektualinių (= intelektinių) idėjų perteklium girtis tikrai negalime), bet dėl to, kad kritikuojantis ar kvestionuojantis diskursas būna aprioriškai pasmerktas monologui. KB 1998 5 15.

(12) **Mes** sakom, visuomenė neišprusus, bet ar kas nors rūpinasi jos prusinimu? KB 1998 5 10.

(13) Ar **mes** labiau pasitikime kompetencija ir sprendimais, priimamais visuomeninių savivaldos institucijų <...> KB 1998 5 10.

Daugiskaitos pirmojo asmens formos paprastai vartojamos „draugės (inkliuzyvine) reikšmė“, tokiomis formomis siekiama užkoduoti bendrą adresanto ir adresato mentalinę veiklą (žr. Bitinienė 2011: 38), plg. 14 pvz.:

(14) Kalbėdami **mes** dažniausiai ne tik išreiškiame gryną dalykinį turinį, bet ir sąmoningai ar nesąmoningai vertiname jį bei savo pašnekovą, parodome vienokį ar kitokį savo nusistatymą jų atžvilgiu. GirdTFP 25.

Adresantą ir kitus asmenis reiškianti deiksė (15, 16 pvz.), išreikšta įvardžiu *mes*, rasta tik publicistinio stiliaus tekstuose. Tokia deiksė sudaro net 30,6 % visų asmens referencijos pavyzdžių.

(15) *Baltušis pareiškė, kad mes čia atvykom ne puotauti, o susitikti su mokiniais. Jei šito nėra, ačiū jums, mes išvažiuojam.* NR 1998 2 12–13.

(16) **Mus** aktoriniam darbui rengė puikūs pedagogai, „sirgę“ žaidybinio psichologinio teatro sintezės idėja. ŠA 1998 1 7.

Kaip rodo analizė, asmens deiksė, išreikšta pirmojo asmens įvardžiais, nėra dažna. Ištirtų stilių tekstų kaip diferencinį požymį būtų galima minėti asmeninio įvardžio pirmojo asmens vienaskaitos formą (žr. 8 lentelę).

8 lentelė. Asmens deiksės, išreikštos pirmojo asmens įvardžiais *aš*, *mes*, vartojimo mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstuose procentinė išraiška

	Stilius				Iš viso	
	Mokslinis		Publicistinis		<i>aš</i>	<i>mes</i>
Turinys	<i>aš</i>	<i>mes</i>	<i>aš</i>	<i>mes</i>		
Adresantas ir adresatas	0	9,9	0	26,3	0	36,2
Adresantas ir kiti asmenys	0	0	0	20,7	0	20,7
Tik adresantas	0	9,5	32,3	1,3	32,3	10,8

Kaip matyti iš 8 lentelės, asmens deiksė, išreikšta asmeninio įvardžio pirmojo asmens daugiskaitos forma, išsiskiria reikšmių įvairove. Įvardžiu *mes* reiškiamas asmens deiksė dažniau vartojama publicistinio stiliaus tekstuose. Čia ji sudaro 48,3 proc. visų ištirtuose tekstuose rastų asmens deiksės, išreikštos įvardžiu *mes*, pavyzdžių.

Jūs ir *tu* formos gali rodyti į kokį, pažįstamą ar nepažįstamą, adresatą kreipiamasi. Gali koduoti ir adresanto socialinius skirtumus (plg. Ryvitytė 2011: 15). Antrąjį asmenį žymintys įvardžiai (*tu*, *jūs*) būdingi irgi tik publicistinio stiliaus tekstams ir sudaro 2,6 % visų asmens referencijos konektorių. Įvardžiu *tu* išreikšta asmens deiksė sudaro tik 28,6 %, o įvardžiu *jūs* net 71,4 % visų asmens referencijos priemonių, išreikštų antruoju asmeniu. Asmens referencija, išreikšta įvardžiais *tu*, *jūs*, reiškia adresatą (žr. 17, 18 pvz.). Akcentuotina, kad įvardžiu *tu* išreikšta referencija paprastai yra specifinė egzoforinė. Kitaip tariant, įvardžiai *tu*, *jūs* adresato reikšme vartojami tik tada, kai adresantas, anksčiau dalyvavęs komunikacijos akte, pats buvo adresatas, plg. 17, 18 pvz. Tokie vartojimo atvejai paprastai vartojami interviu žanro tekstuose.

(17) „*Su stumbrais nesusitvarkome – siaubia pasėlius, o tu dar meškų įsigėidei. Gąsdins jos ir žmones, ir gyvulius*“, – tokį atsakymą iki šiol prisimena medžiotojas. LR 2003 84 15.

(18) *Kaip Jūs vertinate Augustiną Voldemarą?* ŠA 1998 8 3.

Asmens deiksė, išreikšta pirmojo ir antrojo asmens įvardžiais, labiau susijusi su teksto koherencijos dalykais. Todėl šioje disertacijoje minėti asmeniniai įvardžiai aptariami tik trumpai, nedetalizuojami smulkiau. Disertacijoje jie minėtini, kaip sakyta, dėl tokių įvardžių polinkio sieti teksto elementus su netekstiniais elementais, kurie tekste paprastai nėra pateikiami. Dėl to 10–18 pavyzdžiuose nenurodomas kitas sakinyš, t. y. antecedentas už teksto.

Trečiojo asmens įvardžiais nereiškiami tiesioginiai komunikacijos akto dalyviai. Įvardžiu *jis* reiškiamas asmens referencija pati dažniausia, sudaro 68,93 % visų ištirtose mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstų imtyse pasitaikiusių asmens referencijos pavyzdžių. Įvardžiu *jis* reiškiamas asmens referencija ištirtose mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstų imtyse yra dvejopa – tipiškoji tekstinė ir specifinė situacinė referencija. Tipiškoji tekstinė referencija kartais dar vadinama koreferencija (plg. Becher 2010: 1311; Lyons 1977: 637, 673; Halliday, Hasan 1976: 3–4 ir kt.), o specifinė situacinė, kaip jau buvo minėta, – deiksė. 69,3 % visų asmens referencijos, reikšiamos trečiuoju įvardžio asmeniu, pavyzdžių ištirtose mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstų imtyse sudaro tipišką endoforinę (arba tekstinę) referenciją. Asmens tipiškos trečiojo asmens konektorių reikšmės ir pasiskirstymas ištirtose tekstų imtyse pateikti 8 lentelėje.

8 lentelė. Konektoriaus *jis* turinys ir vartojimo mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstuose procentinė išraiška

Turinys	Stilius		Iš viso
	Mokslinis	Publicistinis	
Abstraktūs objektai	47,4	23,7	71,1
Konkretūs objektai	12,9	16	28,9

Kaip matyti 8 lentelėje, trečiojo asmens įvardžiai paprastai reiškia abstrakčius (71,1 % visų tokių tipiškiosios referencijos pavyzdžių) (plg. 19 pvz.) ir konkrečius (28,9 %) objektus (plg. 20 pvz.). Be to, konektorius *jis*, kaip matyti 8 lentelėje, dažniausiai reiškia abstrakčius objektus, plg. pvz.:

(19) *Pasakymas yra amorfiškas reiškiny, neturįs pastovesnės struktūros. Jį gali sudaryti kelias valandas trunkanti politinio veikėjo kalba ir tokia viensikiemenė replika <...>. GirdTFP 32.*

(20) *Kita gana išpopuliarėjusi buvo A. Baranausko daina „Nu Lietuva, nu Dauguva“ <...>. Jos būta gana įtaigios, nes ji rusų valdininkus itin erzino ir maišto įspūdį kėlė. Jai giedoti tekdavo cenzūros leidimą gauti. NR 1998 5 30.*

Tai, kad įvardžiu *jis*, reiškiančiu abstrakčius objektus, daug dažniau sakiniai siejami ištirtose mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstų imtyse, lemia ir vienas iš svarbiausių mokslinio stiliaus tekstų požymių – abstraktumas (plg. Bitinienė 2011: 36). Mokslinio stiliaus tekstuose itin daug vartojama terminų, kurie reiškia abstrakčias sąvokas.

Jei aktualus koduojamas turinys yra konkretus, tai ir trečiojo asmens įvardžių, kuriais siejami sakiniai, reikšmė konkreti, plg. 21, 22 pvz.:

(21) *Paukščių kvėpavimo sistemos organai atlieka dujų apykaitos funkciją. Jie iš aplinkos pasisavina deguonį, o į aplinką išskiria anglies dioksidą, prisideda prie organizmo vandens ir šilumos bei rūgščių ir šarmų pusiausvyros reguliavimo. KalPM 70.*

(22) *Ketvirtadienio vakarą prie Londono Getviko oro uosto buvo suimtas iš Venesuelos atvykęs vyriškis, pas kurį (= kurio namuose) rasta granata. 37 metų vyras buvo suimtas remiantis kovos su teroru įstatymu. Jis buvo ką tik atvykęs į Londoną avialinijų „British Airways“ lėktuvu, atskridusiu iš Venesuelos sostinės Karakaso. LR 2003 38 9.*

Įvardis *jis*, kuriuo reiškiamą specifinę situacinę referenciją, paprastai nurodo informacijos šaltinį, kuriuo remiamasi tekste (23 pvz.). Nagrinėtose mokslinio stiliaus tekstų imtyse specifinės situacinės referencijos atvejų nedaug. Jie sudaro tik 6,2 % visų šios rūšies referencijos atvejų.

(23) *Ižangoje ir aiškinamajame rašte, išspausdintuose kartu su įstatymo tekstu, A. K. pažymėjo, jog, būdamas teisingumo ministru, A. T. 1924 metais jam pavedęs lietuviškai suredaguoti Baudžiamojo proceso įstatymą, kurio rusišku tekstu vadovaujasi Lietuvos teismai. Jam buvę leista rusų tekstą keisti, papildyti, net įtraukti naujus straipsnius <...>. MaksimLTŠ 174.*

Trečiojo asmens netekstinė (egzoforinė) referencija (deiksė) išskiria kalbėtoją (adresantą) ir adresatą iš komunikacijos akto, t. y. referentas, reiškiamas trečiojo asmens įvardžiu, yra už komunikacijos akto. Paprastai trečiojo asmens formomis įvardyti adresantą ar adresatą nėra įprasta. Tačiau tekstuose esama tokių atvejų, kai tokia forma adresantui ar adresatui įvardyti pasirenkama. Toks trečiojo asmens formos pasirinkimas šiam reikalui, kaip teigiama kalbinės komunikacijos darbuose (Ryvitytė 2011: 15 ir kt.), parodo atstumą tarp kalbėtojo ir klausytojo. Tekstinės referencijos atveju referentas yra identifikuojamas ankstesniame ar būsime teksto fragmente (plg. Verikaitė 1999: 22).

2.1.2. Rodomoji referencija

Užsienio teksto lingvistikos darbuose rodomoji referencija dažniausiai pavadinama demonstratyvine. Demonstratyvas užsienio kalbotyros darbuose suprantamas kaip determinantas, kuris paprastai vartojamas deiktiškai ir nurodo referento erdvę, laiką ar teksto vietą. Lietuvių kalbotyroje šią sąvoką vartoja A. Rosinas (1996: 77–82 ir kt.). Demonstratyvais jis vadina visus rodomuosius įvardžius (Rosinas 1996: 57). Šioje disertacijoje, siekiant kurti savą, lietuvišką, terminiją, vartojamas terminas *rodomoji referencija*.

Į rodomosios referencijos konektorių grupę įtraukiami rodomieji įvardžiai *tas, toks, šis, šitas, šitoks, anas, pastarasis*. Kalbotyros darbuose (pvz., Plungian 2011: 85 ir kt.) pabrėžiama, kad minėti konektoriai yra susiję su objekto lokalizacija, kitaip tariant, jais nurodoma objekto vieta kalbėtojo atžvilgiu. Tačiau ištirtose mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstų imtyse minėtais konektoriais siekiama ne tik nurodyti objekto lokalizaciją. Šie konektoriai dažniau atlieka ir anaforinę funkciją – pažymimas, pabrėžiamas anksčiau tekste minėtas referentas. Kitaip tariant, tokie konektoriai lietuvių kalbos tekstuose paprastai vartojami siekiant atkreipti adresato dėmesį į antecedentą, paminėtą tekste ar tiesiog suvokiamą iš konteksto.

Rodomoji referencija, apskritai imant, gana dažna, sudaro net 54,7 % visų referencijos atvejų. Konkrečiai mokslinio stiliaus tekstuose rodomoji referencija pasitaiko

beveik du kartus daugiau nei publicistinio, t. y. mokslinio stiliaus tekstuose ji sudaro 66 %, o publicistinio – 34 % visų referencijos atvejų.

Rodomieji įvardžiai *tas, šis, šitas, anas* paprastai vartojami drauge su leksinėmis sakinių siejimo priemonėmis (24, 25, 26 pvz.), kai sakiniai siejami anaforiškai. Kaip teigia A. Rosinas (1996: 59), kontekstai rodo, kad įvardis *tas* yra indiferentiškas distancijai: juo galima nurodyti ir artimą, ir tolimą objektą. Matyt, dėl šios priežasties, siejant gretimus sakinius, paprastai vartojamas ir vienas, ir kitas, nedarant kokio nors reikšminio skirtumo (plg. 24, 25, 26 pvz.).

(24) *Fonetikos atmaina, kurios dėmesio centre yra akustinės (fizinės) garsų savybės, kai kuriais savo metodais yra iš esmės taikomoji fizika; fonetikos šaka, tirianti artikuliacines garsų ypatybes, galėtų būti laikoma taikomąja fiziologija (iš dalies ir anatomija). Šios atmainos⁷ specialistą domina ir turi dominti ne tik tie garsai bei jų požymiai, kurie leidžia perteikti ir skirti turinio elementus, bet ir tie, kurie jokios funkcijos neatlieka.* GirdTFP 22.

(25) *Turėdami tai galvoje, daugelis šiuolaikinės kalbotyros teoretikų yra pagrįstai įsitikinę, kad grynoji fonetika ir fonologija yra ne savarankiškos mokslo šakos, o du vienos platesnės lingvistinės disciplinos aspektai <...>. Dažniausiai ta disciplina vadinama fonetika (plačiau prasme); kartais šiam reikalui išplečiamas ir fonologijos terminas, ypač kai kalbama apie fonetinius tyrimus, griežtai pajungtus šiuolaikiniams fonologijos principams.* GirdTFP 23.

(26) *Lingvistinė disciplina esanti tiktai fonologija, o fonetika turinti būti priskiriama gamtos mokslams <...>. Toks požiūris, be abejo, nėra negalimas, nes, abstrakčiai žiūrint, garsų kaip grynai fizinių reiškinių tyrimas lyg ir neturėtų priklausyti visuomenės mokslui – kalbotyrai.* GirdTFP 22–23.

Kita demonstratyvų funkcija yra asmenų, objektų, įvykių, procesų lokalizacija (plg. Rosinas 1996: 57). Todėl teksto lingvistikos darbuose (plg. Halliday, Hasan 1976: 37) kalbama ir apie rodomąją vietos referenciją.

Lietuvių kalbos tekstuose šio tipo referencija dažniausiai reiškia *čia, ten*, kitaip tariant, atitinka priešpriešą *arti – toliau* (plg. Halliday, Hasan 1976). Atkreiptinas dėmesys į tai, kad šio tipo referentai, siedami atskirus sakinius, tekste atlieka skirtingas funkcijas, t. y. 1) sieja elementą, kuris tekste yra įvardytas (plg. 27 pvz.); 2) nurodo teksto sudaromųjų elementų (pasakymų) vietą pačiame tekste, kitaip tariant, antecedentas numanomas (28 pvz.); 3) sieja teksto elementą su tikrovės elementu (29 pvz.).

⁷ Rodomosios referencijos atveju su rodomuoju įvardžiu drauge vartojama ir leksinė siejimo priemonė, todėl pavyzdžiuose aiškumo dėlei ryškinamas ir rodomasis įvardis, ir leksinė siejimo priemonė.

(27) *Palikęs eiguliui prižiūrėti savo numylėtinius šunis, vokiečiai neseniai išvyko į Vokietiją. Čia jis tikisi iš draugų ir įvairių judėjimų sulaukti finansinės paramos būsimai kelionei.* LR 2003 55 15.

(28) *Čia dar pridurtina, kad sintagminiai santykiai būna ne tik linijiniai, nors tai dažniausias šių santykių tipas.* GirdTFP 95.

(29) *Arba štai reikalavimas, kad besihabilituojantis literatūros istorikas savo darbų būtų paskelbęs kitų šalių žurnaluose „su svorio koeficientu“. Kam **kitur** bus įdomūs mūsų strazdeliai, vienažindžiai, višteliauskai, kokiais svarsčiais **ten** jie būtų sveriami?* KB 1998 8/9 9.

Rodomoji vietos referencija ištirtuose mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstuose reiškia konektoriais *čia, ten, visur, visur kitur, kitur, niekur*. Rodomoji vietos referencija, kai antecedentas nurodytas tekste, sudaro 45,9 %, kai antecedentas tik numanomas, – 50,4 %. Situacinė rodomoji vietos referencija, kai antecedentas suvokiamas iš situacijos, – tik 3,7 % visų rodomosios referencijos priemonių su vietos reikšme. 9 lentelėje pateikti rodomosios vietos referencijos priemonės ir vartojimo polinkiai.

Siejant atskirus sakinius dažniausiai vartojamas artumą reiškiantisrieveksmis *čia*, daug rečiau *ten*. O vietų apibendrinimą (*visur*), kitos vietos (*kitur*) reiškiančių siejimo priemonių ištirtose mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstų imtyse visai nedaug. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad *čia* daug dažnesnis publicistinio stiliaus tekstuose, o mokslinio stiliaus tekstuoserieveksmiu *čia* dažniau linkstama sieti tokius sakinius, kai antecedento nėra tekste, t. y. konektorių *čia* nurodo sakinių vietą tekste (žr. 9 lentelę). Toks šių konektorių vartojimo polinkis gali būti aiškinamas mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstuose teikiamu turiniu. Mokslinio stiliaus tekstuose dažniausiai aiškinami abstraktūs turinio dalykai – „žmonijos patyrimas, žinios apie gamtą ir visuomenę, nauji tyrimo duomenys“ (Župerka 1983: 102). Aiškinant tokius dalykus vieta nėra plėtojamo teksto turinio elementas, todėl konektorių *čia* dažniausiai vartojamas tik siejant tokius antecedentus kaip *šioje straipsnyje, šioje monografijoje* ir kt. Kaip parodė tyrimas, tokie antecedentai dažniausiai tekste ir nepasakomi, todėl, kaip matyti 9 lentelėje, konektoriumi *čia* dažniau siejamas antecedentas, kuris tekste nenurodytas.

9 lentelė. Rodomosios vietos referencijos raiška ir vartojimo mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstuose procentinė išraiška

Konektorius	Stilius				Iš viso	
	Mokslinis		Publicistinis			
	antecedentas nurodytas tekste	antecedentas tekste nenurodytas	antecedentas nurodytas tekste	antecedentas tekste nenurodytas	antecedentas nurodytas tekste	antecedentas tekste nenurodytas
<i>čia</i>	14,1	34,8	21,5	13,3	35,6	48,1
<i>kitur</i>	0	0	0	0,7	0	0,7
<i>niekur kitur</i>	0	0	0,7	0	0,7	0
<i>ten</i>	2,2	2,2	4,4	1,5	3,7	6,6
<i>visur</i>	1,5	0	0,7	1,5	2,2	1,5
<i>visur kitur</i>	0,7	0	0	0	0,7	0

Dar viena demonstratyvų funkcija yra nurodyti įvykių, procesų laiką. Todėl skiriama ir rodomoji laiko referencija. Tokia referencija ištirtose mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstų imtyse sudaro 12,7 % visų rodomosios referencijos priemonių. Ji reiškiamą konektoriais *tada, tuomet, anuomet, šįkart, iki šiol, iki tol, dabar, šiuo metu, šiandien, vėl*. Sakiniams sieti dažniausiai vartojami dabartį reiškiantys žodžiai *dabar, šiandien* (žr. 10 lentelę). Tokio vartojimo priežastis – tekstų turinys. Ištirtuose tekstuose dominuoja kalbėjimas apie dabartiniu laiku vykstančius dalykus. Rodomoji referencija, reiškianti laiką, dažniausiai yra situacinė (žr. 30, 31 pvz.).

(30) *Ministrų kabinetas į krašto apsaugą pašaukė savanorius ir reglamentavo stojimo į ją sąlygas bei tvarką <...>, paskelbė karininkų mobilizaciją <...> ir kt. Didelę reikšmę policijos, **tada** vadintos milicija, vietos administracijos bei savivaldybių steigimuisi turėjo trys 1918 m. gruodžio 17 d. vidaus reikalų ministro išleisti „cirkuliarai“.* MaksimLTŠ 88–89.

(31) *Tiesa, tuo metu mokslininkai primygtinai raginti rašyti kita „tarptautine kalba“. Šiek tiek pakito ir retorika. **Anuomet** lietuvių kalbos kaip mokslo kalbos gynimas vadintas nacionalizmu, dabar – „primityviu patriotizmu“.* KB 1998 8 18.

Atkreiptinas dėmesys, kad šis referencijos porūšis panašus į laiko konjunkciją. Rodomoji referencija reiškiamą iš esmės tais pačiais įvardiniais prievaisiais kaip ir laiko konjunkcija. Todėl raiškos požiūriu rodomoji laiko referencija itin panaši į vieną iš leksinės gramatinės kohezijos porūšių – laiko konjunkciją. Esminis jų skirtumas yra tas, kad siejant sakinius konjunkcijos priemonėmis nėra antecedento nei

pačiame tekste, nei situacijos kontekste, kitaip tariant, nurodomas tik laiko santykis (plg. 32 ir 33 pvz.).

(32) *Baigęs aukštuosius režisūros kursus Maskvoje, diplominiam darbui pasirinkot V. Krėvės pjesę „Žentas“ ir 1983 m. ją pastatėt Panevėžio dramos teatre. Kodėl tada parūpo Krėvė? ŠA 1998 1 7.*

(33) *Poniai Almai mes referuodavome apie laiškų turinį, ypač svarbią korespondenciją perskaitydavo ji pati. Tada tardavomės, kaip žmogui pagelbėti. LR 2003 38 3.*

32 pavyzdžio pirmame sakinyje yra antecedentas (pavyzdyje antecedentas pabrauktas), su kuriuo ir siejamas laiką reiškiantis konektorius *tada*. 33 pavyzdyje raiškos požiūriu pavartotas toks pat konektorius *tada*, tačiau pirmesniame sakinyje laiko reiškiančio antecedento nėra. Palyginus minėtus pavyzdžius, akivaizdu, kad konektoriai *tada* šiek tiek skiriasi reikšme, t. y. 32 pavyzdyje konektorius *tada* nurodo konkretų, pirmesniame sakinyje nurodytą laiką, o 33 pavyzdyje tuo pačiu konektoriumi pasakoma tik veiksmų seka.

Situacinė rodomoji referencija iširtuose mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstuose sudaro 30,2 % visų rodomosios referencijos su laiko reikšme atvejų. Ji reiškia žodžiais *tada, dabar, šiandien, iki šiol, čia*. Jos vartojimo polinkiai pateikti 10 lentelėje.

10 lentelė. Rodomosios laiko referencijos raiška ir vartojimo mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstuose procentinė išraiška

Konektorius	Stilius				Iš viso	
	Mokslinis		Publicistinis			
	antecedentas nurodytas tekste	antecedentas tekste nenurodytas	antecedentas nurodytas tekste	antecedentas tekste nenurodytas	antecedentas nurodytas tekste	antecedentas tekste nenurodytas
<i>anuomet</i>	0	0	2,1	0	2,1	0
<i>dabar</i>	1	4,1	2,1	20,6	3,1	24,7
<i>iki šiol</i>	0	3,1	0	6,2	0	9,3
<i>iki tol</i>	0	0	2,1	2,1	2,1	2,1
<i>šiandien</i>	1	11,3	2,1	11,3	3	22,6
<i>šiuo metu</i>	0	0	0	8,3	0	8,3
<i>šįkart</i>	2,1	0	0	1	2,1	1
<i>tada</i>	0	1	1	0	1	1
<i>tuomet</i>	0	2,1	9,3	5,2	9,3	7,3
<i>vėl</i>	0	0	1	0	1	0

Rodomosios laiko referencijos raiška, kaip matyti 10 lentelėje, išsiskiria tuo, kad ir mokslinio, ir publicistinio stiliaus tekstuose konektoriais dažniausiai siejamas antecedentas, kuris tekste nėra nurodytas. Mokslinio stiliaus tekstuose tokia reikšme pavartota 21,6 %, o publicistiniuose tekstuose – 35,1 % visų rodamosios laiko referencijos atvejų. Publicistinio stiliaus tekstų turinys, matyt, nulėmė ir tai, kad šio stiliaus tekstuose apskritai dažniau sakiniai siejami rodomaisias laiko konektoriais.

Taigi rodomoji referencija mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstuose yra trejopa, nes demonstratyvai atlieka keletą funkcijų (rodymo, vietos, laiko). Svarbu ir tai, kad visi rasti rodamosios referencijos atvejai ir mokslinio, ir publicistinio stiliaus tekstuose yra anaforiniai.

2.1.3. Lyginamoji referencija

Lyginimas lietuvių kalboje paprastai suprantamas kaip statymas greta, norint nustatyti panašumą arba skirtumą (žr. LKŽ 1966: 468). Tad lyginamoji referencija suprantama kaip siejimas sakinių, kurių paskesniame vartojamas konektorius pabrėžia kokį nors (tokį patį, panašų, o kartais net ir visiškai kitokį) gretinimo laipsnį (žr. 34 pvz.):

(34) *Neabejotinai šių ląstelių receptoriai „M. gallisepticum“ ir „M. pneumoniae“ atžvilgiu taip pat <...> prigimties. **Analogiškų** receptorių yra ant limfocitų, <...>.* KalPM 47–48.

Todėl ir teksto lingvistikos tyrėjai (pvz., Halliday, Hasan 1976 ir kt.), kalbėdami apie lyginamąją referenciją, skiria du lyginamosios referencijos porūšius: panašumo ir skirtumo. Ištirtose mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstų imtyse nerasta nė vieno lyginamosios skirtumo referencijos konektoriaus. Todėl šioje disertacijoje lyginamoji referencija smulkiau nedetalizuojama. Ištirtuose lietuvių kalbos tekstuose lyginamoji referencija ypač reta. Ji sudaro tik 1,3 % visų referencijos atvejų. Ji reiškia konektoriais *analogiškas* (žr. 34 pvz.), *tas pats* (žr. 35 pvz.), *lygiai kaip ir* (žr. 36 pvz.):

(35) *Pavyzdžiui, pakeitę žodžių „kalva“, „karas“, „kalėti“ priebalsį [k] į [g], gauname žodžius „galva“, „garas“, „galėti“, turinčius visai kitą reikšmę. <...>. **Tą patį** rezultatą gausime keisdami vieną kitu lūpinius <...> garsus tokiuose kontekstuose kaip <...>.* GirdTFP 47.

(36) *Kakofonija tam irgi tinka. **Lygiai kaip ir** darni melodija.* ŠA 1998 14 4.

Be to, šios referencijos daug daugiau vartojama ištirtoje mokslinio stiliaus tekstų imtyje (žr. 11 lentelę):

11 lentelė. Lyginamosios referencijos raiška ir vartojimo mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstuose procentinė išraiška

Konektorius	Stilius		Iš viso
	Mokslinis	Publicistinis	
<i>lygiai kaip ir</i>	0	15,8	15,8
<i>panašus</i>	26,3	5,3	31,6
<i>tas pats</i>	47,3	0	47,3
<i>toks pat, analogiškas</i>	5,3	0	5,3

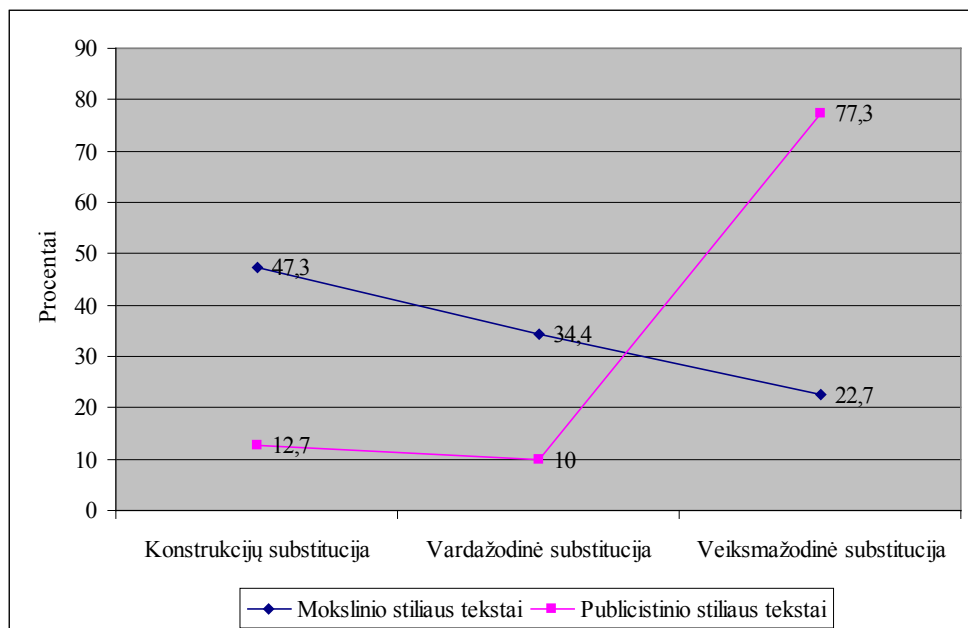
Taigi lyginamoji referencija mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstuose vartojama rečiau, todėl ir jos raiška nėra įvairi.

2.2. Substitucija ir jos rūšys

Kalbotyros darbuose (Halliday, Hasan 1976: 89, 308) akcentuojama gramatinė substitucijos prigimtis. Ji apibrėžiama kaip **formalūs** santykiai tarp siejamų **kalbinių elementų (žodžių, konstrukcijų ar net pastraipų)**. Tuos formalius santykius sudaro substitutas, reiškiamas tik **tokiais apibendrintos reikšmės žodžiais**, kurių konkrečioji reikšmė yra nurodyta tekste, ir siejamasis elementas (žodis, konstrukcija, pastraipa), vadinamas antecedentu. Būtent dėl tos gramatinės substitucijos prigimties pagal tai, kuo reiškiamas elementą pakeičiantis substitutas, skiriama vardažodinė, veiksmažodinė ir konstrukcijų substitucija (plg. Verikaitė 1999: 80; Halliday, Hasan 1976).

Mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstų imtyse vardažodiniai substitutai sudaro 28,4 %, o veiksmažodiniai tik 6,5 % visų substitucijos priemonių. Konstrukcijų substitucija ištirtuose tekstuose pasirenkama dažniausiai – abiejų stilių tekstuose sudaro net 65,1 % . Tokius vartojimo polinkius lemia tai, kad substitucija paprastai vartojama siekiant glausčiau įvardyti antecedentą. Substitucijos rūšių vartojimo polinkiai ištirtuose mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstuose pateikti 3 pav.

3 pav. Substitucijos rūšių vartojimo mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstuose procentinė išraiška

Mokslinio stiliaus tekstų imtyse, kaip matyti 3 pav., dažniausiai vartojama konstrukcijų (47,3 %), vardažodinė (34,4 %), o veiksmažodinė šio stiliaus tekstuose sudaro tik 22,7 % visų substitucijos priemonių. Publicistinio stiliaus tekstuose dažniausia veiksmažodinė (77,3 %), vardažodinė sudaro 10 %, konstrukcijų – 12,7 % visų substitucijos priemonių. Tokių vartojimo polinkių priežastis – mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstuose plėtojamas turinys ir skiriamieji stilistiniai požymiai. Mokslinio stiliaus tekstuose paprastai analizuojami įvairių reiškinių, abstrakčių dalykų požymiai, jų radimosi priežastys, todėl ir siejant sakinius dažniau pasitelkiama vardažodinė, o ne veiksmažodinė substitucija. Publicistinio stiliaus tekstuose dominuoja kalbėjimas apie veiksmus, todėl ir sakiniams sieti dažniau vartojama veiksmažodinė substitucija. Be to, mokslinio stiliaus tekstams, kaip jau buvo minėta, būdingas aiškumas, logiškumas, todėl moksliniuose tekstuose dažniau nei publicistiniuose substitutu prireikia susieti žodžių junginius, sakinius, pastraipas ar dar didesnius vienetus. Tad šiuo tikslu ir pasirenkama konstrukcijų substitucija.

2.2.1. Vardažodinė substitucija

Vardažodine substitucija įprasta laikyti tokį siejimą, kai substitutas pakeičia daiktavardį ar jo grupę, t. y. daiktavardį su jam priklausomais žodžiais (plg. Halliday, Hasan 1976: 91). Tokių lietuvių kalbos vardažodinių substitutų inventorius nėra gausus, t. y. substitucija reiškiamą įvardžiais *tai* (90,6 %) (37 pvz.), *visa tai* (4,2 %) (38 pvz.), *tas* (3,1 %) (39 pvz.), *taip* (2,1 %) (40 pvz.).

(37) *Terminas mikoplazma gana platus. **Tai** pavadinimas grupės mikroorganizmų, kurie skiriasi nuo kitų bakterijų tuo, kad jie neturi ląstelės sienelės.* KalPM 7.

(38) *Skirtingai nuo Vakarų, Rytuose ūkis buvo orientuotas į drekinamąją žemdirbystę, kolektyvinę žemės darbą, rinkos santykiai čia nebuvo išplėtoti. Ši aplinkybė paveikė socialinių ir politinių institutų raidą, ji buvo lėta, persipynusi su gausiomis gimininės gentinės santvarkos liekanomis: menku privatinės žemės nuosavybės lygiu, patriarchalini šeima, kolektyvine šeimos arba net visos kaimo bendruomenės atsakomybe už vieno iš savo narių padarytus nusižengimus, atsakomybe už svetimą kaltę, savateismiu ir t. t.*⁸

Visa tai atsispindėjo ir senovės Rytų teisėje. MaksimUTI 21.

(39) *Kaip labai tinkamą himnui M. K. Čiurlionis ir J. Naujalis siūlė kitą Č. Sasnausko dainą Maironio žodžiams – „Jau slavai sukilo“. Istorinės aplinkybės **tam** buvo labai palankios, tekstas itin aktualus.* NR 1998 5 31.

(40) *Kitas svarbus tolydžiųjų pasiskirstymų tipas yra vadinarieji singularieji pasiskirstymai. **Taip** vadinamos tolydžiosios pasiskirstymo funkcijos, kurių didėjimo taškų aibės turi nulinį Lebegeo matą.* KubTTMS 97.

Vardažodinės substitucijos raiška ir vartojimo polinkiai pateikti 12 lentelėje.

12 lentelė. Vardažodinės substitucijos raiška ir vartojimo mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstuose procentinė išraiška

Konektorius	Stilius		Iš viso
	Mokslinis	Publicistinis	
<i>tai</i>	32,3	58,3	90,6
<i>taip</i>	2,1	0	2,1
<i>tas</i>	0	3,1	3,1
<i>visa tai</i>	0	4,2	4,2

⁸ Šiuo atveju antecedentas itin išplėtotas. Tokie atvejai skirtingai vardažodinei substitucijai, nes pagrindinis antecedento žodis – vardažodis, kiti – tik patikslina, konkretina pagrindiniu antecedento žodžiu reiškiamą turinį.

Iš vardažodinių substitutų, kaip matyti 12 lentelėje, dažniausiai vartojamas konektorius *tai*. Kitų konektorių vartojama itin nedaug; retesnių konektorių pavartojimas gali būti lemtas individualaus autoriaus stiliaus ar žanro požymių.

Vardažodinis substitutas *tai*, o ne referentas (pvz., asmeninis įvardis) dažniausiai vartojamas, kai būtina susieti antecedentą, apie kurį mažai žinoma (plg. Rosinas 1996: 79). Tokiu atveju siejant sakinius sakinio konceptas keičiamas nauju, kurį turi antroji daiktavardžio frazė (40 pvz.).

(41) *Šią Lietuvos konstituciją 1938 m. vasario 11 d. be debatų priėmė Seimas <...>. Savo turiniu **tai** buvo visai naujas aktas. Jo ryšys su 1928 metų Konstitucija reikšėsi tik formaliu laikymusi pastarosios 104 straipsnyje nustatytos Konstitucijos keitimo tvarkos: <...>. MaksimLTŠ 40.*

Vardažodinis substitutas *tai* antecedentą priskiria dažniausiai kokiam nors bendrai klasei. Tarkim, substitutas *tai* antecedentą *mikoplazma* (plg. 37 pvz.) priskiria bendrai klasei *grupė mikroorganizmų* (plg. Rosinas 1996: 79).

Tas priskyrimas bendrai klasei kartais gali būti paryškintas žodžiais *apskritai*, *visa* ir kt. Tokių žodžių vartojimas drauge su substitutais atskleidžia dar vieną substitucijos ir referencijos skirtumą – substitutas ir antecedentas gali reikšti ir neidentišką santykį, t. y. su substitutu vartojami ir *apskritai*, ir kt. žodžiai (žr. 42 pvz.).

(42) *Be Statuto, čia visur nuo seno tam tikrą vaidmenį vaidino kanonų teisė, o miestuose, ypač tuose, kurie naudojami savivaldos teisėmis, veikė dar ir prie vietos sąlygų pritaikyta Magdeburgo teisė arba jos atmaina – Kulmo teisė. Vėlesniu, postatutiniu laikotarpiu, šiuos teisės šaltinius buvo papildęs dar vienas – bendro Lietuvos ir Lenkijos seimo leisti norminiai aktai, vadinamosios konstitucijos, kurių dalis, skirta reglamentuoti LDK vidaus gyvenimą, buvo priimtose LDK pasiuntinių ir reikiama paskelbtos, o vėliau surinktos privačiame, sudarytame Varšuvos pijorų, Lenkijos – Lietuvos valstybės įstatymų ir kitų teisės aktų rinkinyje *Volumina legum* <...>).*

*Apskritai **tai** buvo teisė, nuo seno grindžiama nerusiškais teisės šaltiniais ir ženkliai besiskirianti nuo rusų teisės.* MaksimLTŠ 16.

Esama ir tokių atvejų, kai bendresnės reikšmės antecedentas priskiriamas konkretesniam (plg. 43 pvz.).

(43) „*Žente*“ *dabar jaučiu pulsuojant dar vieną temą, kuri man primena J. Urbšio paskutinį laišką, rašytą mūsų politikams A. Brazauskui ir V. Landsbergiui. **Tai** visuo-* *menės susivokimo ir bendro darbo tautinės idėjos vardan tema.* ŠA 1998 1 7.

Vardažodinio substituto *tai* vartojimas, siejant sakinius, nulemtas ir struktūriškai, t. y. tokiame sakinyje tarinį sudaro daiktavardžio vardininkas (plg. Valeckienė 1974: 47). Paprastai tokie substitutai atlieka tą pačią sintaksinę funkciją (pateiktuose

pavyzdžiuose ir substitutas, ir antecedentas atlieka tas pačias funkcijas). Sakinio struktūra lemia, kad *tai* negali būti vartojamas eliptiškai – jo negalima praleisti. O siejant sakinius referencijos būdu elipsė struktūriškai galima.

Ištirtose mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstų imtyse rasta keletas tokių atvejų, kur galima įžvelgti situacinę substituciją (plg. 44 ir 45 pvz.).

(44) *Viskas garbinga, aš visiems primenu, jog esu ekspertas mėgėjas, nebaigęs jokių mokslų. Lengva ranka brūkšteliu pažymą: tai Čiurlionio ofortas. Tai Jano Mateikos eskizas „Žalgirio mūšiu“.* ŠA 1998 5 12.

(45) *Baltijos šalys man primena vaikystę – penktojo, šeštojo dešimtmečių Švediją. Tai jūsų ūkio padargai, arkliais pakinkyti mediniai vežimai su guminiais automobilių ratais, surinkimui sustatyti pieno bidonai pakelėse...* ŠA 1998 1 8.

Situacinės substitucijos atvejų palyginti su referencija ypač mažai – tai svarbus jų skiriamasis požymis.

2.2.2. Veiksmožodinė substitucija

Veiksmožodinė substitucija – tai toks sakinių siejimas, kai konektorius, reiškiamas apibendrintos reikšmės įvardžiais ar įvardiniais prievaisminis, pakeičia veiksmožodinį antecedentą (žr. 46 pvz.).

(46) *Sauliaus Mykolaičio Roberto be didesnių apmąstymų, automatiškai nužudo Motiną – nuodėmių atleidėją. Tai nėra savosios rankos nukirtimas – tai veikiau pirmas žingsnis į savižudybę, kada sąmonę nušvies nebūties šviesa.* KB 1998 8/9 36.

Ištirtuose mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstų imtyse veiksmožodinė substitucija reiškiama konektoriais *tai* (68,2 %) (46 pvz.), *tas* (13,6 %) (47 pvz.), *taip* (13,6 %) (48 pvz.), *šitas* (4,5 %) (49 pvz.).

(47) *Per praėjusius metus penktadalis nelaimių statybvietėse įvyko dėl krintančių konstrukcijų ir daiktų. Dėl to žuvo du ir tiek pat buvo sunkiai sužeista.* LR 2003 83 5.

(48) *Tai buvo signalas vietiniams funkcionieriams, kad bijoti daugiau jau nėra ko ir kad galima leisti ir lietuviškai. Tačiau ir tuomet dauguma užsienio autorių vis vien buvo verčiami ne iš originalo, o iš rusų kalbos. Taip buvo tikriau.* NR 1998 4 13.

(49) *Baltušis pareiškė, kad mes čia atvykom ne puotauti, o susitikti su mokiniais. Jei šito nėra, ačiū jums, mes išvažiuojam.* NR 1998 2 12–13.

Paprastai veiksmožodiniai substitutai (įvardžiai *tai*, *tas*, *šitas* ir prievaisminis *taip*) sieja ir apibendrina tokius teksto elementus, kurie koncentruojami predikatinėse grupėse (plg. Rosinas 1996: 78). Svarbu tai, kad veiksmožodinis antecedentas paskesniame

sakinyje dažniausiai pereina į kitą – dažniausiai vardažodžių grupę. Veiksmazodinės substitucijos raiška ir vartojimo polinkiai pateikti 13 lentelėje.

13 lentelė. Veiksmazodinės substitucijos raiška ir vartojimo mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstuose procentinė išraiška

Konektorius	Stilius		Iš viso
	Mokslinis	Publicistinis	
<i>šitas</i>	0	4,5	4,5
<i>tai</i>	18,2	50	68,2
<i>taip</i>	4,5	9,1	13,6
<i>tas</i>	0	13,6	13,6

Veiksmazodinės substitucijos raiška, kaip matyti 13 lentelėje, nėra įvairi – ir mokslinio, ir publicistinio stiliaus tekstuose dažniau sakiniams sieti pasirenkamas konektorius *tai*. Tai, kad konektorius *tai* nėra veiksmazodinės prigimties, dažnai lemia veiksmazodinio antecedento vartojimą vardažodžiu tolesniame tekste.

Substituto *taip* veiksmazodinę prigimtį rodo ne tik tai, kad juo siejami vienas kitam tariniai, bet ir greta substituto vartojama bendresnės reikšmės veiksmazodžio forma *darydami*. Veiksmazodis *daryti* panašiai kaip ir anglų kalbos substitutas *do* gali apibendrinti bet kokią veiksmą ar procesą, judesį ar ketinimą (Ambrasas 1976: 70; dar plg. Halliday, Hasan 1976; Verikaitė 1999: 80 ir kt.). Tokių substitutų esminis skirtumas lietuvių kalboje yra tas, kad tokie bendresnio pobūdžio veiksmazodžiai siejant sakinius vartojami tik drauge su substitutais *taip*, *šitaip* (žr. 50 pvz.).

(50) *Fonologijos klasikai jo nesuformulavo ir nepriėmė, matyt, todėl, kad norėjo pabrėžti savo teorijos originalumą bei naujumą ir kuo labiau atsiriboti nuo tradicinės fonetikos <...>. Taip darydami jie tyčia ar netyčia išleido iš akių tą reikšmingą ir akivaizdų faktą, kad fonetika ir apskritai kalbotyra nuo seniausių laikų vadovaujasi implicitiniais (neįsisąmonintais ir aiškiai nesuformuluotais) fonologijos principais <...>. GirdTFP 24.*

Pažymėtina, kad lietuvių kalbos tekstuose tokie bendresnės reikšmės veiksmazodžiai, vartojami vieni, be substitutų, paprastai pereina į leksinių siejimo priemonių grupę.

2.2.3. Konstrukcijų substitucija

Lietuvių kalboje dažniausia konstrukcijų substitucijos rūšis, t. y. substitutas pakeičia konstrukciją – sudėtinio sakinio dėmenį, sakinį, kelis sakinius ar net ištisą pastraipą. Konstrukcijų substitucija ištirtuose tekstuose dažniausia, todėl ir jos raiška gan įvairi. Ji reiškiamą konektoriais *tai* (46,4 %) (51 pvz.), *taip* (25,5 %) (52 pvz.), *tas* (7,7 %) (53 pvz.), *šitaip* (6,8 %) (54 pvz.), *visa tai* (4,5 %) (55 pvz.), *tas pats* (2,7 %) (56 pvz.), *šitai* (1,4 %) (57 pvz.), *toks* (1,4 %) (58 pvz.), *šitoks* (0,9 %) (59 pvz.), *kitaip* (1,4 %) (60 pvz.), *kiek kitaip* (0,9 %) (61 pvz.).

Bevardės giminės įvardžiu *tai* reiškiamas konstrukcijų substitutas ištirtose mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstų imtyse dažniausiai vartojamas, kai juo keičiama definicija (51 pvz. ta definicija pabraukta).

(51) *Prieš priebalsius archifonemų atstovus lemia pozicija, t. y. tolesnis priebalsis: prieš [z d...] eina [g d b], prieš [s t...] – [k t p] – ankstesnis priebalsis perima tolesnio priebalsio požymį. Tai vadinamoji asimiliacinė (arba kontekstinė) neutralizacija <...>. GirdTFP 137.*

(52) *Be to, kaip <...> aktai buvo leidžiami statutai ar reguliaminai, kuriais paprastai buvo reglamentuojama įstaigų bei kitų institucijų organizacija ir veikla. Taip buvo išleisti Žemės ūkio parodų komiteto <...>. MaksimLTŠ 91.*

(53) *Bet taip nutinka labai retai, dažniausiai didžiausią triumfą lydi ir didžiausias sutriuškinimas. Dažnai neįmanoma su tuo susitaikyti, norisi keršto ir revanšo, bet paaiškėja, kad nebėra net kam atsirevanšuoti. NR 1998 4 4.*

(54) *Ištumiamas iš plaučių oras patenka į trachėją ne pro viršutinius, o pro apatinius bronchus. Šitaip oras per paukščių plaučius praeina du kartus – įkvepiant ir iškvepiant. KalPM 72.*

(55) *Esą įrodyta mokslo, jog nėščioji, jos artimųjų elgesys, aplinka, kitų žmonių santykiai su gyvybe nešiojančia moterimi, tai, kas ir kaip priima gimstantįjį, mažojo žmogučio smegenyse įspaudžia savotiškas „matricas“, kurios lemia jo būsimą charakterį ir daug ką kita to žmogaus gyvenimo kelyje.*

Argi viso to nereglamentavo etnologų jau gana detalai išnagrinėti lietuvių gimtųjų ir krikštynų papročiai, kuriuos savo pranešimuose apžvelgė daktarės R. P. ir R. R.? ŠA 1998 5 9.

(56) *Garsai, jų fizinės savybės yra tik tų santykių konkretizacija ir materializacija (arba, kalbant semantikos tyrėjų pamėgtu terminu, fonetinė interpretacija).*

Tą patį galėtume pasakyti ir apie kitus kalbos sistemos lygmenis. GirdTFP 179.

(57) *Naujų meno kokybių atsiradimas bei jų pripažinimas verčia peržiūrėti meno sąvoką: jo savybės, laikomos rūšinėmis apibrėžiamosiomis, pasirodo, reikšmingos apibrėžti geriausiu atveju tik ankstesnio raidos etapo menui, taigi tik tai meno visumos daliai, bet ne menui apskritai. Šitą idėją matėme plėtojimą P. Z. publikacijoje, apie tai ankstesniame darbe kalba ir M. W.: dėl nuolatinės meno kaitos bei novatoriškumo logiškai neįmanoma surasti jį apibūdinančių savybių sistemos.*

Šitai jau visai kas kita nei indukciškai grindžiamos išvados (esencialistinės teorijos, nė viena jų, nepajėgusios to nepriekaištingai įrodyti, vadinasi, atmestini ir patys esencializmo pagrindai). NR 1998 4 35.

Konstrukcijų substitucijos raiška ir vartojimo polinkiai mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstuose pateikti 14 lentelėje.

14 lentelė. Konstrukcijų substitucijos raiška ir vartojimo mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstuose procentinė išraiška

Konektorius	Stilius		Iš viso
	Mokslinis	Publicistinis	
<i>kiek kitaip</i>	0,5	0,5	1
<i>kitaip</i>	1,3	0	1,3
<i>kitoks</i>	0,5	0	0,5
<i>šitai</i>	0	1,4	1,4
<i>šitai pat</i>	1,8	5	6,8
<i>šitoks</i>	0,8	0	0,8
<i>tai</i>	21,4	25	46,4
<i>taip</i>	15	10,5	25,5
<i>tas</i>	1,3	6,4	7,7
<i>tas pat</i>	2,3	0,5	2,8
<i>toks</i>	0,5	0,8	1,3
<i>visa tai</i>	1,8	2,7	4,5

Konstrukcijų substitucija, kaip matyti 14 lentelėje, ir mokslinio, ir publicistinio stiliaus tekstuose dažniausiai reiškiami konektoriais *tai*, *taip*. Kiti konektoriai ištirtuose tekstuose tokiam sakinių santykiui reikšti rasti daug rečiau. Tokių vartojimo polinkį galėjo lemti ir tai, kad minėti konektoriai apskritai tekstuose vartojami dažniau. Pvz., Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno publicistiniuose tekstuose *tai* rastas 2937, *taip* – 1458, *šitai* – 298.

Konstrukcijų substitucija iš kitų substitucijos rūšių išsiskiria tuo, kad ne anafora, o katafora šiuo atveju dažnesnė (pvz.: 58, 59 pvz.).

(58) *Šeštajame dešimtmetyje ima formuotis visai kitokia teorinė tendencija – vadinamosios netradicinės meno teorijos. Jų pozicijos yra tokios. Kokių nors meno savybių išskyrimas iš kitų, suteikiant joms svarbiausių, pagrindinių, esminių savybių rangą, yra meno esmės ieškančių teoretikų beviltiški klaidžiojimai. Ankstesnės teorijos, pavadintos tradicinėmis, tuo ir užsiimančios. Nėra kokių nors visuotinės, universalios svarbos savybių – tokių, kurios būtų svarbiausios visam menui, taigi jam esmingos; nėra būtinų ir pakankamų meno požymių. Meno esmė, suprantama kaip viso jo bendrasis, rūšinis ypatingumas, neegzistuoja – ji tėra tradicinių teorijų konstruktas, kiekvienos jų krypties ar pakraipos sukurtas remiantis sava kurių nors išskirtinių meno savybių iliuzija. Taigi visos teorijos, ieškančios meno esmės, yra klaidingos.* NR 1999 2 49.

(59) *Metame lošimo kauliuką. Šio eksperimento matematinis modelis bus šitoks. Elementariųjų įvykių erdvė sudaryta iš šešių elementų <...>. Imame visų jos poaibių algebrą <...>. Kiekvienas Ū poaibis – atsitiktinis įvykis. Įvedame tikimybę P. Jei <...>. Nesunku patikrinti, kad aibės funkcija P(A) tenkina aksiomas.* KubTTMS 41.

(60) *Tačiau toks manymas yra tik akustinė iliuzija, susidaranti todėl, kad mes esame iš mažens įpratę nereaguoti į tokius požymius, kurie skiria ne fonemas, o jų variantus. Kitaip yra tais atvejais, kai kuris nors žmogus vartoja kokį fakultatyvinį variantą, smarkiai nukrypstantį nuo kalbos normos, vadinamąjį fonemos surogatą <...>.* GirdTFP 45.

(61) *Nepaisant to, romanų – germanų teisės šalyse teismų sprendimai iš principo nelaiikomi privalomais nei vėliau to paties turinio bylas nagrinėsiantiems žemesniesiems teismams, nei to paties lygio arba patiems juos priėmusiems teismams.* <...>.

Kiek kitaip yra vertinami kompetentingų teismų veiklos, aiškinant įstatymus, apibendrinant jų taikymo teismuose praktiką, rezultatai. MaksimLTŠ 116.

Šios rūšies substitucija panaši į veiksmožodinę. Greta konstrukcijų substituto kaip veiksmožodinio vartojamas bendresnės reikšmės veiksmožodis, o kartais tokį substitutą paryškina leksinis kartojimas.

Konstrukcijų substitutai, kuriais siejami sakiniai, gali reikšti pranešimą, priežastį, sąlygą, vertinimą (plg. Verikaitė 1999: 88, Volf 1974: 172).

Ištirtose lietuvių kalbos mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstų imtyse tokių konstrukcijų substitutų nėra daug. Gana dažnai sąlygos (62 pvz.) ar kokio nors vertinimo (63 pvz.) atspalvis atsiranda tik dėl siejamų sakinių konteksto.

(62) *Nagrinėjamieji garsai keičiami vienas kitu tame pačiame garsiniame kontekste ir žiūrима, kaip į tokį pakeitimą reaguos informantai – žmonės, gerai moką tiriamąją*

kalbą ar tarmę. Jeigu **taip** perdirbtą žodį informantai suvokia kaip to paties žodžio kartojimą, tiriamieji garsai laikytini vienos fonemos (ar fonemų grupės) fakultatyviniais, arba laisvaisiais, variantais <...>. GirdTFP 45.

(63) Apskritai reikia pasakyti, kad auditorija visiems pranešėjams buvo tikrai dėmesinga. Neutrūko klausimų, pasamprotavimų, netgi savos patirties pasipasakojimų. Savotišką šurmulį sukėlė tiktai šiuolaikine „priėmėja“ prisistačiusi paskutinė pranešėja J. Š. Ji papasakojo ir filmuota medžiaga kai ką pademonstravo iš savo „mokyklos“, kurioje apmokomos jaunos būsimosios motinos. Gaila, kad kai kurie pademonstruoti „ritualai“ yra diametraliai priešingi tikrajai mūsų močiūčių gimdyvės paruošimo ir kūdikio priėmimo praktikai ir, auditorijos nuomone, jų nevertėtų propaguoti.

Taip, žmogaus gimtis yra neabejotina gamtos paslaptis. ŠA 1998 5 9.

Esama ir tokių atvejų, kai siejant sakinius substitutais tarp sakinių atsiranda koks nors papildomas atspalvis. Pavyzdžiui, priešasties atspalvį, siedamas sakinius, dažniausiai reiškia prieveiksmis **taip** (žr. 64, 65 pvz.).

(64) Psichologija ieškojo bendrų visiems žmonėms psichikos dėsningumų, ją supaprastindama ir suskaidydama į kauzaliinius procesus bei fizikines struktūras. Tačiau žmogaus mikrokosmosas gali įgyti pačias įvairiausias ir fantastiškausias formas, o jų dinamika nėra pagrįsta mokslui įprastu priežasties – pasekmės principu, todėl ją sunku paaiškinti, pasitelkus universalius, visiems žmonėms tinkančius dėsnius. **Taip** psichologija ir kiti humanitariniai mokslai XX a. pradžioje susidūrė su gamtamokslinės metodologijos ribotumu ir turėjo sukurti specifinę metodologiją, atitinkančią mikrokosmoso individualizuotą turinį. ŠA 1998 3 9.

(65) Fonologinis audicinis eksperimentas paprastai atliekamas **taip**. Pirmiausia parenkamos įtariamos žodžių (ar jų formų <...>) poros ir su jomis sudaromas pluoštas nesudėtingų sakinių, gerai rodančių tiriamųjų žodžių reikšmę. Sakiniai sumaišomi atsitiktine tvarka ir surašomi į lapus. Tvarką galima nustatyti įvairiais būdais (pavyzdžiui, mėtant monetą), bet geriausia naudotis atsitiktinių skaičių lentelėmis <...>. Radę lentelėje porinį skaičių (pvz.: 3740, 3146), pirmuoju apklausos lapuose rašome antrą minimaliosios poros narį, radę neporinį skaičių (pvz.: 3605, 2839), pirmuoju rašome pirmąjį poros narį. Kitą sakinių porą surašome pagal antrąjį lentelės skaičių, trečią – pagal trečią iš eilės skaičių ir t. t. GirdTFP 49.

Ištirtose tekstų imtyse dažniausiai (93,8 %) vartojama anaforinė substitucija. Kataforinė substitucija (žr. 62 pvz.) šiuose tekstuose sudaro tik 6,2 % visų substitucijos priemonių. Svarbu tai, kad ištirtose mokslinio stiliaus tekstų imtyse rasta tik konstrukcijų kataforinė substitucija. Kataforinių substitutų pavyzdžiai tokie: *tai, taip, šitaip, toks, šitoks, kitaip, kiek kitaip*. Mokslinio stiliaus tekstų imtyse kataforinė

substitucija sudaro 11,3 %, o anaforinė – 88,7 %. Publicistinio stiliaus tekstų imtyse kataforinė substitucija dar retesnė. Ji sudaro tik 2,6 %, o anaforinė – 97,4 % visų substitucijos atvejų.

Substitucija yra viena iš kalbos ekonomijos priemonių, t. y. substitutai gali pakeisti antecedentą, kuris tekste pasakytas vienu žodžiu, sakiniu, keliais sakiniais (plg. 37, 51, 59 pvz.).

2.3. Referencijos ir substitucijos santykis

Teksto kohezija – paviršinis teksto sakininės struktūros rišlumas – realizuojama leksiniais, gramatiniais santykiais. Iš gramatinių sakinių siejimo priemonių tekstuose dažniausiai sakiniai siejami įvardžiais irrieveiksmiais. Lietuvių kalbotyroje tokį sakinių siejimą įprasta vadinti substitucija, arba įvardiniu pavadavimu (Ambrasas 1976: 3, Alaunienė 1978: 14 ir kt.). Tačiau, detaliau patyrinėjus įvardžių irrieveiksmių, kuriais siejami sakiniai, inventorių, akivaizdu, kad šie nėra visiškai vienodi ir, aišku, skirtingos jų funkcijos tekste. Pirmiausia ši gausi siejimo priemonių įvardžiais ir įvardiniaisrieveiksmiais grupė padalijama į dvi smulkesnes: 1) reiškiančius apibendrintą turinį (*tai, taip, šitaip* ir kt.), 2) reiškiančius konkretesnius semantinius santykius (asmeninius įvardžius, deiktiniusrieveiksmius ir kt.). Tuomet, kai sakiniai siejami tokiu elementu, kuriuo reiškiamas apibendrintas, o ne konkretus turinys (plg. Halliday, Hasan 1976: 110), kalbama apie substituciją, ir atvirkščiai, kai siejimo priemonė nurodo konkretesnį, ne tokį apibendrintą turinį ir atlieka deiktinę funkciją, kalbama apie referenciją. Apie tokį semantinį substitutų ir referencinių įvardžių skirtumą kalbama ir lietuvių kalbotyros darbuose (žr. Valeckienė 1974, Ambrasas 1976, Rosinas 1996 ir kt.). Tačiau tiriant įvardžius paprastai užtenka vieno termino, t. y. visi jie vadinami substitutais. Disertacijoje stengiamasi išryškinti substitucijos kaip sakinių siejimo priemonės požymius, aptarti jos tipologiją ir funkcijas tekste, dėl to įvardžių reikšmės atskiriamos.

Skirti substituciją ir referenciją į atskirus siejimo priemonių tipus reikia ne tik dėl to, kad skiriasi įvardžių ir įvardiniųrieveiksmių reikšmė, bet ir dėl to, kad substitucija iš esmės yra tekstinė (substitutas sieja elementą, kuris paminėtas tekste), o referencija gali būti ir tekstinė, ir netekstinė (referentas sieja elementą, kurio tekste nėra, ji suvokiamas iš situacijos). Substitutas dažniausiai pakeičia veiksmožodinį elementą, o referentas – vardažodinį.

2.4. Elipsė, jos rūšys ir vartojimas

Daugelis teksto lingvistikos tyrėjų akcentuoja, kad elipsė ir substitucija priklauso tai pačiai kohezijos rūšiai (plg. Halliday 1985: 297; taip pat plg. Verikaitė 1999: 91). Užsienio kalbininkų darbuose apie sakinių siejimą (plg. Halliday 1985: 297; Halliday, Hasan 1976: 142–225 ir kt.), kaip ir substitucijos, skiriamos trys elipsės rūšys: vardažodinė, veiksmažodinė ir konstrukcijų elipsė. Ištirtuose mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstuose rasta tik vienos rūšies – vardažodinių – elipsių. Todėl toliau disertacijoje tik ji aptariama smulkiau, o veiksmažodinė ir konstrukcijų elipsė nenagrinėjama. Galbūt tokios elipsės rūšys sakiniams sieti lietuvių kalbos tekstams nebūdingos, tačiau, norint taip teigti, reikėtų panagrinėti ir kitų stilių ir žanrų tekstų.

Vardažodine elipse laikomas toks sakinių siejimas, kai siejant atskirus sakinius yra praleistas vardažodis. Tokia elipsė ištirtuose mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstuose yra nevienalytė – jos raiška gali būti trejopa: 1) šalia praleisto siejamojo elemento vartojamas įvardis – *įvardinė elipsė* (66 pvz.); 2) šalia praleisto siejamojo elemento yra kokybinis rodomasis įvardis – *kokybinė vardažodinė elipsė* (67 pvz.); 3) šalia praleisto siejamojo elemento vartojamas skaitvardis – *skaitvardinė elipsė* (68 pvz.).

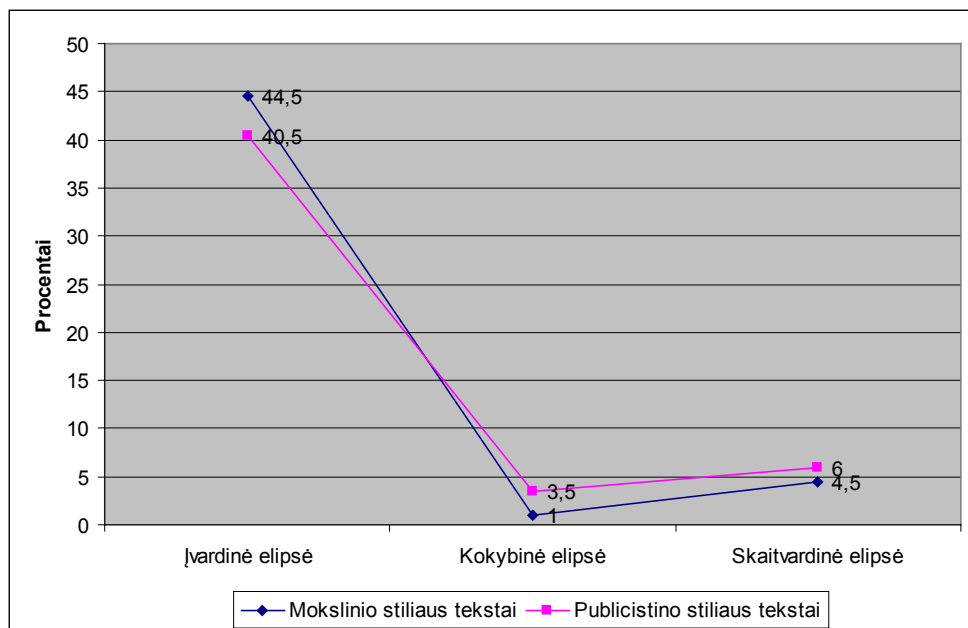
(66) *Ir ankstesnėje, ir šioje konstitucijoje Seimas ir toliau neturėjo išimtinės įstatymų leidybos teisės, joje nustatytos dvi įstatymų leidybos institucijos – Seimas ir prezidentas. Pastarojo (0) teisė leisti įstatymus siejama su Seimo ar jo sesijos nebuvimu, o tai vėlgi daugiausia priklausė nuo to paties prezidento <...>. MaksimLTŠ 41.*

(67) *Imperinė rusų privatinės teisės sistema iki Pirmojo pasaulinio karo galiojo pagrindinėje lietuvių žemių dalyje (Aukštaitijoje ir Žemaitijoje), o teisiškai reglamentuoti daugelį viešųjų reikalų Lietuvoje buvo naudojamosi bendrais rusų imperijos įstatymais, galiojusiais, su nedidelėmis išimtimis Klaipėdos kraštui, visoje jos teritorijoje. **Tokia** (0) buvo, pavyzdžiui, nepriklausomos Lietuvos iš Rusijos paveldėta baudžiamosios teisės sistema. MaksimLTŠ 50.*

(68) *Kas yra režisierius? Visų pirma mokytojas. <...>. **Vienas** (0) ves į humanizmą <...>. ŠA 1998 2 7.*

Mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstų imtyse vartojamos visų rūšių vardažodinės elipsės. Tų rūšių pasiskirstymas mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstuose pateiktas 4 pav.

4 pav. Vardažodinės elipsės vartojimo mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstuose procentinė išraiška

Kaip matyti 4 pav., ir mokslinio, ir publicistinio stiliaus tekstuose dažniausiai vartojama įvardinė elipsė. Ji sudaro net 85 proc. visų vardažodinės elipsės atvejų. Kokybinė ir skaitvardinė elipsės ištirtuose tekstuose vartojamos itin retai. Svarbu ir tai, kad ir kokybinės, ir skaitvardinės elipsės vartojimo procentinis skirtumas, kaip matyti 4 pav., taip pat nedidelis. Vadinasi, šių elipsės rūšių vartojimo nelemia teksto stilius.

2.4.1. Įvardinė elipsė

Įvardinė vardažodinė elipsė paprastai vartojama su šiais demonstratyvais: *tas* (69 pvz.), *šitas* (70 pvz.), *anas* (71pvz.), *kitas*, *kitoks* (72 pvz.), *vienas kitas* (73 pvz.), *visi* (74 pvz.), *dažnas* (75 pvz.), *dauguma* (76 pvz.), *pastarasis* (77 pvz.), *minėtasis* (78 pvz.).

(69) *Kiek rimtų žmonių svajoja savo salone, virtuvėje ar net miegamajame pasikabinti ant sienos tikrą paveikslą! Ne su gulgėmis, bet ir ne.... Kažką mielo ir suvokiamo nuo darbų nuilsusiai širdžiai. Dažnas nepagailėtų tam (0) pinigų. Dažnas pinigų turi kaip šieno ir dar truputėlį. Tai kodėl nepasidžiovus savo rūme bent Ž., K., R., V.? ŠA 1998 5 12.*

(70) Baltušis pareiškė, kad mes čia atvykom ne puotauti, o susitikti su mokiniais. Jei **šito** (0) nėra, ačiū jums, mes išvažiuojam. NR 1998 2 13.

(71) O kiek žvaigždžių laiko gausios galvos ir kūno plaukuosenos (augančios ant nugaros kryžiumi, ant pilvo inkaru) apžėlėliai? Žmonės sako, kad **anie** (0) visad turtinigi – kiek kokioje vietoje prireikus bepapeštum, vis tiek turėsi ką rankose. ŠA 1998 7 12.

(72) Atsargiai: rašydamas apie Hedą ir „Hedą Gabler“, rizikuoji aprašyti save, sutapatinti spektaklį ir jo herojų su savo reikalais ir neberasti viso to antrąkart sugrįžęs į spektaklį. **Kitą** (0) ir **kitokį** (0). KB 1998 5 28–29.

(73) Panaši distribucija būdinga lietuvių kalbos bei jos tarmių mišriesiems dvigarsiams ir gryniesiems sudėtiniais dvibalsiams <...>. **Ir vieni, ir kiti** (0) vartojami tiksliai žodžio gale ir prieš priebalsius <...>. GirdTFP 83.

(74) Atsimenu dar, kaip mes važiuvom į Vilkaviškio rajoną į Poezijos pavasario renginius. <...>. **Visiems** (0) buvo išdalyti lapeliai su visais renginiais. NR 1998 2 12–13.

(75) Kiek rimtų žmonių svajoja savo salone, virtuvėje ar net miegamajame pasikabinti ant sienos tikrą paveikslą! Ne su gulbėmis, bet ir ne... Kažką mielo ir suvokiamo nuo darbų nuilsusiai širdžiai. **Dažnas** (0) nepagailėtų tam pinigų. **Dažnas** (0) pinigų turi kaip šieno ir dar truputėlį. ŠA 1998 5 12.

Publicistinio stiliaus tekstuose elipsė gana dažnai vartojama drauge su žodžiu *dauguma*, kuris paprastai vartojamas reikšme „daugelis“ (plg. 76 pvz.).

(76) Aš daug važinėjau su Maironio programa, dalyvavau mitinguose, teatre beveik nesusitikdavau su Monika. Kartą ji man skambina ir priekaištuoja, kad nebeužeinu, gal, kaip ir **dauguma** (0), vengiu jų. NR 1998 2 15.

(77) Kartu su E. D. vakar buvo sulaikyti dar du kauniečiai – Lietuvos teisės universiteto pirmo kurso studentas M. Č. ir niekur nedirbantis N. Š.

Pastarajam (0) iškelta byla dėl plėšimo yra nagrinėjama teisme. LR 2003 83 6.

(78) **Be minėtųjų** (0), galima nurodyti ir daugiau tokių porų, plg.: „pyla“ : „byla“, „plakė“ : „blakė“ <...>. GirdTFP47.

Įvardinės elipsės raiška ir vartojimo polinkiai ištirtuose mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstuose pateikti 15 lentelėje. Mokslinio stiliaus tekstų imtyse dažniausia įvardinė (47,8 %).

15 lentelė. Įvardinės elipsės raiška ir vartojimo mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstuose procentinė išraiška

Konektorius	Stilius		Iš viso
	Mokslinis	Publicistinis	
<i>anas</i>	0	4,3	4,3
<i>dauguma</i>	0	4,3	4,3
<i>dažnas</i>	0	8,8	8,8
<i>kitas</i>	0	8,8	8,8
<i>minėtasis</i>	4,3	0	4,3
<i>pastarasis</i>	13	8,8	21,8
<i>šitas</i>	0	4,3	4,3
<i>tas</i>	30,4	4,3	34,7
<i>vienas kitas</i>	0	4,3	4,3
<i>visi</i>	0	4,3	4,3

Kaip matyti iš 15 lentelės, mokslinio stiliaus tekstuose įvardinei elipsei reikšti dažniausiai vartojamas konektorius *tas*. Šitokia akivaizdi konektoriaus *tas* vartojimo persvara leidžia manyti, kad toks vartojimo polinkis lemtas mokslinio stiliaus požymių. Todėl konektoriaus *tas* vartojimas yra skiriamasis mokslinio stiliaus tekstų požymis. Gana dažnai (13 proc.) mokslinio stiliaus tekstuose vartojamas konektorius *pastarasis*. Publicistinio stiliaus tekstuose jis vartojamas, tik šiek tiek rečiau (8,8 proc.). Mokslinio stiliaus tekstuose dar vartojamas konektorius *minėtasis*. Publicistinio stiliaus tekstuose šio konektoriaus nerasta. Publicistinio stiliaus tekstuose, kaip matyti iš 15 lentelės, įvardinės elipsės raiška daug įvairesnė.

Į vardažodinės elipsės priemonių grupę dera įtraukti ir tuos atvejus, kai praleistas konektorius (iširtuose mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstuose dažniausiai praleidžiamas konektorius *mes*) yra įvardis (žr. 79, 80 pvz.).

(79) *Aktorius nuolat privalo stiprinti savo psichofizinius sugebėjimus, lavinti techninius įgūdžius. Kad būtų organiškas, lankstus, paveikus, kad mokėtų vaidinti įvairiuose žanruose. Ar gali visa tai neišėiti į naudą? Be to, mes žinojom, kad į sceną veda ne noras pasirodyti, o troškimas kažkam kažką pasakyti.* (0) **Rašėm** scenarijus. ŠA 1998 2 7.

(80) *Tai ankstyvasis Gudaitis. (0) Pamatytumėt, kaip nušvinta žmonių akys, kaip jie nesiderdami traukia iš užančių ir portfelių pinigus, <...>.* ŠA 1998 9 12.

Skiriamasis tokių elipsių vartojimo požymis yra tas, kad tokių elipsių dažniau pasitaiko publicistinio stiliaus tekstuose, nes tokio stiliaus tekstuose nevengiama

sakinius sieti pirmuoju asmeniu, o konektorių *mes* praleidus vartojamas tik veiksmažodis. Toks sakinių siejimas visiškai nebūdingas mokslinio stiliaus tekstams apskritai. Ištirtose mokslinio stiliaus tekstų imtyse veiksmažodinių elipsių rasta tik vieno autoriaus tekstuose. Todėl darytina išvada, kad apskritai lietuvių moksliniams tekstams tokios elipsės nebūdingos, o rasti tokių elipsių atvejai tėra lemti tik individualaus autoriaus stiliaus.

2.4.2. Kokybinė elipsė

Kokybinė vardažodinė elipsė apibrėžiama kaip sakinių siejimas, kai šalia praleisto konekatoriaus vartojamas kokybinis demonstratyvas. Tokia elipsė reiškia kokybiniais įvardžiais *toks* (81, 82 pvz.), *koks* (83 pvz.).

(81) *Jis buvo labai savotiškas, ne toks kaip kiti vaikai, labai norėjo mokytis. Pamenu, jei jis negalėdavo eiti į mokyklą, verkdamo. Toks (0) ir buvo – norėjo viską žinoti. ŠA 1998 3 3.*

(82) *Dialogai [ten] aiškiai šizofreniški. Tokie (0) taisyklingi ir visas galimybes pasveria. KB 1998 1 70.*

(83) *Šitaip sudėtingai norėta pasakyti viena: atsiradus visai naujoms elektroninio bendravimo priemonėms, jo dalyvių santykis su pasauliu taip pat tampa kitoks. Tiesa, koks (0), dar tiksliai nežinoma, užtat „Gen –X“ įvaizdis pasipildė dar vienu bruožu. KB 1998 1 13.*

Kokybinės elipsės vartojimo polinkiai ir raiška pateikti 16 lentelėje.

16 lentelė. Kokybinės elipsės raiška ir vartojimo mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstuose procentinė išraiška

Konektorius	Stilius		Iš viso
	Mokslinis	Publicistinis	
<i>kitoks</i>	12,5	12,5	25
<i>koks</i>	0	5	5
<i>toks</i>	45	25	70

Kaip matyti iš 16 lentelės, kokybinė elipsė dažniau ir mokslinio, ir publicistinio stiliaus tekstuose reiškia konektoriumi *toks*. Mokslinio stiliaus tekstuose jis du kartus dažnesnis nei publicistiniuose tekstuose. Po lygiai abiejų stilių tekstuose var-

tojamas konektorius *kitoks*. Itin retai ištirtoje medžiagoje sakiniams sieti vartojamas konektorius *koks*. Tekstuose jis nėra retas, tik labai retai šiuo konektoriumi siejami sakiniai.

2.4.3. Skaitvardinė elipsė

Skaitvardine elipse paprastai vadinamas toks sakinių siejimas, kai šalia praleisto konektoriaus pavartojamas koks nors skaitvardis. Tokia elipsė pagal raišką nevienalytė – ji reiškia kiekiniais (84 pvz.) ir kelintiniais skaitvardžiais (85 pvz.).

(84) *Kas yra režisierius? Visų pirma mokytojas. <...>. Vienas (0) ves į humanizmą <...>. ŠA 1998 2 7.*

(85) *Žiūrovui buvo pateikti du vienas kitam prieštaraujantys pranešimai – vienas (intelektualinis) (= intelektinis) savo intencija idealus, kitas (veikiantis pasąmone) – banalus. Antrasis turėjo lemiamą poveikį. KB 1998 3 40.*

Į skaitvardinės elipsės priemonių grupę įtraukti ir tokie atvejai, kai šalia praleisto siejamosios paskirties žodžio vartojamas įvardis *keli* (86 pvz.).

(86) *Buvo atėję, keliolika knygų. <...>. Kelias (0) dar išsidalijo bazės darbuotojai, skaito ir giria. KB 1998 1 69.*

Kaip matyti 86 pavyzdyje, šalia praleisto žodžio *knygas* pavartotu įvardžiu *kelias* neįvardijamas konkretus knygų skaičius, bet tik nurodomas nedidelis tų knygų skaičius. Nors ir ne konkrečiai, bet kalbama apie skaičių. Todėl tokie atvejai įtraukti į skaitvardinės elipsės priemonių grupę.

Skaitvardinės elipsės vartojimo polinkiai pateikti 17 lentelėje.

17 lentelė. Skaitvardinės elipsės vartojimo mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstuose procentinė išraiška

Konektorius	Stilius		Iš viso
	Mokslinis	Publicistinis	
<i>keli</i>	0	6,25	6,25
<i>pirmasis, antrasis</i>	31,25	6,25	37,5
<i>vienas</i>	0	56,25	56,25

Kaip matyti iš 17 lentelės, iš skaitvardinei elipsei būdingų konektorių publicistinio stiliaus tekstuose dažniausiai vartojamas konektorius *vienas*, o moksliniuose tekstuose

sakiniai dažniau siejami konektoriais *pirmasis, antrasis*. Atkreiptinas dėmesys, kad šiuo atveju, kai šalia kelintinio skaitvardžio nėra vardažodžio (jis praleistas), vartojama tik įvardžiuotinė kelintinio skaitvardžio forma.

Taigi mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstų imtyse vartojama trijų tipų vardažodinė elipsė: įvardinė, kokybinė, skaitvardinė. Abiejų stiliaus tekstų imtyse įvardinė elipsė sudaro 85 %, skaitvardinė – 10,5 %, kokybinė – 4,5 % visų elipsės priemonių. Mokslinio stiliaus tekstų imtyse dažniausiai (44,5 %) vartojama įvardinė, skaitvardinė – 4,5 %, kokybinė – 1 % visų elipsės atvejų. Publicistinio stiliaus tekstuose vartojimo polinkiai beveik tokie patys, t. y. dažniausia (40,5 %) įvardinė elipsė, antroji pagal vartojimo dažnumą skaitvardinė – 6 %, trečioji – kokybinė, kuri sudaro 3,5 % visų elipsės atvejų.

3. LEKŠINĖ GRAMATINĖ KOHEZIJA MOKSLINIO IR PUBLICISTINIO STILIAUS TEKSTUOSE

Ištirtose mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstų imtyse gana dažnai (37,7 % visų sakinių siejimo priemonių) sakiniai siejami konektoriais – jungtukais, jungiamaisiais žodžiais, dalelytėmis, įterpiniais. Konektoriais šiek tiek dažniau palyginti su ištirtais mokslinio stiliaus tekstais atskiri sakiniai siejami publicistinio stiliaus tekstuose. Čia jie sudaro 59,3 % leksinių gramatinių sakinių siejimo priemonių, o mokslinio – 40,7 %. Tokią pasiskirstymo tendenciją, matyt, bus lėmusios skirtingos mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstų ypatybės. Kaip rodo stilistikos tyrėjų (pvz., Bitinienė 1983: 31) kalbos dalių vartojimo dažnumo skaičiavimai, publicistiniuose tekstuose šiek tiek daugiau vartojama jungtukų, dalelyčių. Todėl ir sakiniams sieti publicistinio stiliaus tekstuose dažniau pasirenkamas jungtukas, dalelytė ar įterpinys, vadinasi, sakiniai siejami konjunkcija. Mokslinio stiliaus tekstuose sakinius dažniau linkstama sieti leksinėmis ar gramatinėmis priemonėmis, kurios tekstą daro aiškesnį, tikslesnį, nuoseklesnį (plg. Bitinienė 1983: 41).

Remiantis teksto lingvistikos specialistų pateiktomis konjunkcijos klasifikacijomis ir ištirtaisiais pavyzdžiais, pagal konektorių, kuriais siejami atskiri sakiniai, reiškiamus santykius konjunkcija skirtina į *sudėjimo*, *priešinimo*, *priežasties*, *laiko* ir *modalinę*. Kalbant apie pastarųjų konjunkcijos rūšių pasiskirstymo polinkius, nustatyta, kad mokslinio stiliaus tekstuose dažniau vartojamos dviejų konjunkcijos rūšių – *sudėjimo* ir *priežasties* – priemonės⁹, o publicistinio stiliaus tekstuose konektorių raiška įvairesnė. Todėl publicistinio stiliaus tekstuose gana dažnai vartojama ir *sudėjimo*, ir *priešinimo*, ir *priežasties*, netgi *modalinė konjunkcija*. Mat publicistinio stiliaus tekstuose standartiniai kalbos elementai nuolat vartojami pramaišiu su ekspresyviaisiais, jie vienas kitą keičia, yra supriešinami ar derinami (Bitinienė 1997: 129; Župerka 1983: 102–106; Pikčilingis 1971: 277–286, 314–326). Visų konjunkcijos rūšių pasiskirstymo polinkiai ištirtose tekstų imtyse pateikti 18 lentelėje.

⁹ Gautus tyrimo rezultatus patvirtina ir A. Bitinienės atlikti tyrimai – mokslinio stiliaus tekstuose dažniausiai vartojami sujungiamieji jungtukai (Bitinienė 2009: 22).

18 lentelė. Konjunkcijos rūšių vartojimo mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstuose procentinė išraiška

Konjunkcijos rūšis	Stilius		Iš viso atvejų
	Mokslinis	Publicistinis	
1. Sudėjimo konjunkcija	16,1	21,8	37,9
2. Priešinimo konjunkcija	6,4	15,3	21,7
3. Priežasties konjunkcija	11,6	10,3	21,9
4. Laiko konjunkcija	1,8	1,8	3,6
5. Modalinė konjunkcija	4,1	10,8	14,9

Remiantis išanalizuota empirine medžiaga galima detaliai aptarti konjunkcijos pasiskirstymo polinkius mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstų imtyse, išsiaiškinti, kokie konektoriai vartojami atskiroms konjunkcijos rūšims reikšti, kas lemia konektorių pasirinkimą.

3.1. Sudėjimo konjunkcija

Sudėjimo¹⁰ konjunkcija paprastai vadinamas toks sakinių, taip pat ir didesnių teksto vienetų siejimas, kai konektoriais pritraukiamas tolimesnis sakiniuose išreiškiamas turinys. Sudėjimo konjunkcijos atveju paprastai papildomi ar pabrėžiami ankstesni teiginiai. Sudėjimo konjunkcijai reikšti dažniausiai vartojamas konektorius *ir*. Kiti konektoriai, pavyzdžiui, jungtukas *bet*, jungiamasis žodis *taip pat*, be pagrindinės, t. y. sudėjimo konjunkcijos, atlieka ir kitas, savitas, funkcijas.

Sudėjimo konjunkcija smulkiau skirstoma į grynojo sudėjimo, turinio papildymo, pridūrimo, aiškinamąją ir iliustruojamąją konjunkciją – taip daro ir Halliday'us, Hasanas (1976: 249–250).

3.1.1. Grynojo sudėjimo konjunkcija

Grynojo sudėjimo konjunkcija laikytinas toks atskirų sakinių siejimas, kai jungtukais ar jungiamaisiais žodžiais siejami panašūs, dažniausiai lygiaverčiai, vienas

¹⁰ Apie sudėjimo konjunkciją taip pat žr. Česnulienė 2010: 38–47.

kito tiek turinio, tiek sandaros atžvilgiu nelemiantys sakiniai. Konektoriai gali būti siejami du ar daugiau sakiniuose užkoduotų turinio dalių, kurie tekste apibūdinami vienodai ar bent panašiai (87 pvz.) (plg. vienaarūšes sakinio dalis), arba tie dalykai turinio atžvilgiu visiškai savarankiški, neturintys bendrų turinio požymių (88 pvz.). Plg.:

(87) *Reakcija į nesąmones lygiai kaip sapne – nesistebi, gal tik truputį nejauku. Ir tas nuolatinis „negalėjimas“ – kojos nugrimzdę sniege, nuovargis, silpnumas, lindėjimas už prekystalio – tai būdingos sapno situacijos.* KB 1998 3 69.

(88) *Istorinės aplinkybės tam (Č. Sasnausko dainai) buvo labai palankios, tekstas itin aktualus. Ir tekstų sulyginimas kalbėjo Kudirkos nenaudai: <...>.* NR 1998 4 31.

Ištirtuose mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstuose grynojo sudėjimo konjunkcija nėra dažna (7,7 % visų sudėjimo konjunkcijos pavyzdžių). Mokslinio stiliaus tekstuose grynojo sudėjimo konjunkcija sudaro 5,2 %, publicistinio stiliaus tekstuose – 8,5 % visų sudėjimo konjunkcijos atvejų. Grynojo sudėjimo konjunkcija dažniausiai pasirenkama tada, kai siekiama atkreipti dėmesį į ypač tvirtą atskirų sakinių ryšį. Todėl šis konjunkcijos porūšis dažnesnis publicistinio stiliaus tekstuose. Neįvairios ir grynojo sudėjimo konjunkcijos raiškos priemonės. Kaip ir sakinio sintaksėje, siejant atskirus sakinius sudėjimo santykis dažniausiai reiškiamas jungtuku *ir* (87,5 %).

Grynojo sudėjimo konjunkcija taip pat gali būti reiškiamą ir jungtuku *bet*, jungiamaisiais žodžiais *taip pat*, *irgi*. Tokios rūšies konjunkcija dažniausiai yra išorinė, t. y. konektoriais siejami sakiniai, kuriuose nusakoma tai, kas vyksta vienu metu (89 pvz.) arba vyksta sekos principu (90 pvz.), pvz.:

(89) *Tikriausiai iš vėlesnių mamos pasakojimų prisimenu, jog Šliūpaitė iš kalėjimo nuvažiavusi į Palangą pas savo dėdę, prašydama, kad (= prašyti, kad) jis ją paremtų, o šis, sužinojęs, už ką ji sėdėjo kalėjime, išvarė lauk. Ir <...> tai buvo nesuvokiamas, nepateisinamas dalykas, kad laisvamanių vadas taip galėjo pasielgti.* NR 1999 2 35.

(90) *Aš sakau, kad ir man reikia paskubėti, gal dar neišpirko, o Baltušis: neik, aš tau užrašysiu ir atnešiu. Atsisveikinom. Po pusvalandžio uždušęs įbėga Baltušis, atneša knygą. Aš atsiprašinėju – kam varginasi, <...>. Užrašė knygą. Pasakoja, kad jo knyga <...> spekuliantų buvo pardavinėjama po 25 rb už egzempliorių. Ir visą pakilų, spindintį išlydėjau, o žiūriu, kad jis visai ne į miestą eina – pasuko atgal į namus.* NR 1998 2 12.

Grynojo sudėjimo konektorių pasiskirstymo polinkiai mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstų imtyse pateikti 19 lentelėje.

19 lentelė. Grynojo sudėjimo konjunkcijos vartojimo mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstuose procentinė išraiška

Konektorius	Stilius		Iš viso
	Mokslinis	Publicistinis	
<i>bet</i>	2,6	0	2,6
<i>ir</i>	15,8	58	73,5
<i>irgi</i>	5,2	8	13,2
<i>taip pat</i>	5,2	5,2	10,4

Grynojo sudėjimo konjunkcija raiška ir reiškė panaši į turinio papildymo konjunkciją (žr. skyriuje apie šį konjunkcijos porūšį). Esminis šių konjunkcijos porūšių skiriamasis požymis yra tai, kad siejamų sakinių teiginiai priklauso vienas nuo kito, t. y. kai sakiniai siejami turinio papildymo konjunkcija, antras teiginys be pirmo tiesiog neįmanomas, o kai siejami grynojo sudėjimo konjunkcija, kaip jau minėta, sakiniai prasmiškai ir sintaksiškai yra savarankiški.

Kaip matyti 19 lentelėje, grynojo sudėjimo santykis mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstuose gan dažnai reiškiamas konektoriumi *taip pat*, pvz.:

(91) *Lietuvoje nomenklatūra formavosi iš lietuvių ir rusų. **Taip pat**, kitaip negu Latvijoje ir Estijoje, Lietuvoje nemažą dalį darbininkų ir technokratinės inteligentijos sudarė lietuvių tautybės asmenys.* ŠA 1998 3 8.

Iš empirinės medžiagos matyti, kad konektorių *taip pat*, *irgi* gana savita pozicija – jungiamasis žodis *taip pat*, ypač konektorius *irgi*, ištirtuose tekstuose dažniau vartojami ne sakinio pradžioje (žr. 92, 93 pvz.). Kitos sakinių siejimo priemonės paprastai vartojamos siejamojo sakinio pradžioje.

(92) *Niekas nevyko ir nevyksta taip spontaniškai, kaip šiandien mėginama pavaizduoti. Sąjūdis **taip pat** atėjo iš toli ir labai tyliai, ir, susidarius atitinkamoms aplinkybėms, jis negalėjo nesprogti.* NR 2000 3 5.

(93) *Šis baltymas lokalizuotas ant terminalinės struktūros, šiek tiek prisideda prie mikoplazmos adhezijos. „M. genitalium Pa“ baltymas **irgi** ten pat lokalizavęsis ir turi antigeninio bendrumo su PI baltymu.* KalPM 33.

Kaip matyti iš 92 pvz., pakeitus konektoriaus *taip pat* poziciją, būtų vartojamas konektorius *taip pat ir*, kuriuo būtų labiau išryškintas sakinio komponentas. Šiuo atveju pabrėžiamo komponento svarbumas paryškintas jį iškeliant į sakinio pradžią.

Taigi grynojo sudėjimo konjunkcija mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstuose nėra itin produktyvus konjunkcijos porūšis.

3.1.2. Turinio papildymo konjunkcija

Turinio papildymo konjunkcija vadinamas toks siejimas, kai konektoriais siejamas sakinytis papildo, praplečia pirmesnio sakinio teiginį, o antras ir kiti teiginiai pagal reikšmę yra priklausomi nuo pirmo, žr. 94 pvz.

(94) *Tačiau ir kalbos normą, ir jos sistemą galime pažinti tik iš kalbėjimo aktų, tik fiksuodami ir tirdami atitinkamos kalbos tekstus. Ir vaikai kalbos sistemą išmoksta stebėdami bei mėgdžiodami konkrečius kalbėjimo aktus <...>.* GirdTFP 14.

Turinio papildymo konjunkcija nagrinėtuose mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstuose vartojama palyginti gana dažnai, t. y. sudaro 15,7 % visų konjunkcijos atvejų. Šis konjunkcijos porūšis ištirtuose mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstuose išsiskiria ir vartojamų konektorių įvairumu. Vartojami šie konektoriai: *ir, bet, o, tačiau, taip pat, dar, beje, pagaliau, na, žinoma, be to, net*. Turinio papildymo konektorių vartojimo polinkiai pateikti 20 lentelėje.

20 lentelė. Turinio papildymo konjunkcijos vartojimo mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstuose procentinė išraiška

Konektoriaus	Stilius		Iš viso
	Mokslinis	Publicistinis	
<i>be to</i>	10,48	10,00	20,48
<i>beje</i>	4,29	12,86	17,06
<i>bet</i>	0,95	5,24	6,19
<i>dar</i>	4,29	4,76	9,05
<i>ir</i>	7,14	6,67	13,81
<i>na</i>	0,00	3,34	3,34
<i>net</i>	0,00	3,81	3,81
<i>o</i>	2,90	8,10	11
<i>pagaliau</i>	0,00	3,34	3,34
<i>taip pat</i>	8,58	0,00	8,58
<i>žinoma</i>	0,48	2,85	3,33

Turinio papildymo konjunkcija, kaip matyti iš 20 lentelės, ir moksliniuose, ir publicistiniuose tekstuose dažniausiai reiškia įterpiniu *be to*. Abiejų stilių tekstuose šis konektorius vartojamas maždaug vienodai. Mokslinio stiliaus tekstuose gana dažnai vartojamas jungtukas *ir*, o publicistiniuose tekstuose turinio papildymą dažniau linkstama reikšti ekspresyvesniu konektoriais *beje* (12,86 proc.).

Tokia gausi turinio papildymo konjunkcijos raiška rodo jos nevienalytiškumą. Grynasis turinio papildymas paprastai reiškiamas konektoriais *ir, taip pat (dar)*¹¹. Šiais konektoriais siejant sakinius, akivaizdus tik pirmu sakiniu pateikto turinio papildymas, kuris iš esmės priklauso ne nuo konektoriaus reikšmės, bet nuo paskesnio siejamojo sakinio turinio. Plg. 95, 96 pvz.:

(95) *Netiesioginė antikūnų fluorescencija – tai paprastas, jautrus, specifiškas ir greitai atliekamas metodas. Dar taikomi imunoperoksidazės, augimo slopinimo, metabolizmo slopinimo tyrimo metodai <...>.* KalPM 104.

(96) *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė, kaip valstybė, buvo panaikinta XVIII a. pabaigoje, ją kartu su Lenkija pasidalijus trims tuo metu galingoms ir agresyvioms kaimynėms – Rusijai, Prūsijai ir Austrijai. Tuo pačiu (= Taip pat), suprantama, ir teisei, kuri čia buvo pasiekusi aukštą išsivystymo lygį ir ypač garsėjo pagrindiniu savo šaltiniu – Lietuvos Statutu, buvo nukirstos gyvybingumą teikusios šaknys, iš jos atimta galimybė plėtotis, tobulėti ir žengti drauge su gyvenimu.* Maksim15.

Gana dažnai prie minėtųjų konektorių papildymo atspalviams konkretinti priešliejama ir dalelyčių – *na, dar, net* ir kt. Plg. 97 pvz.

(97) *Vyras <...> „pasistengs“ savo žmoną aprūpinti visais moderninės civilizacijos laimėjimais. <...>. Na, o jei dar jam vienos žmonos nepakanka <...>, tai jam tenka ekstra padidinti savo pajamas <...>.* NR 1999 1 2.

Ištirtose teksto imtyse esama ir tokių konektorių (pvz., *tuo labiau, net* ir kt.), kuriais, be svarbiausios reikšmės – papildyti turinį, – dar ir pabrėžiama, kad siejamo sakinio turinys yra ir reikšmingas, svarbus (plg. Akelaitis 2007: 47), žr. 98 pvz.

(98) *<...> Holivudas savo triukais apmaus tave, akyląjį europietį. Tuo labiau kad iš anksto pranešta: amerikoniai laikosi generalinės linijos ir katastrofos panoramą „kabina“ ant nerūdijančios meilės trikampio vinutės.* ŠA 1998 15 7.

Esti ir priešingai – po konektoriaus einančio antro sakinio turinys gali būti visai nereikšmingas, nesvarbus, pasakomas tik siekiant šiaip praplėsti, papildyti, neišskiriant, neakcentuojant juo reiškiamo turinio. Tokiu atveju dažniausiai vartojamas konektorius *beje* arba sakinio papildomą, pridurtinį pobūdį pabrėžiantis *be to*. Plg. 99 ir 100 pvz.:

(99) *Humanitariniai mokslai, skirtingai nei gamtiniai, yra lokalūs iš esmės. <...>. Beje, šį lokalumą, kategoriškai jį neigdami, pripažįsta Lietuvos mokslo politikai bei inspektoriai <...>.* KB 1998 4 18.

¹¹ Ištirtuose tekstuose sakiniai gan dažnai siejami verstiniu konektoriumi *tuo pačiu*. Vertinys *tuo pačiu* netinkamas reikšme *drauge, kartu*. Nereikėtų jo vartoti ir atskiriems sakiniams sieti.

(100) *Pastarasis pavyzdys gana išimtinis, nes dažniausiai archifonemos atstovas būna artimas kuriam nors vienam neutralizuojamosios opozicijos nariui <...>. Be to, tam tikrais atvejais archifonemoms gali atstovauti garsai, kurie skiriasi ir nuo vieno, ir nuo kito neutralizuojamosios opozicijos nario.* GirdTFP 137.

Sakiniai, kuriais pasakomas apskritai žinomas, neabejotinas, akivaizdus turinys, turinio papildymo konjunkcijos atveju siejami įterpiniu žinoma (101), žinia (102).

(101) *Todėl stengiamasi, kad kuo daugiau žmonių dalyvautų laidotuvėse. Dideliuose miestuose, pavyzdžiui, Vilniuje, į laidotuves buvo kviečiama specialiais, dažniausiai spausdintais pranešimais ir kvietimais. Žinoma, ne kiekvieno Vilniaus miestiečio laidotuvėms buvo spausdinami tokie kvietimai.* KB1998 4 66.

(102) *<...> nerangiai išsukoju į visai netinkamus šiam laikui <...> istorinių ar liaudies padavimų žanro kailinius. Žinia, su gerais, nė pikto šuns neperkandamais kailiniais gali būdrauti sveikas ir laipsniais bei speigu persisunkusioje pusnyje, ir baloje ar skvere ant minėtų keturkojų „minų“.* ŠA 1998 7 12.

Turinio papildymo konjunkcija dažniau vartojama publicistinio stiliaus tekstuose (61 % visų šio tipo priemonių).

3.1.3. Pridūrimo konjunkcija

Pridūrimo¹² sąvoka tradiciniuose lietuvių kalbos gramatikos darbuose tiksliai neapibrėžta. „Lietuvių kalbos rašyboje ir skyryboje“ kalbama apie pridurtines sakinio dalis ir pridurtinius sudėtinio sakinio dėmenis pirmiausia praktikos sumetimais kaip apie savaime suprantamą dalyką. Dažniausiai, aptariant pridūrimą, nurodomas „dviejų sintaksinių vienetų reikšmės nevienodumas (antrasis vienetas daugiau papildo, patikslina, paaiškina pirmąjį); antrasis vienetas turi savotišką intonaciją ir gali kilti jau sakant kokį nors turinį ar netgi jį pasakius“ (Piročkinas 1969: 7). Daugelis kalbininkų, taip pat ir A. Piročkinas (1969: 11 ir kt.), akcentuoja, kad pridūrimą paprastai nulemia ne konektorius, ne jo reikšmė, o sakiniu pasakomas turinys, t. y. priduriamų sakinių dalys arba dėmenys netelpa iš karto viename prasminiame lygmenyje, logiškai negali būti jungiamos į vientisą vaizdinį, bet sudaro grandinę laipsniškų pridūrimų, kurių santykiai atsekami ne iš jungtukų, o išvedami iš užuominų, numanymo arba iš objektyvių reiškinių sugretinimo. Pridūrimo santykio svarbiausi požymiai: pridūrimas atsiranda ten, kur yra

¹² Kalbotyroje nesama vienos nuomonės, kuo laikyti pridūrimą – loginiu semantiniu santykiu ar kitos rūšies santykiu, kuris tik lengvai pritaaptų prie loginių semantinių santykių (plg. Piročkinas 1969: 62).

du sintaksiniai vienetai; reikšmės atžvilgiu pasakomas nemotyvuotas, netikėtas pirmo komponento papildymas (plg. Piročkinas 1969: 57, 58). Dažniausiai pridūrimas susijęs su pozicija sakinyje, t. y. kai sakinio dalys ar jų dėmenys iš jiems įprastos vietos iškeliami į sakinio pabaigą nutraukiant jų tiesioginį sintaksinį ryšį. Antra, sakinio gale paprastai atsiduria tai, kas laiku nepasakyta, kas praleista, ir dėl to būtina pasakymo pabaigoje detalizuoti, tikslinti pagrindinį turinį. Trečia, pridūrimas lemtas intonacijos – net ir įprastoje vietoje esantis sakinio vienetas, pasakytas po pauzės ir atskirtas skyrybos ženklų, taps pridurtas. Pridūrimo samprata priklauso ir nuo panašių į pridūrimą kalbos reiškinių (pavyzdžiui, parceliacijos, parentezavimo) ištyrimo laipsnio. Kiekvienas reiškinių tyrėjas stengiasi tiriamam reiškiniui priskirti kuo daugiau konkrečių faktų.

Pridūrimo konjunkcija išskiria tą teksto vieneto dalį, kuri tampa kito teksto vieneto temos centru (Skovorodnikovas 1981: 175).

Esminis pridūrimo konjunkcijos skirtumas nuo turinio papildymo yra tas, kad ankstesnis teksto teiginys, paprastai išreikštas sakiniu, yra papildomas netikėtu, dažnai stilistinės ekspresijos komponentą turinčiu teiginiu (plg. Piročkinas 1969: 63). Pridūrimo konjunkciją nuo turinio papildymo skiria dar ir tai, kad pridurti teiginiai gan dažnai turinio atžvilgiu yra nepilni (103, 104 pvz.). Ir svarbiausia – pridurtasis teiginys įforminamas kaip atskiras sakinys.

(103) *Pats inscenizavęs Vlado Dautarto novelių romaną „Senajo gluosnio pasaka“, režisierius kūrė spektaklį tokiu principu, kad kiekvienas Šilų kaimo gyventojas, atitinkamai pasukant scenos ratą, sulauktų savosios žvaigždžių valandos, įvairių žmonių gyvenimo novelės pinasi ir susilieja į vientisą pagrindinio, sakyčiau, personažo – kaimo paveikslą. Neidealizuotą, neidilišką. Tačiau su meile ir nostalgija tapytą, nes jo nebėra...* KB 1998 2 22.

(104) *Savo aplinkoje nežinau nė vieno, rimtai linkusio į šitą [visokių okultizmų ar parapsichologijų] darželį. Na, nebent jaunimas, – tą polinkį puikiai suprantu ir dar kiek apie jį pašnekėsiu.* ŠA 1998 7 2.

Pridūrimo konjunkcija dažniau vartojama ištirtose publicistinio stiliaus tekstų imtyse. Čia ji sudaro net 90,6 % visų ištirtų pridūrimo konjunkcijos atvejų. Tokią vartojimo tendenciją lemia publicistinio stiliaus tekstų ypatybės – siekimas pasakyti kuo ekspresyviau, vaizdingiau. Tad ir atskiriems sakiniams sieti dažniau pasirenkamas pridūrimas.

Pridūrimo konjunkcija dažniausiai reiškia konektoriais *ir, tačiau, na, bet, taip pat* ir kt. Tarp visų konjunkcijos rūšių pridūrimo konjunkcija nagrinėtuose tekstuose nėra dažna, ji sudaro tik 2,4 % visų konjunkcijos priemonių. Pridūrimo konjunkcijos priemonių vartojimo polinkiai nagrinėtuose tekstuose pateikti 21 lentelėje.

21 lentelė. Pridūrimo konjunkcijos vartojimo mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstuose procentinė išraiška

Konektorius	Stilius		Iš viso
	Mokslinis	Publicistinis	
<i>bet</i>	0	6,5	6,5
<i>ir</i>	6,5	41,9	48,4
<i>na</i>	0	16,1	16,1
<i>tačiau</i>	0	22,6	22,6
<i>taip pat</i>	3,2	3,2	6,4

Pridūrimo konjunkcija išsiskiria reikšmių įvairumu. Neutraliausia pridūrimo konjunkcija reiškia jungtuku *ir*. Tačiau tokių grynų pridūrimą reiškiančių konektorių ištirtuose tekstuose nerasta daug. Esama atvejų, kai pridūrimas pabrėžiamas, paryškina- mas, kartu su jungtuku *ir* vartojant pabrėžiamąsias dalelytes, konstrukcijas su dalelytėmis ar net specialius metakalbinius pridūrimo komentarus *dar, dar ne viskas, ir tai dar ne viskas, ir įdomumo dėlei galėtume pasakyti* ir kt. Tokia pridūrimo konjunkcijos paskirtis – formuoti teksto struktūrą. Tai vidinė pridūrimo konjunkcija (žr. 105 pvz.). Atskiru sakiniu pabrėžiama, labiau išryškinama pridurta turinio dalis. Pridūrimo konektoriai gali patys turėti sakinio arba sudėtinio sakinio dėmens formą. Tekste jie yra tranziciniai.

(105) *Tačiau šių svarstymų tikslas nėra apginti humanitarinių mokslų „garbę“, o pasiaiškinti, ar kuriami vaizdiniai sutampa su realybės projekcijomis, ir pamėginti už- čiuopti perspektyvas, kurias gali atverti adekvatesnės savianalizės procedūros. Svarbus ir dar vienas dalykas: paanalizuoti pačias kalbėjimo apie humanitarinių mokslų būklę strategijas.* KB 1998 5 17.

Siejant sakinius jungtukais *arba, o, bet* ir kt. greta pagrindinės pridūrimo funkcijos gan ryškūs alternatyvos (plg. 106 pvz.), gretinimo ar priešinimo (107 pvz.) atspalviai.

(106) *Visa tai leidžia manyti, kad „Vyriausybės žiniose“ buvusi padaryta klaida, tiesa, kituose leidinio numeriuose taip ir likusi neatitaisyta. Arba štai 1920 metų „Vyriausybės žinių“ 46-as numeris buvo išleistas senuoju, jau kuris laikas nebenaudotu „Laikinosios vyriausybės žinių“ pavadinimu.* MaksimLTŠ 104.

(107) *Antiesencialistams nereikia kažin ko čia naujai, tarsi tuščioje vietoje, aiškintis. Išvadą jie daro apibendrinamojo turinio: visos esamos (aptariamiosios „didžiosios“, įtakingosios, vertos aptarinėti) meno prigimties teorijos yra klaidingos. Bet šitai reiškia ir daugiau: <...>.* NR 1998 4 34.

Tokie papildomi atspalviai, kaip teigia A. Piročkinas (1969, 41), leidžia jungti įvairesnius, taip pat ir netikėtus, logiškai nevienarūšius dalykus.

Nedažnai (6,5 % visų pridūrimo konektorių) priduriamoji konjunkcija reiškia jungtuku *bet*. Tokią vartojimo tendenciją galėtų lemti ir tai, kad drauge su pridūrimo konjunkcija gan dažnai tarp sakinių ryškus ir kitas santykis, pavyzdžiui, ribojimo (žr. 108 ir 109 pvz.).

(108) *Iš tikrųjų, laikui bėgant, dauguma tokių įstatymų buvo pakeista naujais, labiau atitinkančiais pakitusius gyvenimo poreikius. **Bet** keletas jų <...> liko galioti iki pat 1940 metų Lietuvos sovietinės okupacijos.* MaksimLTŠ 74–75.

(109) *Dažnai neįmanoma su tuo [sutriuškinimu] susitaikyti, norisi keršto ir revanšo, bet paaiškėja, kad nebėra net kam atsirevanšuoti. **Tik** pačiam sau.* NR 4 4.

Ištirtuose tekstuose esama priduriamųjų sakinių, kurie siejami konektoriumi *taip pat*, reiškiančiu pridūrimą su panašumo atspalviu (110 pvz.). Dažniausiai tokio santykio vartojimą lemia aktualioji skaida, t. y. remos inversija. Pridūrimą parodo neparalelinė komponentų žodžių tvarka (plg. Piročkinas 1969: 36). Beje, šis konjunkcijos tipas dažniausiai vartojamas laisvesnio – publicistinio – stiliaus tekstuose. Pridūrimo konjunkcijai būdingas pirmo sakinio žodžių pakartojimas antrame sakinyje (plg. Piročkinas 1969: 15).

(110) *Humanitarikai rūpi ne vien žinių kaupimas, ne tik gnoseologinė, bet ir aksiologinė bei ontologinė tiesa. Tiesa, galinti suteikti prasmės asmens ir žmonių bendruomenės gyvenimui. Tautinės bendruomenės – **taip pat**.* KB 1998 4 18.

Pridūrimo konjunkcija – ekspresyvus sakinių siejimo būdas. Todėl ji daug dažniau (90,6 % visų pridūrimo konektorių) vartojama publicistinio stiliaus tekstuose.

Abejonių kelia ir tai, ar neatitikimo konjunkciją visuomet galima laikyti turinčią pridūrimo atspalvį. Mat neatitikimo atveju antrojo komponento turinys, būdamas priešingas lauktajam, kartu yra ir netikėtas (111 pvz.).

(111) *„Pusė centimetro giliau [lokio letena] – miego arteriją būtų užkliudžiusi. **Bet** tada skausmo nejutau, <...>“, – prisiminė medžiotojas.* LR 2003 84 15.

Pridūrimo konjunkcija publicistinio stiliaus tekstuose vartojama kaip priemonė informacijos krūviui išskaidyti (plg. Skovorodnikovas 1981: 172). Pagrindinė pirmojo sakinio dalis apibendrina vieną pastraipos ar didesnio teksto vieneto temą, o antru (pridurtu) pradedamas naujas (Skovorodnikovas 1981: 175). Pridūrimas emociškai išskiria apibendrinamąją loginę išvadą (Skovorodnikovas 1981: 176).

3.1.4. Aiškinamoji konjunkcija

Aiškinimo samprata lietuvių kalbotyros darbuose kol kas nėra tiksliai apibrėžta. Kartais į aiškinimo sampratą įtraukiamas tikslinimas (plg. LKRS 1992: 163–165), kar-

tais į tikslinimo sampratą įtraukiamas aiškinimas (LKG 1976: 560–566). Aiškinimas nuo tikslinimo skiriasi tuo, kad tikslinimo atveju nevienodos apimties sakinių turinys, t. y. sakiny, kuriuo tikslinama, yra siauresnės apimties (plg. Statkevičienė 1986: 192). Šioje disertacijoje aiškinimas suprantamas šiek tiek plačiau, todėl į jo sampratą įtraukiamas ir tikslinimas. Kalbotyros darbuose aptariant aiškinimą pabrėžiama, kad jis yra komunikacinės prigimties – adresantas siekia papildyti adresatui teikiamą informaciją suabejojęs, ar pakankamai suprantamas, aiškus įvardijamasis dalykas. Tai papildoma informacija apie tą patį dalyką (Drukteinis 2006: 204).

Aiškinamoji konjunkcija – tai tokia konjunkcijos rūšis, kai pirmesnis sakiny, kuriuo pasakoma per daug plačiai, abstrakčiai, pakeičiamas kitu sakiniu, kuriame pasakomas konkretesnis, siauresnis turinys (plg. Statkevičienė 1983: 184). Svarbu, kad aiškinamosios konjunkcijos atveju siejamų sakinių turinys iš esmės yra tas pats, tik pasakytas kitais žodžiais, t. y. šios konjunkcijos paskirtis – paaiškinti ar tiesiog perfrazuoti ankstesniu teiginiu pateiktą turinį, plg. 112 pvz.

(112) *Per daug negudraudami sutiksime turbūt, kad gimtąja mes paprastai vadiname tą kalbą, kurią žmogus įvaldo pačią pirmą savo gyvenime ir mokosi tos kalbos ne iš vadovėlių ar žodynų (kaip būna mokantis paskui kitų, „svetimų“ ar „užsienio“, kalbų), o iš mamytės ir tėvelio, kartu pažindamas ir ta kalba aprašomąjį pasaulį. **Kitaip tariant** – žmogus ne ieško kitaip skambančių jau žinomoms sąvokoms, bet tiesiog pirmąsyk **tas** sąvokas kuriasi.* NR 1999 1 35.

Aiškinamoji konjunkcija sudaro 2,01 % visų konektorių vartojimo atvejų. Aiškinamosios konjunkcijos raiška ir pasiskirstymo dažnumas mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstų imtyse pavaizduotas 22 lentelėje.

22 lentelė. Aiškinamosios konjunkcijos vartojimo mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstuose procentinė išraiška

Konektorius	Stilius		Iš viso
	Mokslinis	Publicistinis	
<i>galimas daiktas, dalykas</i>	2,4	4,8	7,2
<i>ypač</i>	4,8	4,8	9,6
<i>jau</i>	26,2	40,5	66,7
<i>kitaip sakant</i>	4,8	2,3	7,1
<i>kitaip tariant</i>	4,8	2,3	7,1
<i>kitais žodžiais</i>	2,3	0,0	2,3

Publicistinio stiliaus tekstuose aiškinamoji konjunkcija ir dažnesnė (77,8 % visų aiškinamosios konjunkcijos atvejų), ir įvairesnė. Aiškinamosios reikšmės konektoriai, kurie vartojami tik publicistinio stiliaus tekstuose, pateikti 23 lentelėje.

23 lentelė. Aiškinamosios konjunkcijos vartojimo publicistinio stiliaus tekstuose procentinė išraiška

Konektorius	Vartojimas procentais
derėtų pastebėti	6,6
galima sakyti	20
juk	46,7
sako	3,3
svarbiausia	10
tiesą sakant	6,7
vos	6,7

Iš visų aiškinamosios konjunkcijos priemonių vartojimo dažnumu išsiskiria *juk* vartojimas (net 46,7 % visų aiškinamosios konjunkcijos priemonių). Tokius *juk* vartojimo polinkius galėtų lemti ir publicistinio stiliaus tekstų požymiai, t. y. publicistinio stiliaus tekstais siekiama paveikti adresatą, o dalelytė *juk* ne tik aiškina, bet ir turi savaime suprantamo, neabejotamo dalyko reikšmę (žr. 113 pvz.).

(113) *Antra vertus, jis – dabarties dailininkas. Juk ar ne jis vienas pirmųjų pradėjo eksperimentus su žmogaus figūra, <...>, ar ne jis pradėjo, <...>, „virtuozišką vaikščiojimą kelių dailės sričių ribomis“, gebėdamas sujungti į vieną senųjų meistrų atradimus ir XX amžiaus meno kalbą.* KB 1998 2 18.

Aiškinamoji konjunkcija taip pat reiškia konektoriais *ypač, kitaip tariant, kitais žodžiais, kitaip sakant, derėtų pastebėti, svarbiausia, sako, galimas daiktas, galimas dalykas, galima sakyti*. Semantiškai aiškinamieji konektoriai nevienodi. Vieni aiškinamieji konektoriai (pvz., *kitaip tariant, kitais žodžiais, kitaip sakant*) vartojami tik siekiant paprasčiau pasakyti, perfrazuoti ankstesnę teiginį. Šie aiškinamieji konektoriai dar vadinami metakalbiniais komentarais (plg. Župerka 2010: 167; Župerka 2007: 55 ir kt.), žr. 114 pvz.

(114) *Šią skiltį parašyti paskatino mane ne vien posėdis, kuriame buvo skirstomos valstybinės stipendijos, bet ir sausa informacija praėjusio šeštadienio „Lietuvos ryte“ – „Valstybės stipendijų siekė 500 menininkų“. Kitaip sakant – dviejų lygių stipendijoms buvo pateikta 500 paraiškų.* ŠA 1998 3 2.

Kitais konektoriais, tokiais kaip *ypač*, *svarbiausia*, *derėtų pastebėti*, ne tik kitais žodžiais paaiškinamas, perfrazuojamas ankstesnio sakinio turinys, bet ir pabrėžiamas, intensifikuojamas antrojo sakinio turinys, 115, 116 ir 117 pvz.:

(115) *Tikimybių teorijoje imta taikyti sudėtingesnį matematinį aparatą. Ypač svarbų vaidmenį, kurdami tikimybių teorijos matematinį aparatą, suvaidino A. M., P. L., K. F. G., S. P. KubTTMS 19.*

(116) *Atlikus šiuos darbus [surašius testamentą, padalijus turtą, gražinus skolas ir t. t.] galima pradėti rūpintis ir „sielos dalykais“. Svarbiausia, jog mirštantis sąmoningai priimtų šv. Sakramentus. KB 1998 4 66.*

(117) *Lietuvos žiniasklaida beveik nekuria mitų apie dabartinę jaunąją kartą, o, pavyzdžiui, Vakaruose to tikrai nestokojama. Derėtų pastebėti, kad tie žiniasklaidoje funkcionuojantys mitai, kad ir kokie jie būtų, žinoma, dažnai prasilenkia su tikrove, ypač ten, kur jie įtraukiami į ypatingą – reklamos ir žinių tinklą. KB 1998 1 12.*

Ištirtose mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstų imtyse pasitaikė tokių atvejų, kai tarp sakinių atsiranda aiškinimo su priešinamuoju tikslinimo atspalviu santykis, žr. 118 pvz.:

(118) *Mes „kvapų kultūrą“ esame praradę, nes civilizacijos teigiama sąlyginė sauga iš mūsų nebereikalauja per kelis šimtus metrų užuosti žvėries ar priešininko. Antra vertus, bent jau miestuose kvapo vietą nūnai užėmė priešprieša tarp smirdėjimo (autobuso, žmogaus, kavinės ar šiukšliadėžės) ir sintetinės smirdėjimo priešingybės – kvepalų ar dezodorantų. ŠA 1998 9 4.*

Kartais šalia pagrindinio aiškinimo santykio išryškėja ir atsargus adresanto požiūris į sakomą dalyką. Šitoks santykis tarp sakinių reiškiamas konektoriais *galima sakyti, galimas dalykas, sako*, plg. 119, 120 ir 121 pvz.:

(119) *Mokslus eiti jam padėjo teta Gertrūda. Ji buvo netekėjusi, tad paėmė vaiką savo globon. Galima sakyti, ji ir davė Antanui išsilavinimą. ŠA 1998 3 3.*

(120) *Vieni tyrėjai teigia, kad makrofagų ir leukocitų migracijos inhibicija koreliuoja su blastinės transformacijos rodikliais ir humoralinių antikūnų titrais, o pasak kitų tyrėjų, nekoreliuoja. Galimas dalykas, kad koreliacija sąlyginė, nes šiose reakcijose dalyvauja skirtingų rūšių ląstelių populiacijos, taikomi skirtingi metodai <...>. KalPM 62.*

(121) *Erkės gyvena dulkėse, drėgnose ir tamsiose vietose – dirvoje, nukritusiuose lapuose, po akmenimis, po medžių žieve. Sako, kad milijonai tokių erkių gyvena ant mūsų kūno, jos laisvai juda mūsų oda, kartais persōka nuo vieno šeimininko ant kito. ŠA 1998 1 6.*

Į aiškinimo konjunkciją įtraukiama ir tikslinamoji konjunkcija, kuri sudaro tik 2,2 % visų konjunkcijos priemonių. Taip elgiamasi, nes lietuvių sintaksės darbuose įprasta tikslinimo nuo aiškinimo neatskirti.

Dažniausiai (93,3 % visų tikslinimą reiškiančių konektorių) tikslinimo santykis reiškiamas dalelyte *jau*, žr. 122 pvz.

(122) *Taip dabartis paverčiama nenutrūkstama istorijos dalim, o praeitis – įvairių fenomenų aktualizavimu — dabarties dalim. **Jau** toks konstatavimas yra artimas šiuolaikinei istorijos mokslo sampratai, pabrėžtinai akcentuojančiai istorinės sąmonės vertybinę orientaciją į dabartį ir ateitį, o ne į praeitį.* KB 1998 2 17.

Konektoriumi *vos* siejami tokie sakiniai, kurių antrojo turinys ne tik pabrėžiamas, patikslinamas, bet drauge nurodomas ir antru sakiniu koduojamo turinio menkumas ar intensyvumas, pvz.:

(123) *Buvo žiema. **Vos** užkandom – Baltušis panorą važiuoti namo.* NR 1998 2 12.

Esama atvejų (ypač ištirtoje publicistinio stiliaus tekstų imtyje), kai sakiniai siejami tikslinimo su subjektyviu pabrėžimo atspalviu, žr. 124 pvz.:

(124) *Visiškai įtikėtina, kad sakralinė kūno padėtis, aiškiai nukrypstanti nuo įprastinės kūno laikysenos, kadaise atsirado kaip mėginimas atkreipti dievų dėmesį. **Šiaip ar taip**, dievai (ar dvasios) gyvena danguje, požemiuose ar tiesiog erdvėje „šalia mūsų“, bet kiekvienu atveju antgamčio būtybės yra visa reginčios.* NR 1998 14 4.

3.1.5. Iliustruojamoji konjunkcija

Iliustruojamoji konjunkcija paprastai suprantama kaip santykis tarp sakinių, kurių pirmojo turinys yra aiškinamas pavyzdžiais, faktais. Kalbotyros darbuose šiam reikalui kartais vartojamas tarptautinis *egzemplifikavimo* terminas. Egzemplifikuoti – aiškinti pavyzdžiais, įrodymus remti pavyzdžiais. Egzemplifikavimas užsienio kalbininkų darbuose paprastai apibrėžiamas kaip komunikacijos procesas, per kurį sakinio turinys yra paaiškinamas pavyzdžiu (EE 2000; Akelaitis 1982: 11). Pavyzdys gali detalizuoti žodį, žodžių junginį, tačiau, kaip pabrėžia teksto tyrėjai, jis dažniausiai susijęs su didesniais teksto fragmentais.

Tipiškiausia iliustruojamosios konjunkcijos raiška ir mokslinio, ir publicistinio stiliaus tekstuose yra įterpinys *pavyzdžiui* (žr. 125 pvz.).

(125) *Pirmiausia taip santykiauja konkrečios fonemos, sudarančios stambesnius vienetus – junginius, skiemenis ar žodžius. **Pavyzdžiui**, žodyje baro sintagminiai santykiai yra tarp fonemų <...>.* GirdTFP 95.

Apskritai iliustruojamoji konjunkcija būdingesnė (73,6 % visų iliustruojamosios konjunkcijos atvejų) mokslinio stiliaus tekstams – juose dažniau vartojamas minėtasis konektorius. Mokslinio stiliaus tekstų imtyse dažniau vartojamas neutralus konektorius *pavyzdžiui* (žr. 24 lentelė).

24 lentelė. Iliustruojamosios konjunkcijos vartojimo mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstuose procentinė išraiška

Konektorius	Stilius		Iš viso
	Mokslinis	Publicistinis	
<i>antai</i>	26,4	4,7	31,1
<i>pavyzdžiui</i>	46,2	6,6	52,8
<i>štai</i>	0,9	11,3	12,2
<i>tarkim</i>	0,0	3,9	3,9

Gana dažnai (31,1 % visų iliustruojamųjų konektorių) ištirtose mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstų imtyse vartojamas konektorius *antai*. Empirinė medžiaga parodė, kad paprastai minėtu konektoriumi siejami sakiniai, kai norima labiau pabrėžti, paryškinti, kartais netgi kiek nustebinti adresatą pateikiamo pavyzdžio turiniu, žr. 126 pvz.:

(126) *Pažymėtina, kad paukščių medžiagų apykaita greita. Antai višta, dedanti 300 kiaušinių per metus, iš organizmo pašalina apie 10–11 kg vandens, 1,2 kg mineralinių medžiagų, 1,4 kg baltymų, 1,2 kg riebalų.* KalPM 70.

Konektorius *štai*, kaip matyti 24 lentelėje, dažniausias ištirtuose publicistiniuose tekstuose. Šiuo konektoriumi, be svarbiausios iliustravimo reikšmės, dažnai akivaizdus siejamų sakinių pabrėžiamasis ar nurodomasis atspalvis, žr. 127 pvz.

(127) *Panašūs pamokslai-instrukcijos buvo publikuojami ir vėliau, XIX a. pabaigoje. Štai Joniškėlio klebonas A. B. <...> trumpai aprašo ne tik kunigo veiksmus, mirštančiojo elgesį, bet ir nurodo, kaip turi atrodyti ligonis, jo namų aplinka, kaip privalo elgtis artimieji ir t. t.* KB 1998 4 66.

Sakiniai siejami konektoriais *tarkim(e)*, *sakykim(e)*, kai pavyzdžiu pateikiamo teiginio turinys turi šiokią tokį modalinį atspalvį, kai adresantas tarsi nenori prisiimti atsakomybės už teikiamą pavyzdį, lyg ir teikiamu pavyzdžiu daro prielaidą, plg. 128 ir 129 pvz.

(128) *Kulto veiksmuose, ritualuose žmogus elgiasi kitaip nei buitinėse situacijose. Tarkime, maldos metu jis krenta ant kelių, kniūpsčias (proskinezė), arba atvirkščiai, išsitiesia, iškelia rankas į viršų. Jo kūnas bylote byloja.* ŠA 1998 9 4.

(129) *Spektaklis tapo labai malonus. Sakykim, į viešnamį parduodama rausva suknele apvilкта bejėgė paauglė – tarsi realizuota erotomano svajonė.* KB 1998 3 40.

Taigi iliustruojamąją konjunkcija adresantas ne tik įtraukia į generuojamą tekstą pavyzdį, bet ir pasirenkamu vartoti konektoriumi tą teikiamą pavyzdį įvertina.

3.2. Priešinimo konjunkcija

Priešinimas paprastai suprantamas kaip dviejų skirtingų požymių pateikimas tam tikru būdu juos gretinant. Du skirtingi požymiai gali būti priešinami, jei jie yra įtraukiami į bendrą ontologinę ar pragmatinę klasę.

Priešinimas gali kilti dėl anksčiau pasakyto turinio, komunikacijos proceso ar kalbėtojo ir klausytojo santykių situacijos (plg. Halliday, Halsan 1976: 250). Priešinimas lietuvių kalbos tekstuose realizuojamas konektoriais *ir, bet, o, tačiau, vis dėlto, tuo tarpu, žinoma, tiesa, ne tik, deja, antraip, tik, vien* ir kt.

Priešinimo konektoriai paprastai įtraukia informaciją, kurią adresantas pristato kaip priešingą tai, kurios lauktasi ar tikėtasi.

Priešinimo konjunkcija atlieka kontrasto funkciją, dėl kurios koduojamas kalbos turinys priešinamas tam, kad būtų aiškūs ilokuciniai tikslai.

Priešinimo konjunkcija detalizuojama skiriant *grynosios priešpriešos, gretinamąją, ribojamąją, neatitikimo, koreguojamąją, turinio nutraukimo* konjunkcijos porūšius.

3.2.1. Grynosios priešpriešos konjunkcija

Grynosios priešpriešos konjunkcija vadinamas toks konjunkcijos porūšis, kai siejamąja priemone sujungiami sakiniai, kurių turinys antonimiškas (žr. 130 pvz.).

(130) *Niekas nepasakys, kad Petras Repšys nemoka nupiešti ausies. Ir ta prasme jis – praeities dailininkas. Antra vertus, jis – dabarties dailininkas.* KB 1998 2 18.

Grynoji priešprieša dažniausiai būna reiškiamą arba kaip dalis – visuma (žr. 131 pvz.), arba kaip visuma – dalis (132 pvz.). Tuomet sakiniai siejami žodžiais *bet, o, tačiau, vis dėlto*.

(131) *Manysime, kad ji [moneta] negali sustoti, atsirėmusi briauna į paviršių, ant kurio nukrinta, – nebent atsiremtų į stalo koją ar sieną arba patektų į plyšį. Tačiau tokie atvejai praktiškai neįmanomi, todėl laikysime galimais tik du atvejus: atsivers herbas arba skaičius, rodąs monetos vertę.* KubTTMS 20.

(132) *Negaliu atkurti mūsų pokalbio, nes visi iš atminties atkuriami pokalbiai visuomet būna išlaužti iš piršto. Bet pašnekesio esmė tokia: ar kuriant dokumentinį filmą būtina kruopščiai išryškinti, pateikti kuo smulkiausia faktologinę informaciją, ją keliskart netgi pakartojant, pirštu prikišamai parodant, ar vis dėlto galima.* ŠA 1998 2 2.

Smulkesnė grynosios priešpriešos konjunkcijos raiška pateikta 25 lentelėje.

25 lentelė. Grynosios priešpriešos konjunkcijos vartojimo mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstuose procentinė išraiška

Konektorius	Stilius		Iš viso
	Mokslinis	Publicistinis	
<i>ir</i>	1,8	1,8	3,6
<i>bet</i>	3,5	15,8	19,3
<i>o</i> ¹³	7,0	31,6	38,5
<i>tačiau</i>	8,8	29,8	38,6

Kaip matyti iš 25 lentelės, siejant sakinius grynosios priešpriešos santykiu, dažniausiai pasirenkamas vartoti konektoriai *o*, *tačiau*. Toks vartojimo polinkis, matyt, yra lemtas bendrųjų šių konektorių vartojimo tendencijų – sakinyje jungtukas *o* dažniausiai taip pat reiškia priešpriešą (žr. Bielinskienė 2003: 99).

Grynosios priešpriešos konjunkcijos priemonės gali sudaryti ir kompozicinę teksto struktūrą, t. y. tokiomis siejimo priemonėmis paprastai paaškinama teksto semantika, sujungiami, sustiprinami skirtingi elementai (plg. Inkova-Manzotti 2001; 146–149; Župerka 1998: 62–64; Vežbicka 1978: 402–421 ir kt.). Tokia grynosios priešpriešos konjunkcija gali būti vadinama metalingvistine. Ištirtose mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstų imtyse metalingvistinė grynosios priešpriešos konjunkcija dažniausiai reiškiamą įterpiniais *antra vertus*, *kita vertus*.

(133) *Arvydas, dėl nelemtai susiklosčiusių aplinkybių Amerikoje gyvenantis jau kone aštuonetą metų, laikėsi kategoriško tikslumo ir kuo gausesnio (ir paprastesnio) informatyvumo pozicijų. <...>. Kita vertus, Arvydas teisus, kalbėdamas apie Lietuvos žmones kaip apie didelius savimylas ir egoistus. ŠA 2 2.*

Ištirtose mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstų imtyse pasitaikė atvejų, kai sakiniai siejami samplaikiniu konektoriumi *bet štai*, kuriuo be grynosios priešpriešos reikšmės adresantas bando išryškinti dar ir apibendrinamąjį, reziumuojamąjį atspalvį, pvz.:

(134) *Pamenu, Antanas nususuko, nežiūrėjo, matyt, bijojo, o aš žiūrėjau... O tėvas tada buvo parvežęs motinai šundaktarį Tamošiūną, tikrų gydytojų tuomet Prienuose nebuvo... Bet štai, niekas neišgelbėjo... ŠA 1998 3 3.*

¹³ Į konektoriaus *o*, reiškiančio grynąją priešpriešą, grupę įtrauktas ir tokia pat reikšme vartojamas konektorius *tu pačiu*. Konektoriaus *tu pačiu* procentinė išraiška lentelėje nepateikiama, nes jis neatitinka lietuvių kalbos normų.

Grynajai priešpriešai reikšti gan dažnai visai be reikalo vartojamas konektorius *tuo pačiu*. Apie neteiktiną šio konektoriaus vartoseną nemažai rašyta kalbos kultūros darbuose (pvz. plg.: Akelaitis, Pečkuvienė, Žilinskienė 2009: 368, Paulauskienė 2000: 246 ir kt.). Grynosios priešpriešos santykiui reikšti šis konektorius pasirenkamas, kai siekiama ne tik supriešinti siejamų sakinių turinį, bet ir pabrėžti tų sakinių glaudų ryšį, plg. pvz.:

(135) *Tačiau atliktas darbas, reikia manyti, nebuvo pakankamai kokybiškas, nes tekstų, pripažintų oficialiais, taip ir nesulaukta, o sprendžiant iš kitų tarpukariu paskelbtų vertimų, žmonių, dirbusių Tarybos komisijoje, indėlis juose buvo nepastebimas.*

Tuo pačiu atkreiptinas dėmesys į tai, kad neoficialių teisės normų rinkinių vertimų į lietuvių kalbą, atliktų privačių asmenų iniciatyva ir jėgomis, Lietuvoje tarpukariu taip pat buvo padaryta ne tiek mažai. MaksimLTŠ 169.

Grynosios priešpriešos santykiu sakiniai dažniau siejami ištirtose publicistinio stiliaus tekstų imtyse, taip pat čia, siekiant daryti didesnę poveikį adresatui, labiau mėgstama rinktis tokius konektorius, kurie išreiškia dar ir papildomus – apibendrinimo, pabrėžimo – atspalvius.

3.2.2. Gretinamoji konjunkcija

Gretinimo santykiu sakiniai siejami, kai jų turinys tik lyginamas, artinamas ar šliejamas, bet ne priešinamas. Gretinimas įmanomas tik tuomet, kai siejami sakiniai išreiškia dalykus, kurie turi skirtumų, ir tie skirtumai gali būti lyginami (plg. Inkova-Manzotti 2001: 89) Gretinimas paprastai paremtas siejamų sakinių arba ir jų sudarytų teksto atkarpų tam tikra simetrija. Tačiau esama ir tokių atvejų, kai gretinami visiškai priešingi dalykai (pvz., skirtingas laikas). Kalbotyros darbuose, kuriuose analizuojamas gretinimo santykis (plg. Inkova-Manzotti 2001: 99), akcentuojama, kad tada, kai subjektai du, – gretinamos skirtingos vienos skalės dalys, kai subjektas vienas, – gretinamos skirtingos dviejų skalių dalys. Gretinamų daiktų požymiai turi turėti skirtybių, kad jų reikšmė nesusiliėtų į vieną; tų skirtybių turėtų būti mažiausiai dvi, plg. 136 pvz.

(136) *Dabar jų [akmeninių keistuolių] akiduobės tuščios. **Bet** kadaise jų žvilgsniai buvo labai išraiškingi.* LR 2003 84 7.

Kadangi 136 pvz. subjektas vienas, tai gretinamos dvi skirtingos laiko skalės – dabartis ir praeitis.

Gretinamosios konjunkcijos raiška ištirtose tekstų imtyse pateikta 26 lentelėje, kurioje matyti, kad ir šis santykis sakiniams sieti dažniau pasirenkamas publicistinio

stiliaus tekstų imtyje, nes siekiant paveikti adresatą lyginami įvairūs koduojamo turinio dalykai. Kaip ir sakinio sintaksėje taip pat ir aukštesniame už sakinį lygmenyje sakiniams sieti gretinimo santykiu įprasta vartoti konektorių *o*.

26 lentelė. Gretinamosios konjunkcijos vartojimo mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstuose procentinė išraiška

Konektorius	Stilius		Iš viso
	Mokslinis	Publicistinis	
<i>bet</i>	2,2	6,7	8,9
<i>ir</i>	4,4	0	4,4
<i>o</i>	6,7	44,4	51,1
<i>tačiau</i>	4,4	2,2	6,6
<i>tuo tarpu</i>	20	8,9	28,9

Įprasta gretinti du panašius dalykus (plg. 137 pvz.). 137 pavyzdyje gretinami dalykai, kurių bendras požymis yra *gimtas* – gretinama *gimimo diena* ir *gimtoji kalba*.

(137) Kita žodžio „*gimtas*“ reikšmė – *tikras* – vėlgi susijusi su *gimimu* (*gimdymu*): *gimtas* (*tikras*) *sūnus* – būtent šios motinos *pagimdytas*. *Pagaliau gimtoji yra tiesiog gimimo diena, patsai gimimas. Bet kaipgi su gimtąja kalba.* NR 1999 1 35.

Tačiau esama ir tokių atvejų, kai gretinami visiškai priešingi dalykai apskritai (138 pvz.) ar skirtingas laikas (139 pvz.).

(138) *Mes net nežinome, kaip atrodysime po dešimties, po dvidešimties metų, ką jau ten šimtmetis. Bet mes kasdien, kas valandą matome, kaip šita „krintančių galvų“ kaita veikia mus šiandien.* NR 4 5.

(139) *Pavadinkime šią operaciją dviejų paralelių tekstų – sceninio ir literatūrinio – skaitymu. **Kažkada** H. H. vienas iš pirmųjų prasarė apie principinį dramaturgo teksto „neišbaigtumą“, „nepilnumą“, šitaip padėjęs natūralizuoti režisieriaus kaip „interpretatoriaus“, tarpininko tarp aktorių, publikos ir „neišbaigto“ pjesės pasaulio funkciją. **Šiandien** vargu ar reikia režisieriaus egzistenciją teatre pateisinti pjesės interpretacijos būtinumu. Juolab reikalauti, kad režisierius „sektų“ pjesės autorium – šis nenulemia pagrindinio teatrinio įvykio pranešimo – jo konkretaus čia ir dabar turinio.* KB 1998 7 38.

Gretinimas gali turėti ir papildomą pridūrimo atspalvį, žr. 140 pvz.:

(140) *Ruošiantis rimtam darbui, iškyla du klausimai: ką daryti ir kaip daryti. Kai per mokslo institucijas nušniokštė tie visi tikrinimai, paaiškėjo, kad nei į vieną, nei*

į kitą klausimą neįmanoma taip paprastai ir aiškiai atsakyti, kaip buvo tikimasi ir laukiama valdžios viršūnėse. Net ir tas įkarštis, su kuriuo prasidėjo diskusijos, jau, atrodo, atlėgsta. KB 1998 8/9 8.

3.2.3. Alternatyvos konjunkcija

Alternatyvos konjunkcija reiškia jungtukais *ar, arba*. Alternatyvą reiškiantys konektoriai paprastai vartojami tokiuose kontekstuose, kai adresantas nežino, kurių iš dviejų teiginių pasirinkti. Antra vertus, adresantas paprastai nepripažįsta abiejų komponentų disjunkcijos. Sakinių, siejamų alternatyvos konektoriais, santykiai paprastai turi potencialinį pobūdį, o vienos iš dviejų alternatyvų pasirinkimas dažniausiai priklauso adresatui (plg. Inkova-Manzotti 2001: 83). Alternatyvos konjunkcija ištirtose mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstų imtyse vartojama, kai siejami 1) atskiri sakiniai, kurių paskesnis galėtų būti pirmesnio dėmeniu; atskiru sakiniu išreikšta alternatyva yra labiau paryškinta, pabrėžta (141 pvz.); 2) alternatyvos santykiu susieti gramatiškai visiškai savarankiški sakiniai (142 pvz.). Alternatyvos konjunkcija reiškia konektoriais *ar, arba*.

(141) *Gadameris plėtoja šią mintį <...> taip susiedamas išplėtoto socialinio (kultūrinio) žaidimo ir meno sritis: „nuo apeiginio šokio iki parodymui atliekamų apeigų – tik vienas žingsnis. O nuo jų – tik vienas žingsnis iki atsieto vaizdavimo, pavyzdžiui, teatro, kuris ir yra išaugęs iš tokio apeiginio konteksto. **Arba** iki vaizduojamojo meno, kurio dekoratyvumo ir išraiškiningumo šaknys glūdi bendrame religiniame kontekste.“* KB 1998 4 77–78.

(142) *Jeigu nėra visiems meno kūriniam bendros savybės, tai koks yra pagrindas tą tarsi palaidą jų įvairovę suprasti kaip vieną, tos pačios rūšies reiškinių – kaip meno kūrinius?*

Arba: *jeigu nėra visą tą įvairovę jungiančios (vienijančios, bendros) savybės, tai kaip paaiškinti, kad tokios įvairovės kūriniai vis dėlto yra jungiami į jiems visiems bendrą objektų klasę?* NR 1998 4 35.

Vartojant alternatyvos konjunkciją dažnai svarbi ir sakinių skaida, t. y. kalbos aktas skaidomas į dvi dalis; antroji pradedama alternatyvos konektoriumi. Tokia skaida padeda argumentuoti, paveikti klausytoją, sintetinti naują informaciją, tekstas skaidomas, kad būtų pasiekta ryškesnė ekspresija (Bitinienė 2007: 58–60).

3.2.4. Ribojamoji konjunkcija

Ribojamoji konjunkcija tekstuose vartojama tada, kai pirmesniu sakiniu pasakomas bendresnis dalykas, o antru tai, kas į tą visumą neįeina, kitokiu būdu ją susiaurina. Ji reiškia jungtukais *tik, bet, tačiau*. Dažniausiai tokio tipo konjunkcija yra vidinė. Ribojimo santykiu konkrečiau įvardijami anksčiau pasakyti veikėjai, veiksmai ir kt. Plg. 143 ir 144 pvz.

(143) *Iš tikrųjų, laikui bėgant, dauguma tokių įstatymų buvo pakeista naujais, labiau atitinkančiais pakitusius gyvenimo poreikius. **Bet** keletas **ju**, apsiribojus tam tikrų jų nuostatų pataisomis ir papildymais, liko galioti iki pat 1940 metų Lietuvos sovietinės okupacijos.* MaksimLTŠ 74–75.

(144) *Dažnai neįmanoma su tuo [sutriuškinimu] susitaikyti, norisi keršto ir revanšo, bet paaiškėja, kad nebėra net kam atsirevanšuoti. **Tik** pačiam sau.* NR 1998 4 4.

Ribojamoji konjunkcija paprastai reiškia ribojimą pagal reikšmingumą, t. y. dažniausiai tekste tas antro sakinio siauresnis turinys drauge pabrėžiamas, paryškinamas kaip svarbesnis, reikšmingesnis.

Į ribojamosios konjunkcijos porūšį galima įtraukti ir išskyrimą reiškiančius santykius. Tokie išskyrimą reiškiantys santykiai tarp sakinių reiškiami dalelytėmis *tik, išskyrus, vien*. Plg. 145, 146 ir 147 pvz.:

(145) *Vienas kitas įkliuvo, bet tai buvo paskutiniai kvailiai ir didžiausi žiopliai, kokius tik pasaulis yra matęs. Reikia **tik** būti gudriam kaip žalčiui ir naudotis moderniškiausiomis, didžiųjų aferistų išbandytomis priemonėmis, ir viskas bus gerai.* NR 1999 1 2.

(146) *Masiniai teatriniai renginiai respondentams asocijuojasi daugiau su cirko reiškiniiais, o kadangi ši meno rūšis priskiriama pramogų sferai, tad teatro auditorijos meno rūšių emocijinėje hierarchijoje užima paskutinę vietą. **Išskyrus** kino meną, kurio poveikio sferą dėl kanalų gausos (tele, video) sunku apibrėžti, Jaunimo teatro auditorijos meno rūšių emocijinėje hierarchijoje ir prieš dešimt metų, ir dabar pirmoje vietoje yra dramos teatras.* KB 1998 1 51.

(147) *Deja, chaotiškas, nesąžiningas ar net prievartinis turto perskirstymas tautinės revoliucijos metais ne tik nepakeitė šitokio amoralaus, nesąžiningo turto įsigijimo įvaizdžio, bet šiek tiek jį patvirtino ir sutvirtino. **Vien** dėl šios priežasties vidutinio tautiečio sąmonėje verslininkas – tas, kuris laimėjo turto perskirstymo varžybas – dar ir dabar prilygsta „mafiozui“, taigi socialinių vertybių skalėje užima vietą tarp bandito ir spekulianto.* NR 1999 2 43.

Ribojimo santykiu paprastai apribojamas antru sakiniu koduojamas turinys pagal reikšmingumą, pvz.:

(148) *Tiesą sakant, mes ir dabar neturime modernaus tipo politikų <...>. Iš esmės net patys aukščiausi mūsų politikai tėra aukščiausi valdininkai biurokratai, <...>.*

Remiantis vien šiais samprotavimais, galima spėti, kad verslininko padėtis dabartinėje Lietuvoje, švelniai tariant, yra dviprasmiška. NR 1999 2 42.

Todėl ribojamoji konjunkcija tekstuose atlieka ir pragmatinę funkciją – ribojimą reiškiantys konektoriai žymi svarbaus, aktualaus koduojamo turinio pradžia.

3.2.5. Neatitikimo konjunkcija

Neatitikimo atveju pirmiausia pasakomas tam tikras dalykas, iš kurio galima projektuoti tolesnį dalyką, kurio tikimasi. Tačiau tekste tas įvardytas dalykas neatitinka to, kuris projektuotas, numatytas, lauktas. Neatitikimo konjunkcija reiškia jungtukais *ir, tačiau, vis dėlto*. Svarbus tokio siejimo formalus požymis – pirmesniame sakinyje paprastai vartojama tariamosios nuosakos veiksmažodžio forma, plg. 149 pvz.:

(149) *„Pusė centimetro giliau [lokio letena] – miego arteriją būtų užkliudžiusi. **Bet** tada skausmo nejutau, tik stengiausi pasiekti peilį, kuris kaip tyčia buvo įkritęs į bato aulą“*, – prisiminė medžiotojas. LR 2003 84 15.

3.2.6. Koreguojamoji konjunkcija

Koreguojamosios konjunkcijos paskirtis – patikslinti, pataisyti ankstesnį teiginį. Kartais koregavimas kai kurių kalbininkų (plg. Inkova 2001: 82 ir kt.) pamatuotai vadinamas plėtos tekste argumentacijos pakeitimu. Antrasis pasakymas, kuriuo pataisomas, patikslinamas pirmesnio sakinio turinys, tampa nauju, svarbiu turiniu. Koreguojamoji konjunkcija tekste gali būti vartojama tik tuo atveju, kai paskesniu sakiniu adresantas pateikia visiškai priešingą turinį, nei yra pateikta pirmesniu. Šiuo atveju ypač svarbu tai, kad būtent antrasis sakinyje ir turi didžiausią argumentuojamąją svorį. Plg. 150 pvz.

(150) *Įprasta manyti, kad fakultatyviai gali kaitaliotis tik variantai. **Bet** iš tikrųjų pasitaiko ir laisvai varijuojančių „dviveidžių“ <...> ir kitų fonologinių elementų.* GirdTFP 68.

Koreguojamosios konjunkcijos raiška ištirtose mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstų imtyse pateikta 27 lentelėje.

27 lentelė. Koreguojamosios konjunkcijos vartojimo mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstuose procentinė išraiška

Konektorius	Stilius		Iš viso
	Mokslinis	Publicistinis	
<i>antraip</i>	0,8	0	0,8
<i>bet</i>	5,7	9,8	15,5
<i>deja</i>	0	4	4
<i>ir</i>	1,6	2,5	4,1
<i>ne tik</i>	0	0,8	0,8
<i>o</i>	0	2,5	2,5
<i>tačiau</i>	20,5	32,0	52,5
<i>tiesa</i>	4,1	10,7	14,8
<i>vis dėlto</i>	0,9	1,6	2,5
<i>žinoma</i>	0	2,5	2,5

Koreguojamoji konjunkcija mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstuose gali turėti ir apibendrinamąjį atspalvį, pvz.:

(151) *Beje, tautosakai, kaip lietuvių kalbai ir literatūrai, vos atsirado vieta vadina-
mojoje Briuselio mokslų klasifikacijoje. **Bet** atsirado.* KB 1998 8/9 8.

Kaip matyti iš 151 pvz., tokia koreguojamoji konjunkcija dažniausiai yra anaforinė ir vidinė. Išorinės koreguojamosios konjunkcijos paskirtis – patikslinti, apie ką tekste bus kalbama toliau, žr. 152 pvz.

(152) *Yra ir kita dalyko pusė – meno reiškinių įvairovė. Tai meno rūšių <...>, tam tikrų kultūrų <...> ar kitaip skiriama menų įvairovė.*

*Noriu iš karto pabrėžti, kad šitai labai sunkina teorinę meno analizę. Tai, sakykim, savaiame suprantama ir be kokių akcentų. **Bet** matysime, kad šitas žodis „įvairovė“ pasirodys labai įsidėmėtinas.* NR 1999 2 48.

Mokslinio stiliaus tekstuose koreguojamoji konjunkcija dažnai turi ir pridūrimo atspalvį, žr. 153 ir 154 pvz.

(153) *Tačiau iš antrojo dokumento teksto galima spręsti, kad jis buvo rengiamas dar tebegaliojant 1922 metų Konstitucijai ir tikriausiai tebedirbant Seimui, t. y. apie trečiojo dešimtmečio vidurį. <...>.*

***Tiesa**, archyvinė medžiaga rodo, kad Teisingumo ministerijoje 1922 m. pabaigoje buvęs parengtas Rusų ir lietuvių įstatymams kodifikuoti ir rusų įstatymams versti į lietuvių kalbą įstatymo projektas <...>, bet dėl nežinomų priežasčių įstatymų leidėjo jis nepasiekė.* MaksimLTŠ 157.

(154) *Pacituosiu kelias vietas: „Brangus drauge Laimonai Noreika. Prašau priimti mano gilią ir tikrai nuoširdžią užuojautą Jums ryšium su ištikusiu Jus didžiu skausmu... <...>. Viską į vietą pastatė tame pačiame voke įdėtas Monikos raštelis: „Brangus Laimonai... nerandu žodžių, bet ar jie tau padės... Visada tau draugiška Monika“. Na o Baltušio kreipinių iki šiol nesuprantu ir nemoku išaiškinti.* NR 1999 2 14.

Kartais koregavimo santykis išryškėja ir tarp sakinių, susietų netgi tokiais konektoriais kaip *žinoma*, *deja*. Tokiu atveju minėtų konektorių reikšmė lemia greta koregavimo atsirandančius įsitikinimo (žr. 155 pvz.) ar adresanto vertinimo (156 pvz. nusivylimo) atspalvius.

(155) *Vertinant 1940 metų birželio įvykius, turime atsiminti, kad ne visi Lietuvos veikėjai vienareikšmiškai įvertino susiklosčiusią padėtį, vis dar buvo šiokių tokių iliuzijų. Žinoma, tos iliuzijos dingo labai greitai – liepos pradžioje, bet birželio mėnesį jos dar egzistavo.* ŠA 1998 5 3.

(156) *Tai liudija ir jaunimo laisvalaikio neseni tyrimų duomenys, pagal kuriuos trečią vietą po draugų lankymo ir muzikos klausymo tarp laisvalaikio pramogų užima televizijos žiūrėjimas. Deja, televizija Lietuvoje nėra interaktyvi.* KB 1998 1 13.

152–156 pavyzdžiuose reikšmės atspalvius, matyt, lemia vartojami konektoriai, o koregavimo santykis yra implicitinis.

3.2.7. Turinio nutraukimo konjunkcija

Turinio nutraukimo konjunkcija pasitelkiama stabdant išsamesnį vienos temos plėtojimą ir drauge parengia adresatą suvokti naujus dalykus.

(157) *Šiais kovingais laikais ir menas privalo būti kovingas! <...>. Jau nebe vienas donkichotas Andriuškevičius. Visos instaliacijos, performansai – argi ne kova?*

Bet gana apie **tai**. ŠA 1998 5 12.

Turinio nutraukimo konjunkcija paprastai atlieka metakalbinę funkciją, t. y. struktūrina teksto elementus (plg. Župerka 1998: 62–64; Župerka 1996: 65–72).

Priešinimo konjunkcija, kaip matyti, išsiskiria porūšių įvairove. Tačiau dažnai skirtingus semantinius priešinimo atspalvius reiškia tie patys konektoriai. Todėl būtų galima manyti, kad dažnai reikšmės, jų atspalviai kyla ne iš pačių konektorių, o iš siejamųjų sakinių turinio.

3.3. Priežasties konjunkcija

Priežasties sąvoka kalbotyroje suprantama nevienodai. Sąvokos apimtis gali priklausyti ir nuo lygmenų, kuriame tiriama priežastis (plg. Našlėnaitė-Eberhardt 2002: 17). Plačiausiai priežastis nusakoma kaip veiksmas (reiškinys), dėl kurio vyksta kitas reiškinys arba kuris sukelia kitą veiksmą (reiškinį) (DŽ 2000: 603; Sirtautas, Grenda 1988: 123; LKŽ 1976: 737). Nevienoda priežasties samprata lemia, kad nėra vienos smulkesnių priežasties reikšmių sistemos ar net paprasto išdėstymo. Pavyzdžiui, J. Balkevičius (1963: 219, 361) mini keturias smulkesnes priežasties reikšmes: veikiančios priežasties, sąlygos, nuolaidos ir tikslo, – tai priklauso nuo labai plačiai J. Balkevičiaus suprantamos priežasties sampratos. Kituose lietuvių kalbotyros darbuose (DLKG 2005; LKG 1976), aptariant junginius, reiškiančius priežasties santykius, drauge nagrinėjamos ir realios priežasties, motyvo, padarinio smulkesnės reikšmės, o aprašant predikatinčius dėmenis priežastis ir padarinys atskiriami. Dažniausiai kalbotyros darbuose (Našlėnaitė-Eberhardt 2002: 17 ir kt.) priežastis skaidoma į penkias smulkesnes reikšmes: realiosios priežasties, sąlygos, tikslo, nuolaidos ir rezultato. Panašiai elgiamasi ir šioje disertacijoje: priežastis smulkiau skirstoma į realiosios priežasties, nuolaidos ir rezultato dalines reikšmes. Ištirta empirinė medžiaga lėmė, kad disertacijoje į priežasties konjunkciją neįtraukiama nei sąlyga, nei tikslas, nes šias smulkesnes reikšmes pirmiausia lemia sakinių turinys, o ne konektoriaus reikšmė.

V. Našlėnaitė-Eberhardt (2002: 16), kalbėdama apie priežasties reikšmę, ypač pabrėžia, kad priežastis yra binarė, t. y. priežasties santykis yra tarp **dvių** semantiškai ir sintaksiškai susijusių kalboje užkodotų turinio dalių, kurių viena suvokiama kaip kito reiškimo priežastis (ar pamatas, pagrindas, pretekstas, dingstis), o kitas – kaip padarinys (ar rezultatas). Vadinasi, priežasties konjunkcija – tai santykis, kai pirmesniu sakiniu ar sakinių grupe pasakoma veiksmo, reiškimo ar būvio radimosi dingstis, o antru sakiniu pasakoma pasekmė.

Remiantis apsibrėžta priežasties konjunkcijos sąvoka ir tuo, ką rodo ištirta empirinė medžiaga, priežasties konjunkcija disertacijoje skirstoma į *realiosios priežasties, nuolaidos, rezultato (išvados)*.

3.3.1. Realiosios priežasties konjunkcija

Realioji priežastis reiškia preteksto ir padarinio arba teiginio ir jo loginio pagrindo santykius (plg. DLKG 2005: 684). Kitaip tariant, realiosios priežasties santykis yra

tarp sakinių, kurių pirmesniu pasakomas veiksmo, būsenos ar ypatybės dingstis, o antru – to veiksmo, būsenos ar ypatybės pasekmė (LKG 1976: 734).

Ištirtuose mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstuose realiosios priežasties konjunkcija vartojama daugmaž vienodai (apytikriai po 50 % visų realiosios priežasties konjunkcijos atvejų).

Realiosios priežasties konjunkcija reiškia šiais jungtukais ir jungiamaisiais žodžiais: *todėl, ir, tačiau, mat, nes*. Realiosios priežasties konjunkcijos raiška, kaip matyti 28 lentelėje, ištirtose tekstų imtyse nėra labai įvairi.

28 lentelė. Realiosios priežasties konjunkcijos raiška ir vartojimo mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstuose procentinė išraiška

Konektorius	Stilius		Iš viso
	Mokslinis	Publicistinis	
<i>dėl to</i>	13,6	10,1	23,7
<i>ir</i>	0	7,3	7,3
<i>mat</i>	2,7	5,5	8,2
<i>tačiau</i>	0,9	0,9	1,8
<i>todėl</i>	34,5	24,5	59

Empirinės medžiagos analizė parodė, kad ir mokslinio, ir publicistinio stiliaus tekstų imtyse sakiniai dažniausiai siejami *todėl* (žr. 28 lentelę). Tai dažniausias ir neutraliausias priežasties konektorius. Plg. 158 pvz.

(158) *Atsakymų <...> siūlytume ieškoti tradicinėje kinų kultūroje bei mąstymo principuose <...>. Ir ne vien dėl to, kad jie pasirodo artimi postmodernistinės pasaulėžiūros policentriškumui, bet ir todėl, kad jie atveria gilesnę ontologinę bei kosmologinę perspektyvą sprendžiant intersubjektyvių santykių problemą. **Todėl** čia trumpai aptarsime ir palyginsime jos sprendimo būdus dviejose pagrindinėse kinų filosofinėse – religinėse tradicijose <...>. NR 2000 3 31.*

Esama atvejų, kai realiosios priežasties konjunkcija reiškia konektoriumi *dėl to*, žr. 159 pvz.:

(159) *O pastaraisiais metais besirodanti ir plačiai reklamuojama dažniausiai rusakalbė okultistinė lektūra parašyta išprotėjusio pirmakursio referato lygiu. Gal dėl to ji tokia populiari? ŠA 1998 7 2.*

Ištirta empirinė medžiaga parodė, kad konektoriai *todėl, dėl to* realiosios priežasties santykiui reikšti vartojami sinonimiškai. Pvz., substitucijos metodu pateiktuose

158 ir 159 pavyzdžiuose pakeitus konektorių *todėl* konektoriumi *dėl to* ir atvirkščiai, siejamais sakiniiais koduojamas turinys visiškai nepasikeistų. Be to, ir kai kuriuose lietuvių kalbininkų straipsniuose pabrėžiama, kad konektorių *todėl*, *dėl to*, *užtai* ryški priežasties funkcija aiškiai reiškia per šių jungiamųjų žodžių semantiką (plg. Bielinskienė 2009: 57).

Publicistinio stiliaus tekstuose gana dažnai (9,5 % visų realiosios priežasties konjunkcijos pavyzdžių) realiosios priežasties santykis reiškiamas daugiareikšmiu jungtuku *ir*, žr. 160 pvz.:

(160) *Jis [gamtamokslio žmogus, „tikslukas“] nėra kuoktelėjęs, ir jam kuoktelėti sunku, nors vidujai nepaprastai norisi. Siela be kontakto su iracionalybe džiūsta. Ir pirmas susidūrimas su pačia primityviausia okultistiškai išdažyta teorija jam paliks didžiulį įspūdį. ŠA 1998 7 2.*

Konektoriaus *ir* daugiareikšmiškumą būtų galima pagrįsti naujesniuose kalbotyros darbuose populiaria relevancijos teorija, kurioje teigiama, kad pasakymas relevantiškas atsižvelgiant į ankstesnę pasakymą arba net į daug tolesnę kontekstą (plg. Bielinskienė 2009: 57). Todėl dažnai daugiareikšmiu konektoriumi *ir* sukuriama kontekstinės reikšmės, t. y. priežasties reikšmę lemia koduojamų sakinių turinys, plg. dar 161 ir 162 pvz.:

(161) *Formulėje nurodytosios būdvardžių fleksijos ypatybės taip pat vergiškai priklauso nuo atitinkamų daiktavardžio ypatybių kaip /n/ užpakalinė artikuliacija nuo tokios pat tolesnio Iki arba /g/ artikuliacijos. Ir pagrindinė derinimo funkcija panaši kaip pozicinių variacijų: derinimas taip pat didina kalbos perteklių ir paryškina tuos gramatikos reiškinius, kurie jį sužadina. GirdTFP 71.*

(162) *Atsižvelgiant į šią prezidento teisę pažymėtina, kad Seimas turėjo posėdžiauti dvi sesijas, trunkančias ne ilgiau kaip po tris mėnesius per metus, šaukti nepaprastąsias sesijas pavesta prezidentui, kuris taip pat galėjo paleisti Seimą pirma laiko. Ir ypač buvo reikšmingas Konstitucijos 28 straipsnis, skelbęs, kad pirmąjį Seimą sušaukti nėra saistoma jokiais terminais, ir tuo visiškai devalvavęs visas demokratiškąsias Seimui skirtas konstitucines nuostatas. MaksimUTI 38–39.*

Ištirtose ir mokslinio, ir publicistinio stiliaus tekstų imtyse realiosios priežasties santykiui reikšti vartojamas modalinis žodis *mat*. Minėtasis konektorius savo reikšme ir vartoseną panašus į aiškinamąją dalelytę *štai* (plg. LKŽ 1991: 290). Todėl, be pagrindinės, realiosios priežasties, reikšmės, šiuo konektoriumi susietuose sakiniuose galima įžvelgti ir subjektyvaus aiškinimo atspalvį, žr. 163 pvz.:

(163) *Maskvai reikėjo tokios Lietuvos vyriausybės, kuri turėtų autoritetą tautoje ir būtų priimtina bolševikams, <...>. <...> pradžioje V. D. sunkiai sekėsi susikalbėti*

su A. M. ir jo patarėjais dėl būsimos Lietuvos vyriausybės sudėties. **Mat** šie siūlė savo kandidatus, o tuo tarpu SSSR emisarai jau turėjo savo galimų kandidatų į vyriausybės narius sąrašą, kurį <...>. KB 1998 6 57.

Kaip matyti iš 28 lentelės, konektorius *mat* dažniau vartojamas ištirtuose publicistinio stiliaus tekstuose. Tokią vartoseną lėmė komunikacinė publicistinio stiliaus funkcija – pasakyti aiškiai, argumentuotai, drauge siekiant daryti poveikį adresatui.

Realiosios priežasties konjunkcija esti nevienodo siejamų sakinių išdėstymo, – tai lemia, kas (pretekstas ar padarinys) pirma pasakoma. Todėl galima kalbėti apie priežasties padarinio ir padarinio priežasties konjunkcijos variantus.

Ištirtuose mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstuose dažniau vartojama priežasties padarinio konjunkcija, žr. 164 pvz.:

(164) *Kai kas net teigia, kad šias skulptūras sukūrė bei pastatė ateiviai iš kosmoso. **Todėl** jos ir žiūri į žvaigždes.* LR 2003 84 7.

Tačiau rasta ir kitos krypties konjunkcija, t. y. pirmiau pasakomas padarinys ir tik po jo nurodoma priežastis. Šios rūšies konjunkcija reiškia tik dviem konektoriais *todėl* ir *nes*, žr. 165 ir 166 pvz.

(165) *Ši šalis [Graikija] buvo apkaltinta neskaidrumu naudojant fondų lėšas. **Todėl** dalį pinigų jai teko sugrąžinti atgal į ES biudžetą.* LR 2003 83 11.

(166) *Išlieka atmintyje bemaž visos keturios dešimtys spektaklio „Senojo gluosnio pasakojimai“ personažų. **Nes** pažinai juos.* KB 1998 2 22.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad jungtukas *nes*, siejantis atskirus sakinius, vartojamas tik šiam santykiui reikšti. Be to, jungtukas *nes* atskirus sakinius gali sieti tik tuo atveju, kai sakiniai parceliuoti. Kitaip šiuo jungtuku sieti sakinius ydinga (plg. Alaunienė 1978: 22).

Taigi realiosios priežasties konjunkcija ištirtuose mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstuose vartojimo dažnumu beveik neišsiskiria; publicistinio stiliaus tekstuose priežasties konjunkcija įvairiau reiškia – vartojama įvairesnių konektorių.

3.3.2. Nuolaidos konjunkcija

Apibūdinant nuolaidos santykį, kalbotyros darbuose (pvz., Holvoet 2003: 106 ir kt.) teigiama, kad juo siejami du reiškiniai, kurie paprastai negalimi kartu, t. y. „nuolaidos reikšmę galima suformuluoti kaip trūkstamo priežastinio ryšio reikšmę: sakydami „A nors B“ paprastai paneigiame įprastinį, laukiamą priežastinį ryšį“ (plg. Holvoet 2003: 106). Nuolaidos santykiu paprastai siejami du priešingo turinio saki-

niai Vadinasi, nuolaidos konjunkcija – tai santykis, kai pirmesniu sakiniu pasakomas veiksmas (būsena ar ypatybė), yra suprantamas kaip dingstis, o paskesniu sakiniu pasakomas veiksmas (būsena ar ypatybė), suprantamas kaip nemotyvuota pasekmė, tai yra kitokia, negu buvo tikėtasi. Pirmesnio sakinio turinys yra svarbus, tačiau antrame – minėtasis turinys nuleidžiamas niekais ir iškeliamas naujas, svarbesnis.

(167) *Nepriskiriami prie pirminių ar pagrindinių teisės šaltinių, teismų sprendimai praktiniame gyvenime <...> vaidino ne paskutinį vaidmenį. Tačiau teorija ir praktika pripažino, kad teismai konkrečias bylas gali spręsti remdamiesi tik aukščiausiosios teismo instancijos – Vyriausiojo tribunolo – sprendimais, kurie neretai buvo laikomi ne tik savitu bendru teismų praktikos orientyru, bet ir principiniu nurodymu konkrečioms byloms spręsti.* MaksimLTŠ 119.

Nuolaidos konjunkcija reiškia jungtukais *ir, bet, o, tačiau, įterpiniu žinoma* (žr. 29 lentelę).

29 lentelė. Nuolaidos konjunkcijos vartojimo mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstuose procentinė išraiška

Konektorius	Stilius		Iš viso
	Mokslinis	Publicistinis	
<i>bet</i>	4	12	16
<i>ir</i>	0	4	4
<i>o</i>	4	0	4
<i>tačiau</i>	28	40	68
<i>žinoma</i>	0	8	8

Ištirtose mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstų imtyse nuolaidos santykis reiškiamas konektoriumi *tačiau* (plg. Labutis 2002: 169; Piročkinas 1964: 98), plg. 168 pvz.:

(168) *Ant senio rankų juodavo gilūs randai, kuriuos išraižė virvė, traukiant didelę žuvį. Tačiau nė vienas iš šių randų nebuvo šviežias.* NR 1998 4 13.

Publicistinio stiliaus tekstų imtyse pasitaikė sakinių, kurių nuolaidos santykis reiškiamas konektoriumi *žinoma*. Tokiu atveju šalia nuolaidos reikšmės akivaizdus ir modalinis adresanto įsitikinimo atspalvis – konektoriumi *žinoma* pabrėžiamas, paryšklinamas paskesnio sakinio turinys, to sakinio svarba visame tekste, žr. 169 pvz.

(169) *Taip, žmogaus gimtis yra neabejotina gamtos paslaptis. Lietuvių etninėje kultūroje tai patvirtina gimties laikotarpio papročiai ir ritualai, nepraradę reikšmės ir šiandien. Žinoma, visuomenės socialinė struktūra, gyvenimo būdas, žmonių mentalitetas yra pakitę.* ŠA 1998 5 9.

Formalus sakinių, susijusių nuolaidos santykiu, požymis toks: pirmesniame sakinyje vartojama veiksmažodžio (*ne*)galėti forma su bendratimi (plg. LKG 1976: 755), plg. 170 ir 171 pvz.

(170) *Gali pasirodyti, kad fakultatyviniai variantai visada skiriasi tik labai subtiliais garsiniais niuansais. Tačiau toks manymas yra tik akustinė iliuzija, susidaranti todėl, kad mes esame iš mažens įpratę nereaguoti į tokius požymius, kurie skiria ne fonemas, o jų variantus.* GirdTFP 45.

(171) *A l o f o n a i būna nulemti pozicijos, todėl tiesiogiai negali atlikti nei distinktyvinės, nei ekspresyvinės funkcijos; <...>. Tačiau jų vaidmuo labai svarbus ir didelis.* GirdTFP 68.

Esama atvejų, kai nuolaidos santykis yra tarp sakinių, kurių pirmesniame vartojama tariamoji nuosaka, žr. 172 ir 173 pvz.:

(172) *Tiesa, iš pirmo žvilgsnio galėtų atrodyti, kad tokios žodžių poros kaip „avis“ : „švis“, „suręs“ : „spręs“ prieštarauja tam teiginiui <...>. Tačiau iš tikrųjų pirmieji tų porų žodžiai išties kontrastuoja antriesiems kaip dviskiemeniai vienskiemeniams.* GirdTFP 156.

(173) *Galbūt retoriškai, banaliai ar naiviai šiandien skambėtų klausimas, kuo mums yra įdomi ir aktuali kinų kultūra. Tačiau toks klausimas atvirai ar implikatyviai keliamas daugelyje sinologinių komparatyvistinių studijų, <...>.* NR 2001 3 31.

Tie formalūs nuolaidos santykį paryškinantys požymiai galėtų būti vadinami ir diferenciniais nuolaidos konjunkcijos požymiais.

3.3.3. Rezultato (išvados) konjunkcija

Rezultato (išvados) konjunkcija – tai santykis, kai pirmu sakiniu pasakomas veiksmo, būsenos ar ypatybės loginis pagrindas, o antru sakiniu pasakomas veiksmo, būsenos ar ypatybės rezultatas arba išvada.

Rezultato (išvados) konjunkcija ištirtuose mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstuose išsiskiria vartojamų konektorių įvairovė: jungtukai *ir, bet, o, tačiau, vis dėlto, todėl* (žr. 30 lentelę).

Kalbotyros darbuose (Halliday 2002: 41; Martin 1992: 178,181; Halliday, Hasan 1976: 267–268) užsimenama apie išorinę ir vidinę rezultato (išvados) konjunkciją. Vidinė rezultato (išvados) konjunkcija atlieka metakalbinę funkciją, t. y. padeda kurti aiškios, logiškos struktūros tekstą (174 pvz.). Išorinės rezultato (išvados) konjunkcijos paskirtis – apibendrinti sakinių turinio dalykus (175 pvz.).

(174) *Savo turiniu menas yra labai įvairialypis. Jis turi daug bendro su įvairiomis kultūros sritimis – mokslu, morale, religija, politika, sportu, yra susijęs su įvairiais žmogaus poreikiais: pažinimo, kūrybos, saviraiškos, malonumo, laisvės, susikaupimo, atsipalaidavimo ir t. t. To daugialypiškumo galima rasti ir įvairiais kitais aspektais. Todėl turbūt nelabai verta abejoti, kad menas turi būti teoriškai paaiškintas kuo visapusiškiau.* NR 1998 2 48.

(175) *Pirmasis integralas lygus nuliui, nes <...>. Antrasis integralas, kaip žinome iš <...> lemos, lygus <...>. Todėl $MX = 0$.* KubTTMS 109–110.

30 lentelė. Rezultato (išvados) konjunkcijos vartojimo mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstuose procentinė išraiška

Konektorius	Stilius		Iš viso
	Mokslinis	Publicistinis	
<i>bet</i>	0	0,7	0,7
<i>ir</i>	0	2,6	2,6
<i>o</i>	0	1,3	1,3
<i>štai</i>	0	3,3	3,3
<i>tačiau</i>	0	1,3	1,3
<i>tad</i>	0	7,2	7,2
<i>taigi</i>	34,8	15,8	50,6
<i>trumpiau tariant</i>	0	2	2
<i>vadinas</i>	23	6,6	29,6
<i>vis dėlto</i>	0	0,7	0,7
<i>žodžiu</i>	0	0,7	0,7

Rezultato (išvados) konjunkcija ištirtuose ir mokslinio, ir publicistinio stiliaus tekstuose dažniausiai reiškia modaliniais žodžiais *taigi*, *vadinas*, kurie paprastai ir vartojami išvadai, apibendrinimui pabrėžti (plg. LKŽ 1991: 650), žr. 176 pvz.

(176) *Tokį idealų atvejį galėtume pailiuustruoti mūsų kalbos segmentais [pr] ir [kl]. Keisdami vieną kitu atskirus jų dėmenis, gauname tokius skirtingos reikšmės žodžius <...>. Taigi [pr] = /p/+/r/, [kl] = /k/+/l/. GirdTFP 80.*

Itin dažnai rezultato reikšmė, siejant atskirus sakinius, ypač ištirtoje mokslinio stiliaus tekstų imtyje paryškina įvairiomis leksinėmis priemonėmis, pvz.: *darytina išvada*, *apibendrinami* ir pan.

(177) *Užkrėstų beždžionių bei savanorių „U. Urealyticum“ antikūnų titrai padidėjo net 8 kartus. Taigi darytina išvada, kad mikoplazminė infekcija aktyvina specifinių humoralinių antikūnų sintezę.* KalPM 61.

Publicistinio stiliaus tekstuose išvados santykiui reikšti vartojamas konektorius *tad*. Jis paprastai vartojamas nusakant ko nors rezultata, padarinį (plg. LKŽ 1991: 642; DŽ 2000: 826). Esminis konektoriaus *tad* reikšmės skirtumas nuo tokių konektorių kaip *vadinas*, *taigi* yra tas, kad konektoriumi *tad* siejamas ankstesnių sakinių turinio apibendrinimas. Tarp sakinių nėra išvados pabrėžimo atspalvio, žr. 178 pvz.

(178) *Kas tikrai padaryta, tai sukelta gynybinė mokslo institucijų ir mokslininkų reakcija, kurią įveikti „iš viršaus“ jau neįmanoma, nes Lietuvoje dabar kitas laikas. Tad riksmis bei rikdymis jau nieko nepadarysi.* KB 1998 8/9 8.

Rezultato (išvados) santykis yra ir tarp sakinių, susietų tik realiosios priežasties santykį reiškiančiais konektoriais *dėl to*, *dėl ko* kartu su išvada ar apibendrinimui reikšti vartojama dalelyte *štai*. Ištirtų pavyzdžių analizė rodo, kad rezultato (išvados) reikšmė tarp siejamų sakinių yra kaip tik dėl dalelytės *štai* vartojimo, plg. 179 pvz.

(179) *Žmogus fundamentaliąja, t. y. biosocialine, savo prigimtimi – instinktais, geismais, jausmais ir troškimais, matyt, per tą tūkstantmetį vis dėlto pernelyg nepasikeitė, tačiau to paties pasakyti apie šios jo biosocialinės prigimties tenkinimo technologines priemones, deja, neįmanoma. Štai dėl ko ir senoji Europa, ir josios kažkada užkariautas pasaulis šiandien visiškai kitoks, negu kad buvo prieš tūkstantį metų!* NR 1998 1 14.

Pagal prasmę rezultato (išvados) konjunkcijos sakiniai nėra lygiaverčiai. Kai sakiniai siejami konektoriais *žodžiu*, *trumpai sakant*, antrame sakinyje pasakyta išvada tik apibendrinami anksčiau pasakyti dalykai (žr. 180 ir 181 pvz.). Tokiu atveju antras išvados sakinytis nėra aktualizuojamas.

(180) *Amerikoje mano tėvas redagavo „Darbininką“ – pranciškonų leidžiamą savaitraštį. Iš šių pareigų pasitraukė apie 1965 metus, išėjęs į pensiją dar rašė, redagavo Lietuvių enciklopediją, taip pat anglų kalba buvo išleisti 6 tos enciklopedijos tomiai. Žodžiu, dirbo mokslinį darbą iki pat gyvenimo pabaigos.* ŠA 1998 5 3.

(181) *Čia betikslėje veikloje sau taisykles nusistato protas. Vaikas jaučiasi nelaimingas, jei kamuolys išsprūsta tesudavus dešimtį kartų, ir būna išdidus lyg kunigaikštis, jei pavyksta suduoti trisdešimt — nors jokio motyvuoto pagrindo šitaip nusiminti ar džiaugtis lyg ir nėra. Trumpai tariant, žaisti leidžiamasi savanoriškai priėmus žaidimo iššūkį, siekiant tam tikro tikslo, veikiant tam tikru būdu tam tikroje erdvėje ir tam tikroje (azarto) būsenoje; taip prieš mus iškyla uždaras žaidimo pasaulėlis, konkreiti struktūra.* KB 1998 4 77.

Tačiau ištirtose mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstų imtyse kartais išvados sakinytis gali būti akcentuojamas, išskiriamas. Tada dažniausiai vartojami konektoriai *taigi*, *vadinas*.

(182) *Fonologija tiria kalbos sistemos išraiškos planą, o ne visus kalbos garsus apskritai. **Vadinasi**, ją domina tik tos kalbos garsų savybės, kurios leidžia atskirti vienus turinio elementus <...> nuo kitų, – vadinasi, formuoja ženklų išraišką ir yra jų materialusis pagrindas <...>.* GirdTFP 20.

Kartais išvados sakinytis gali būti ne tik akcentuojamas, išskiriamas, bet ir pateikiamas adresanto požiūris su subjektyviu atspalviu, žr. 183 pvz.:

(183) *Struktūros smaigalys prisideda prie ląstelės judėjimo ir adhezijos <...>. **Mat** <...> ląstelės paviršiuje yra lokalizuoti baltymai, skatinantys adheziją.* KalPM 31.

Ištirtose tekstų imtyse esama atvejų, kai sakiniai siejami negrynu rezultato (išvados) santykiu. Tada siejami sakiniai ne tik apibendrinami, bet ir supriešinami, ypač kai jie siejami konektoriumi *vis dėlto*, žr. 184 pvz.

(184) *Labai prastai pažįstu muziką, bet tai, ką daro visi šie jaunuoliai, savotiškai ryškiai įsivaizduoju. **Vis dėlto** mūsų amžius pašėliškai turtingas.* KB 1998 1 69.

Kokias priežasties reikšmes turi konektoriai, kuriais yra formuojama siejamų sakinių priežasties reikšmė, matyti iš 31 lentelės.

31 lentelė. Priežasties konjunkcijos raiška ir reikšmė mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstuose

Konektorius \ Konjunkcijos rūšis	Realiosios priežasties konjunkcija	Nuolaidos konjunkcija	Rezultato (išvados) konjunkcija
<i>bet</i>		+	+
<i>dėl to</i>	+		+
<i>ir</i>	+	+	+
<i>mat</i>	+		+
<i>o</i>		+	+
<i>štai</i>			+
<i>tačiau</i>	+	+	+
<i>tad</i>			+
<i>taigi</i>			+
<i>todėl</i>	+		+
<i>trumpiau tariant</i>			+
<i>vadinasi</i>			+
<i>vis dėlto</i>			+
<i>žinoma</i>		+	
<i>žodžiu</i>			+

Kaip matyti iš 31 lentelės, konektorių įvairovė išsiskiria rezultato (išvados) konjunkcija, kuri reiškia ir jungtukais, ir jungiamaisiais žodžiais, netgi įterpiniais.

3.4. Laiko konjunkcija

Lietuvių kalbotyros darbuose laikas paprastai suprantamas kaip kategorija, kuri skiriama pagal veiksmo santykį su kalbamuoju momentu ar kito veiksmo laiku (plg. DLKG 2005: 290; LKE 1999: 346; LKG 1971: 70; ir kt.). Gramatinė laiko kategorija reiškia ir veiksmažodžio formomis, ir nurodant kalendorinę datą, ir pažymint rūpimo veiksmo santykį su įvykiu, kurio laikas žinomas, ir pagal santykį su kalbamuoju momentu ir kt. (LKG 1971: 70).

Laiko santykiu susiję sakiniai, kurių turinys yra konkretus – kalbama apie veiksmus, būsenas ir kt. Laiko konjunkcija disertacijoje suprantama kaip santykis tarp sakinių, kurių vieno sakinio turinys laiko atžvilgiu yra paskesnis, vėlesnis, tolesnis palyginti su kito sakinio turiniu. Laiko konjunkcija paprastai reiškia prieveksiams. Laiko konjunkcija, kaip jau buvo minėta 2.1.2 poskyryje, analizuojant rodomąją laiko referenciją, raiška panaši į vieną iš gramatinės kohezijos porūšių – laiko referenciją. Antra vertus, svarbu paaiškinti ir kitą svarbų dalyką, kodėl laiko konjunkcija neįtrauktina į leksinių sakinių siejimo priemonių grupę. To nedera daryti todėl, kad laiko konjunkcija reiškia tik tokiais konektoriais, kurie nurodo tik laiko santykį tarp sakinių, konektorius nėra siejamas su pirmesnio sakinio antecedentu, taip pat konektoriumi nurodomas ne konkretus laikas, o tik bendri laiko santykiai (pvz., laiko seka, vienalaikiškumas ir kt.), tokie sakinių siejimo atvejai negali būti skiriami ir leksinei kohezijai.

Laiko konjunkcija tekste atlieka dvejopą funkciją – nurodomas veiksmų laikas arba teksto teiginių svarba. Todėl skiriama išorinė ir vidinė laiko konjunkcija (plg. Halliday, Hasan 1976: 266–267). Apie išorinę laiko konjunkciją paprastai kalbama tada, kai tekste svarbu laiko santykiu susieti koduojamą turinį, pvz., konektoriumi siejama veiksmų seka, plg. 185 pvz.

(185) *Buljone auginama kultūra turi pakeisti jo spalvą, t. y. indikatorius fenolio raudonasis turi pakisti iki oranžinės arba geltonos spalvos maždaug 3–7 inkubacijos parą. Tuomet kultūra perkeliama iš buljono terpės ant agarų terpės ir subkultivuojama tam tikroje buljono terpėje.* KalPM 109.

Vidinė laiko konjunkcija nurodo santykį tarp sakinių, kuriais yra nusakomas teksto sakinių svarbumas, išdėstymo tvarka, plg. 186 ir 187 pvz.

(186) *Tačiau kai kurios opozicijos gali dažniau skirti darybines ir gramatines reikšmes negu leksines. Tuo, kaip sakyta (§ 136), pasižymi mūsų priebalsių tembrinė koreliacija <...>. GirdTFP 155.*

(187) *Formaliai žiūrint, knygoje dėstoma bendrosios fonologijos koncepcija artima gerai žinomoms Prahos lingvistinio būrelio pažiūroms <...>, bet su ja nieku būdu nesutampa. Pirma, čia daugiau dėmesio skiriama fonologinių elementų identifikavimo technikai <...>. Antra (ir turbūt svarbiausia), fonemų ir jų diferencinių požymių skirstymo pamatu šioje knygoje laikomi ne paradigminiai, o sintagminiai santykiai, <...>. GirdTFP 7–8.*

Tokios rūšies konjunkcija būdingesnė mokslinio stiliaus tekstams, šiuo konjunkcijos porūšiu paprastai sustiprinami moksliniam stiliui būdingi požymiai – tikslumas, aiškumas, glaustumas. Tačiau ištirta empirinė medžiaga neparodė aiškių šių dviejų laiko konjunkcijos porūšių skiriamųjų požymių, todėl disertacijoje pateikiamos tik bendresnės vidinės ir išorinės laiko konjunkcijos pasiskirstymo tendencijos. Disertacijoje laiko konjunkcija smulkiau detalizuojama pagal konektoriais reiškiamus santykius, t. y. skiriama laiko sekos, vienalaikiškumo ir apibendrinto laiko konjunkcija.

3.4.1. Laiko sekos konjunkcija

Laiko sekos konjunkcija – tai santykis tarp dviejų ar daugiau sakinių, kurių veiksmai ar būsenos vyksta paeiliui, vienas po kito:

(188) *Prieš dvi savaites jie buvo suimti. Iškart po lietuvių imigrantų sulaikymo į Vilnių atvyko keli JAV pareigūnai ir padėjo lietuviams kolegoms toliau rengti operaciją. LR 2003 83 6.*

Laiko sekos konjunkcija apskritai dažnesnė ištirtoje publicistinio stiliaus tekstų imtyje – tai pirmiausia lemia ir šio stiliaus tekstų turinys. Šio stiliaus tekstuose daugiau yra pasakojimo elementų, todėl tokiame tekste dažniau prireikia nurodyti koduojamų veiksmy ar būsenų seką, vienalaikiškumą ir pan. Laiko sekos konjunkcijos raiška taip pat įvairesnė. Laiko sekos konjunkcijos raiška ir vartojimo mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstuose procentinė išraiška pateikta 32 lentelėje.

32 lentelė. Laiko sekos konjunkcijos vartojimo mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstuose procentinė išraiška

Konektorius	Stilius		Iš viso
	Mokslinis	Publicistinis	
<i>dar</i>	2,3	10,9	13,2
<i>iškart</i>	0	4,3	4,3
<i>paskui</i>	0	2,3	2,3
<i>pirma ..., toliau..., paskui..., ...galiausiai, pagaliau</i>	10,9	2,3	13,2
<i>po to</i>	2,3	8,7	10
<i>tada</i>	8,7	4,3	13,5
<i>toliau</i>	4,3	4,3	8,6
<i>tuomet</i>	4,3	28,3	32,6
<i>vėliau</i>	0	2,3	2,3

Kaip matyti iš 32 lentelėje pateiktų duomenų, laiko sekos santykiams reikšti dažniausiai vartojamas konektorius *tuomet*.

(189) *Tiksliai diagnozuoti galima tiktai išskyrus ir identifikavus M. synoviae. Jei infekcija ūmi, iš pažeistų paukščių nesunku išskirti sukėlėją, bet jei ji chroniška, mikoplazmos nėra labai gyvybingos. Patartina tada bandinius imti iš paukščių viršutinės kvėpavimo sistemos dalies.* KalPM 117.

Laiko sekos santykis taip pat reiškiamas konektoriais *paskui, po to, vėliau, toliau*, žr. 190–193 pvz.:

(190) *Iš šios medžiagos buvo išrinktos galiojančios teisės normos, jos paredaguotos, kai kurie teisės aktai sutrumpinti, iš kelių viena kitai prieštaraujančių normų atrinktos ir paliktos naujausios. Paskui, kitaip nei Pilname įstatymų rinkinyje, jos buvo išdėstytos pagal M. Speranskio parengtą originalią dalykinę sistemą.* MaksimLTŠ 51.

(191) *Atsitiktinai ištraukiamas vienas rutulys ir nebegrąžinamas į dėžę. Po to atsitiktinai traukiamas antras rutulys.* KubTTMS 46.

(192) *Pridėjus į mitybinę terpę nikotinamidadenindi-nukleotido, buvo išskirtas ir identifikuotas M. synoviae S serotipas. Vėliau M. synoviae buvo patvirtinta kaip atskira mikoplazmų rūšis.* KalPM 111.

(193) *Šią skiltį parašyti paskatino mane ne vien posėdis, kuriame buvo skirstomos valstybinės stipendijos, bet ir sausa informacija praėjusio šeštadienio „Lietuvos ryte“ – „Valstybės stipendijų siekė 500 menininkų“. Kitaip sakant – dviejų lygių stipendijoms*

buvo pateikta 500 paraiškų. **Toliau** rašoma apie tai, kas ir kiek tu stipendijų gavo. ŠA 1998 4 2b.

Visi šie konektoriai vartojami sinonimiškai. Tokį sinoniminį vartojimą pirmiausia lemia šių konektorių reikšmė. Laiko sekos santykiu dažnai siejami ne du, o daugiau (trys, o kartais net keturi sakiniai). Tokiu atveju vartojama laiko seką reiškiančių konektorių eilė *pirma ... , toliau ... , paskui ... , ... galiausiai , ... pagaliau*.

(194) *Gretinius be pasikartojimų galime gauti ir šitokiu būdu. Iš pradžių bet kaip parenkame <...> aibės elementų ir jo nebegražiname. Po to renkame antrąjį gretinio elementą <...>, jo taip pat negražiname, ir t. t. Pagaliau renkame <...> elementą <...>*. KubTTMS 29.

3.4.2. Vienalaikiškumo konjunkcija

Vienalaikiškumo konjunkcija – tai santykis tarp dviejų ar daugiau sakinių, kurių veiksmi, būsenos vyksta tuo pačiu metu.

(195) *Kloakoje, Fabricijaus liaukoje vystosi uždegimas ir limfofolikulinė reakcija. Būtent tada kiaušiniai užkrečiami „M. meleagris“*. KalPM 125.

Vienalaikiškumo konjunkcijos raiška ištirtose mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstų imtyse pateikta 33 lentelėje.

33 lentelė. Vienalaikiškumo konjunkcijos raiška ir vartojimo mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstuose procentinė išraiška

Konektorius	Stilius		Iš viso
	Mokslinis	Publicistinis	
<i>dabar</i>	4,3	8,3	12,6
<i>šįkart</i>	8,3	0	8,3
<i>tada</i>	12,5	8,3	20,8
<i>tuomet</i>	20,8	37,5	58,3

Kaip matyti iš 33 lentelės, vienalaikiškumo santykis dažniausiai ir mokslinio, ir publicistinio stiliaus tekstuose reiškiamas konektoriumi *tuomet*. Konektorių vartojimo analizė parodė, kad vienalaikiškumo santykis mokslinio stiliaus tekstuose gali būti reiškiamas konektoriumi *šįkart*. Kaip matyti iš 33 lentelės, šis konektorius visiškai nevartojamas publicistinio stiliaus tekstuose.

3.4.3. Apibendrinto laiko konjunkcija

Apibendrinto laiko konjunkcija – tai santykis tarp dviejų ar daugiau sakinių, kurių antruoju sakiniu susumuojama, kas buvo pasakyta pirmesniu sakiniu (196 pvz.).

(196) *Per mongolus – totorius Rusija ilgam liko izoliuota nuo Vakarų. Minėtas izolavimasis dėl ortodoksinio Rusijoje paplitusios religijos pobūdžio tebetruko ir jai atkūrus nepriklausomybę, nes, suskilus XI a. viduryje krikščionybei, suiro vienintelis Rusijos ryšių su Vakarais kanalas, ėjęs per katalikiškąją Romą. Pagaliau Rusijoje ilgą laiką nepasireiškė veiksniai, ypač skatinę teisės pažangą Vakarų Europoje.* MaksimLTŠ 50.

Čia, kaip rodo pavyzdys, yra galutinio laiko taško (momento tarpo) nuoroda. Todėl apibendrinto laiko konjunkcija paprastai baigiama viena mikrotema, o kartais net tema. Apibendrinto laiko konjunkcijos raiška mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstuose pateikta 34 lentelėje.

34 lentelė. Apibendrinto laiko konjunkcijos raiška ir vartojimo mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstuose procentinė išraiška

Konektorius	Stilius		Iš viso
	Mokslinis	Publicistinis	
<i>galiausiai</i>	6,7	6,7	13,4
<i>pagaliau</i>	26,6	60	86,6

Nors empirinės medžiagos analizė rodo, kad tokia apibendrinto laiko konjunkcija ištirtuose tekstuose nėra dažna, itin neproduktyvi šios konjunkcijos raiška, bet vis dėlto pastebėtas polinkis publicistiniuose tekstuose šiam santykiui reikšti dažniau vartoti konektorių *pagaliau*.

3.5. Modalinė konjunkcija

Kalbotyros darbuose nesama vienos modalumo sampratos. Modalumas dažniausiai apibūdinamas kaip semantinė kalbos kategorija, kaip universali kalbinė komunikacinė pragmatinė kategorija – kalbėtojo požiūris į pasakymo turinį; tas turinys gali būti pateikiamas kaip tikras, galimas, būtinas, abejojamas ar pan. (plg. VLE 15 2009: 285; LKE 1999: 418). Kartais modalumu vadinamas pranešamo dalyko santykis su tikrove (plg. Lyons 2003: 344–346). Dažniausiai taip teigia rusų kalbininkai (plg.

Zolotova, Onipenko, Sidorova 1998: 312; Zolotova 1973: 142). Jie skiria pirminį ir antrinį modalumą. Lietuvių kalbotyroje taip modalumas neskirstomas.

Modalumo sąvoka dažnai konkretinama skiriant modalumo reikšmes, rūšis. Todėl pagal tikrumo santykį su pasakymu skiriamos tokios modalumo reikšmės: tikrenybė, galimybė ir reikiamybė. Kalbėtojas tam tikroje situacijoje gali pasirinkti vieną iš šių reikšmių. Kai kurie dabartiniai lietuvių kalbininkai (žr. Holvoet, Judžentis 2004: 83) skiria episteminių ir deontinių modalumą. Episteminis modalumas laikomas propozicijos modalumu. Bendriausia jo reikšmė yra tikimybė, kuria išreiškiamas autoriaus požiūris į propozicijos tikroviškumą. Episteminis modalumas apibūdina pasakymus, kuriuose reiškiamas didesnis ar mažesnis kalbėtojo įsitikinimas pasakymo turinio tikroviškumu. Deontiniu modalumu, skirtingai nei episteminiu, apibūdinami ne teiginiai, o abstrakčios propozicijos, reiškiančios kokių nors subjektų veiksmus arba poelgius, todėl jis susijęs ne su žmonių svarstymais ar įsitikinimais, o su jų valios aktais (žr. Holvoet 2007: 16; min. Holvoet, Judžentis, 2004, 83).

Modalumas išreiškiamas leksinėmis, gramatinėmis ir kitomis modalinėmis raiškos priemonėmis, tarp kurių svarbi intonacija. Modalumas reiškiamas veiksmažodžių nuosakų formomis – tai pagrindinė jo raiškos priemonė. Modalumas reiškiamas ir modaliniais žodžiais, įterpiniais, dalelytėmis,rieveiksmiais. Tos raiškos priemonės eina konektoriais, kuriais struktūrinamas tekstas, todėl yra ir teksto struktūros kūrimo priemonė.

Remiantis ištirta empirine medžiaga, kad žodinės modalumo raiškos priemonės eina ir konektoriais, disertacijoje skiriama modalinė konjunkcija.

Konektorių¹⁴, kuriais siejami atskiri sakiniai tekste, modalinis atspalvis nėra toks raiškus kaip tų pačių žodžių, vartojamų sakinio viduje. Tai lemia dvejopa šių vienetų paskirtis – ir sieti sakinius, ir išreikšti tam tikrą kalbėtojo požiūrį į sakomą dalyką.

Empirinės medžiagos kiekybinė analizė parodė, kad modalinė konjunkcija daug dažniau vartojama publicistinio stiliaus tekstuose – net 72,7 proc. visų modalinės konjunkcijos atvejų, o mokslinio stiliaus tekstuose – 27,3 proc. Publicistinio stiliaus tekstuose daug didesnė ir modalinės konjunkcijos reikšmių įvairovė.

Šiaip ir publicistinio, ir mokslinio stiliaus modalinę konjunkciją, remiantis ištirtomis ir apibendrintomis konektorių reikšmėmis, empirine medžiaga, galima smulkiau skirstyti į *abejojimo*, *įsitikinimo*, *pabrėžiamąją*, *informacijos šaltinio* ir *lyginamąją konjunkciją*.

¹⁴ Apie modalinius konektorius žr. Česnulienė 2012a: 30–34.

3.5.1. Abejimo konjunkcija

Abejimo konjunkcija nusako santykį tarp greta esančių sakinių, kurių pirmesniu pasakomas koks nors turinys, teiginys, o paskesniu – yra išreiškiamas tam tikras abejojimas, netikrumas, t. y. siejant sakinius abejimo konjunkcija pirmiausia perteikiamas tam tikras adresanto vertinimas, subjektyvi nuomonė ir pan. Abejimo konjunkcija pasitaiko tik tokiuose tekstuose, kuriuose yra galimas pasakojimas pirmuoju asmeniu, subjektyvus vertinimas.

Abejimo konjunkcija reiškiamą įterpiniais *atrodo, ko gero, regis, matyt, pasirodo, turbūt, galbūt, gal* ir pan. Tokią šios konjunkcijos raišką lemia įterpinių semantika: jais eina žodžiai, žodžių junginiai ar sakinių dėmenys, reiškiantys kalbėtojo požiūrį į sako- mą dalyką. Ištirtuose tekstuose abejimo konjunkcijos pasiskirstymo polinkiai tokie: mokslinio stiliaus tekstuose – 14,6 proc., o publicistinio – 85,4 proc. Kaip matyti iš gautų rezultatų, nors mokslinio stiliaus tekstuose abejimo konjunkcijos ir nevengiama, tačiau daug dažniau abejimo santykis tarp sakinių vartojamas publicistinio stiliaus tekstuose, nes šio stiliaus tekstams, be pagrindinės informavimo paskirties, dar svarbi ir aiškinimo, vertinimo, kūrybingo, subjektyvaus, sąmojingo interpretavimo funkcija (plg. Marcinkevičienė 2008: 93). Būtent tada ir prireikia kurį nors koduojamą turinį susieti abejimo santykiu. Tai ypač aktualu dabartinei (po Atgimimo) publicistikai, kai nustota adresatą veikti iš anksto numatyta kryptimi – pakito ir poveikio funkcijos turinio akcentai, t. y. publicistinio stiliaus tekstuose daugiau paliekama abejonių, netikrumo (plg. Bitinienė 2007: 13; Gabrėnaitė 2006: 24–27 ir kt.). Abejimo konjunkcijos raiška ištirtose mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstų imtyse pateikta 35 lentelėje.

35 lentelė. Abejimo konjunkcijos vartojimo mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstuose procentinė išraiška

Konektorius	Stilius		Iš viso
	Mokslinis	Publicistinis	
<i>atrodo</i>	0	22,8	22,8
<i>gal</i>	0	29,1	29,1
<i>galbūt</i>	2,1	10,3	12,4
<i>ko gero</i>	2,1	0	2,1
<i>matyt</i>	4,2	6,3	10,5
<i>pasirodo</i>	0	2,1	2,1
<i>regis</i>	0	4,2	4,2
<i>tikriausiai</i>	6,3	4,2	10,5
<i>turbūt</i>	0	6,3	6,3

Teksto tyrėjai (pvz., Boskova 1959: 237 ir kt.) dažnai akcentuoja, kad konektoriais, kurie reiškiami įterpiniais, aiškiau reiškiamas santykių turinys, nes įterpinių konjunkcinė potencija – leksinė reikšmė (plg. Akelaitis 1986: 8). Nors lietuvių kalbos žodynuose (plg. DŽ 2000; LKŽ 1991) vieno abejojimą reiškiančio konektoriaus leksinė reikšmė dažniausiai aiškinama pasitelkiant kitą tos pačios rūšies konektorių (pvz., konektoriaus *atrodo* reikšmė aiškinama modaliniais žodžiais *turbūt*, *galbūt*), tačiau vis dėlto galima išvelgti šiokių tokių konektorių reikšmės skirtumą.

Konektoriumi *atrodo* įprastai reiškiamas abejojimas (plg Akelaitis 1986: 7), žr. 197 pvz. (197) *Pasakišku būdu pavyko gauti Pilį. Atrodo, knygų bazėje bus ir daugiau egzempliorių.* KB 1998 1 69.

Konektoriais *regis*, *matyt*, *turbūt*, *galbūt* linkstama reikšti netikrumą, plg. 198–201 pvz.

(198) *Smilkymai yra ne tik sudėtingų religinių apeigų dalis, be jų neapsieina ir daugelis izoliuotų kultūrų religijų. Regis, nelabai sudėtingi tyrinėjimai galėtų atskleisti ir kai kuriose lietuvių bei prūsų apeigose vyravusius kvapus <...>.* ŠA 1998 9 4.

(199) *Kontaminuotose ląstelėse branduolio chromatinas išsidėstęs pagal ląstelės sienelę, chromatine tinklas grubus, branduolys vakuolizuotas ir susiraukšlėjęs. Matyt, šių sutrikimų atsiranda dėl DNR sintezės pažeidimų, kurių priežastis – mikoplazmų poveikis.* KalPM 55.

(200) *Lietuvoje vis mažiau lieka tų, kurie pažinojo A. M, bendravo su juo; vis mažiau tų, kurie galėtų nors truputį mums atskleisti jį ne kaip filosofą, o kaip žmogų... Turbūt nedaugelis žino, kad Prienuose, tame pačiame name ant Nemuno kranto, kur praėjo dalis A. M. vaikystės ir jaunystės, iki šiol gyvena A. M. brolis J. M. ir jo sesuo M. M.* ŠA 1998 3 3.

(201) *Šis straipsnis parengtas kaip pranešimas Lietuvos filosofų konferencijai, kurioje buvo svarstomos šiuolaikinės (žinoma, Vakarų) filosofijos raidos tendencijos. Galbūt dėl jo tariamo „nekontekstualumo“ kaip tik ir pasigirdo niekuo nepagrįstų skeptiškų nuomonių apie kinų (ir apskritai Rytų) kultūros tyrinėjimo galimybes bei suvokimą.* NR 2000 3 31.

Atsargų tvirtinimą reiškia konektoriai *tikriausiai*, *ko gero*, plg. 202 ir 203 pvz.

(202) *Nustatyta, kad aukštesnėje temperatūroje už optimalią membranos takumas padidėja, žemesnėje – sumažėja. Tai padeda jai kisti į tariamąją kristalinę sustingusio gelio būseną. Tikriausiai tarp membranos takumo, lipidinės sudėties ir fermentinių sistemų yra priklausomybė.* KalPM 34.

(203) *Daug dėmesio atliekant teisinę reikšmę turinčius veiksmus buvo skiriama simboliniams veiksams, ritualui.*

Ko gero, *mažiausia žinių turime apie senovės Egipto teisę. Nors čia ją mėginta kodifikuoti, bet nė vienas toks teisės paminklas mūsų dienų nepasiekė.* MaksimUTI 23.

Konektoriumi *pasirodo* adresantas dažniausiai sieja tokius sakinius, kuriais reiškiamas toks turinys, kuriuo mažai abejojama, žr. 204 pvz:

(204) *Pasyvų imunitetą turi daug paukščių, išsiritusių iš užkrėstų kiaušinių, nes motininiai antikūnai (aglutininai) išsilaiko vidutiniškai 2 savaites po išsiritimo. Pasirodo, kad šie antikūnai neapsaugo nuo pakitimų atsiradimo užkrėstų embrionų oro maišuose.* KalPM 130.

Šis konektorius ištirtose mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstų imtyse savo reikšme kartais artimas netgi įsitikinimo konjunkcijai.

3.5.2. Įsitikinimo konjunkcija

Įsitikinimo konjunkcija paprastai reiškiamą kalbėtojo pozicija, kad tai, kas pasakoma antru sakiniu, yra tikra. Įsitikinimo konjunkcija palyginti su abejojimo ištirtose mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstų imtyse vartojama daug rečiau. Tokius pasiskirstymo polinkius, matyt, lemia tai, kad adresantas vengia adresatui brukti teikiamą turinį kaip vienintelį. Įsitikinimo konjunkcijos raiška ištirtose imtyse pateikta 36 lentelėje.

36 lentelė. Įsitikinimo konjunkcijos raiška ir vartojimo mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstuose procentinė išraiška

Konektorius	Stilius		Iš viso
	Mokslinis	Publicistinis	
<i>aišku</i>	15,6	18,8	34,4
<i>akivaizdu</i>	0	3,1	3,1
<i>be abejonės, be abejo</i>	0	6,3	6,3
<i>iš tiesų</i>	0	3,1	3,1
<i>iš tikrųjų</i>	15,6	15,6	31,2
<i>žinoma</i>	9,4	12,5	21,9

Konektoriai *akivaizdu*, *aišku* išreiškia žinių šaltinio pobūdžiu pagrįstą adresanto požiūrį (plg. Ruskan 2010: 8). Kalbotyros darbuose kartais jie vadinami episteminėmis bevardės giminės formomis, reiškiančiomis fakto žinojimą ir teisingumą (Tekorienė 1990: 136). Priešingai negu įterpiniai, šie konektoriai sintaksiniais ryšiais ir semantiniais santykiais susiję su kitais sakinio žodžiais, žr. 205 ir 206 pvz.

(205) Šitaip pernai man pavyko aplankyti net pokomunistinę Kiniją: atvilko toks „kiaulių kupčius“ kinišką miniatiūrą. **Aišku**, žinojau jos autorių vargstant Užupio pusrūsėlyje, bet į Užupį aš pėsčiomis galiu nukakti. ŠA 1998 9 12.

(206) Ar mes labiau pasitikime kompetencija ir sprendimais, priimamais visuomeninių savivaldos institucijų, <...> ar mes <...> vėl grįžtam prie labiau etatistinio požiūrio, stiprinam valstybės institucijas ir joms suteikiam galutinę sprendimų priėmimo misiją. Dar liūdniau, kad žiniasklaida šitą priešpriešą bando dar labiau gilinti, visuomenę pristatydamą kaip teisiąją, neklystančiąją pusę, ir nuolatos bakindami valstybę, kaip a priori klaidingą instituciją. <...>. **Akivaizdu**, kad ir viena, ir kita pozicija yra diktuojama ir skatinama realios situacijos. KB 1998 5 10.

Įsitikinimą reiškiantys konektoriai reikšmės požiūriu nevienalyčiai, t. y. skiriasi minėtais konektoriais reiškiamas adresanto įsitikinimo koduojamu turiniu laipsnis (plg. Akelaitis 1986: 8). Pvz., adresanto tikrumas paprastai reiškiamas konektoriais iš tikrųjų, iš tiesų. (207 ir 208 pvz.).

(207) Ir ypač buvo reikšmingas Konstitucijos 28 straipsnis, skelbęs, kad pirmąjį Seimą sušaukti nėra saistoma jokiais terminais, ir tuo visiškai devalvavęs visas demokratiškąsias Seimui skirtas konstitucines nuostatas.

Iš tikrųjų taip ir buvo: Seimas tebuvo sušauktas 1936 metais, t. y. beveik po dešimtmetį trukusio neparlamentinio valdymo. MaksimLTŠ 39.

(208) Autorė, galima sakyti, akcentuoja šiek tiek paradoksalią manistikos situaciją: priimdama gana akivaizdų dvasingumo ir juslingumo, intelekto ir gyvenimo antagonizmą, išskylantį daugelyje Th. Manno kūrinijų, pastebi, jog šios temos pasaulio manistika sugebėjo išvengti, tad beliko parašyti studiją. **Iš tiesų**, be intelekto ir gyvenimo priešpriešos, be dramatiškų dvasios ir gamtos sąlyčių neįsivaizduojamas nei Ašenbacho, nei Hanso Kastorpo, nei pagaliau Adriano Leverkiūno kelias, kitaip tariant, intelektualiojo herojaus raida. NR 1998 1 48–49.

Konektoriais *be abejo*, *be abejonės*, *aišku*, *akivaizdu* reiškiamas adresanto siekis išryškinti akivaizdų koduojamą turinį, žr. 209 pvz.

(209) Arvydas, dėl nelemtai susiklosčiusių aplinkybių Amerikoje gyvenantis jau kone aštuonetą metų, laikėsi kategoriško tikslumo ir kuo gausesnio (ir paprastesnio) informatyvumo pozicijų. **Be abejonės**, tai amerikietiškas principas: žiurovui reikia ne tik pašildyti ir sukramtyti, jam reikia netgi suvirškinti tiekiamą patiekalą. ŠA 1998 2 2.

Konektoriumi *žinoma* paprastai reiškiamas užtikrinimas, žr. 210 pvz.

(210) Jauna šeima laukia pirmojo kūdikio. Nerimauja. Spėlioja. **Žinoma**, vyras nori sūnaus, žmona – dukters. KubTTMS 15.

Kaip matyti 36 lentelėje, šiuo užtikrinimą reiškiančiu konektoriumi sakiniai siejami gana dažnai (21,9 proc. visų įsitikinimo konektorių). Minėtasis konektorius ištirtuose tekstuose dažniausiai vartojamas ta pačia reikšme, be papildomų atspalvių.

3.5.3. Informacijos šaltinį reiškianti konjunkcija

Informacijos šaltinį reiškianti konjunkcija paprastai rodo, kuo remiasi adresantas, iš kur paimtas koduojamas turinys. Informacijos šaltinio nurodymas drauge leidžia adresantui vertinti informacijos patikimumą, kiek ji atitinka faktus (211 pvz.).

(211) *Dar daug ką šokiruoja profesoriaus [V. Krėvės-Mickevičiaus] sutikimas įeiti į šią vyriausybę, kurios sprendimai gana greitai laidojo Lietuvos nepriklausomybę. <...>. **Mano giliu įsitikinimu**, Lietuvos valstybingumas nesibaigia 1940 m. birželio 15 d. įvykiais.* KB 1998 6 57.

Todėl dažnai adresanto požiūris į pasakomą turinį turi papildomą abejonės, netikrumo atspalvį (plg. Usonienė 2004: 53).

Informacijos šaltinį reiškianti konjunkcija ištirtose mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstų imtyse sudaro 53,8 % visų modalinės konjunkcijos porūšių. Informacijos šaltinį reiškiančios konjunkcijos raiška ir vartojimo polinkiai ištirtose mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstų imtyse pateikti 37 lentelėje.

37 lentelė. Informacijos šaltinio konjunkcijos raiška ir vartojimo mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstuose procentinė išraiška

Konektorius	Stilius		Iš viso
	Mokslinis	Publicistinis	
[kieno nors] galva	0	1,8	1,8
[kieno nors] duomenimis	1,8	26,8	28,6
[kieno nors] manymu	1,8	0	1,8
[kieno nors] nuomone	14,3	10,7	25
[kieno nors] supratimu, įsitikinimu	0	5,4	5,4
anot [ko nors]	0	7,1	7,1
manau	0	10,7	10,7
pasak [ko nors]	10,7	8,9	19,6

Informacijos šaltinį reiškianti konjunkcija pagal adresanto teikiamos informacijos tikrumo laipsnį nevienalytė. Galima kalbėti apie sakinių santykį, kuriuo nurodomi duomenų šaltiniai ir numanymas (plg. Usonienė 2004: 51). Šis konjunkcijos variantas paprastai reiškiamas konektoriais *anot* [*ko nors*], *pasak* [*ko nors*], kurie tinka asmens nuomonei laisvai cituoti. Ištirtose mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstų imtyse konektorius *pasak* [*ko nors*] daug dažnesnis negu konektorius *anot* [*ko nors*], kuris visiškai nerastas ištirtose mokslinio stiliaus tekstų imtyse. Panašūs vartojimo polinkiai pastebėti ir Dabartinės lietuvių kalbos tekstyne. Prielinksnis *pasak* negrožiniuose tekstuose čia pavartotas 3884, publicistiniuose – net 45330 kartų, o prielinksnis *anot* – atitinkamai 2054 ir 24174 kartus. Akivaizdu, kad konektoriai *pasak* ir *anot* dabartinėje kalboje vartojami sinonimiškai. Bet jau J. Balkevičius (1971: 3–6) akcentavo, kad pielinksnių *anot* ir *pasak* reikšmės akivaizdžiai skiriasi – prielinksnis *anot* vartojamas, kai tiksliai cituojame kito žodžius, o prielinksnis *pasak* pasirenkamas, kai kito mintį savo žodžiais atpasakojame. Konektoriumi *anot* [*ko nors*] paprastai turėtų būti nurodomas informacijos šaltinis, kuriam pritariama, o konektoriumi *pasak* [*ko nors*] tik pažymimas pranešimo šaltinis, o dėl informacijos tikrumo adresantas savo nuomonės nereiškia (plg. Župerka 2007: 59). Tačiau empirinės medžiagos analizė parodė, kad ištirtuose mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstuose minėtųjų reikšmių atspalvių dažnai neskiriama. Konektoriais *anot* [*ko nors*], *pasak* [*ko nors*] paprastai pasakoma ir abejonė, netikrumas, netgi adresanto vengimas atsakomybės dėl koduojamo turinio (plg. Akelaitis 1986: 10).

(212) *Ligonis yra nuolat lankomas. Šalia jo visada būna giminaičių, draugų. Anot Kirkoro, M. namų durys „neužsidaro nuo lankytojų“.* KB 1998 4 66.

(213) *Analitinės psichologijos pradininkas Carlas Gustavas Jungas kolektyvinės sąmonės teoriją grindė tuo metu įvykusių žmogaus vidinės erdvės skilimu. Pasak jo, tai, kas anksčiau žmogų jungė su aplinka (archetipiniai patirties modeliai), nusėdo į giluminius sąmonės klodus.* ŠA 1998 6 9.

Informacijos šaltinį reiškiantys konektoriai *manau*, (*kieno nors*) *manymu*, (*kieno nors*) *galva*, (*kieno nors*) *supratimu*, *įsitikinimu*, (*kieno nors*) *nuomone* nurodo tiesioginius duomenų šaltinius drauge su tvirtu, nors ir subjektyviu, įsitikinimu sakomo turinio tikrumu, plg. 214 ir 215 pvz.

(214) *Čia būtų pravartu prisiminti dar viena mistifikatorių ir naujų mitų kūrėją – literatūros kritiką (kataliką kaip ir Gombrowiczius) kanadietį Marshallą McLuhaną. Jo supratimu, pradėdant nuo seniausios visuotinės informavimo priemonės – laikraščio – kokybinis žiniasklaidos efektyvumas tik regresavo.* KB 1998 1 13.

(215) *K. Būga rašė apie vietovardžių migraciją Šėlos krašte, kurią jis siejo su lietuvių stumiamų sėlių persikėlimu į kitas vietas, kartu persinešant ir senųjų vietų vardus. Jo*

nuomone, lietuvių išstumti Lėvens intako Viešintos paupio sėliai persikėlė į šiaurę ir tuo pačia vardu pavadino Nemunėlio intaką Viesytę. NR 1998 3 7.

Mokslinio stiliaus tekstuose informacijos šaltiniui reikšti tarp sakinių vartojamas konektorius [*kieno nors*] *manymu* (žr. 216 pvz.).

(216) *Mikoplazmų populiacijoje ne visos ląstelės geba absorbuotis. Vienu tyrėjų manymu, tokių ląstelių yra 10–50 %, kiti nurodo kur kas mažesnę rodiklį.* KalPM 47.

Publicistinio stiliaus tekstuose tokio konektoriaus šiam santykiui reikšti nevartojama. Užtat publicistinio stiliaus tekstuose informacijos šaltinio santykis reiškiamas ekspresyvesniu konektoriumi [*kieno nors*] *galva*.

3.5.4. Pabrėžiamoji konjunkcija

Pabrėžiamoji konjunkcija vartojama tada, kai norima išryškinti pirmiau pasakytą teiginį. Pirmesniu sakiniu pasakytą teiginį akcentuoja, labiau išryškina, į jį adresato dėmesį atkreipia pabrėžiamuoju konektoriumi einanti dalelytė *būtent* (su gretinimo, aiškinimo atspalviu), *dar, net* prieveiksmiai *ypač, juo, juolab, nejaugi, štai, tik, tuo labiau, vis, visiškai*. Pabrėžiamoji konjunkcija dažnesnė publicistinio stiliaus tekstuose. Išsamų pabrėžiamosios konjunkcijos konektorių pasiskirstymą iširtuose tekstuose žr. 38 lentelėje.

38 lentelė. Pabrėžiamosios konjunkcijos raiška ir vartojimo mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstuose procentinė išraiška

Konektorius	Stilius		Iš viso
	Mokslinis	Publicistinis	
<i>būtent</i>	7,7	17,9	25,6
<i>dar</i>	0	23,1	23,1
<i>ypač</i>	2,6	2,6	5,2
<i>juolab</i>	5,1	12,8	17,9
<i>nejaugi</i>	0	5,1	5,1
<i>net</i>	2,6	5,1	7,7
<i>tik</i>	0	2,6	2,6
<i>tuo labiau</i>	0	2,6	2,6
<i>vis</i>	0	10,2	10,2

Publicistinio stiliaus tekstuose pabrėžiamoji konjunkcija ne tik dažniau pasitaiko – įvairesnė ir raiška. Ištirtuose mokslinio stiliaus tekstuose sakinio turiniui pabrėžti, kaip minėta, dažnai vartojama dalelytė *būtent*, kuri drauge turi ir aiškinimo nurodymo, išskyrimo atspalvius. Žr. 217 pvz.

(217) *Klaipėdos krašto autonomiją vadovaujantis Statutu turėjo prižiūrėti Lietuvos Respublikos prezidento skiriamas gubernatorius. Būtent jam pavesta skirti Direktorijos pirmininką, o pastarajam – likusius keturis Direktorijos narius.* Maksim 147.

Pabrėžimas reiškiamas ir pabrėžiamosiomis dalelytėmis *net* (218 pvz.), *dar* (219 pvz.), *vis dar* (220 pvz.), *juolab* (221 pvz.), *tuo labiau* (222 pvz.) ir kt.

(218) *Kadangi gaunama vis naujų duomenų apie smulkių taksonų savybes, Mollicutes klasifikacija kinta. Net* tokie taksonai kaip šeima ir eilė nėra pastovūs. KalPM 21.

(219) *Nors šiemet statybos dar tik įsibėgėja, nelaimingi atsitikimai jose jau nusinešė dviejų žmonių gyvybę. Dar* du žmonės buvo sunkiai sužeisti. LR 2003 83 5.

(220) *Vis dėlto jis vėl ragino Bagdadą glaudžiau bendradarbiauti ir pagreitinti tikrinimų procesą.*

„*Vis dar* aiškinamės daugelį klausimų“, – kalbėjo M. el Baradei ir pridūrė, kad Irako praėjusią savaitę perduotuose dokumentuose apie branduolinių programas nebuvo jokios naujos informacijos, kuri atsakytų į inspektorių klausimus. LR 2003 38 9.

(221) *Faktiškai Lietuvos 1928 metų Konstitucijos sankcionuota prezidento įstatymų leidybos teisė nebuvo kai kurių kitų šalių konstitucinėje praktikoje pasitaikęs atvejis, kai valstybės vadovui suteikiama teisė nepaprastomis aplinkybėmis, dėl kažkokių priežasčių esant sutrikdytai normaliai tvarkai, leisti įstatymo galią turinčius dekretus. Juolab* Konstitucijoje buvo kalbama visai ne apie poįstatyminius (=įstatymų lydimojus) aktus. MaksimLTŠ 38.

(222) *Taigi prieš naujausią-brangiausią „20 Century Fox“ gigantą atsisėdi jau su „įsijungusia“ tavyje katastrofa. <...>. Tuo labiau* kad iš anksto pranešta: amerikoniai laikosi generalinės linijos ir katastrofos panoramą „kabina“ ant nerūdijančios meilės trikampio vinutės. ŠA 1998 11 7.

Ištirtuose mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstuose pasitaiko pabrėžiamosios konjunkcijos priemonių su intensifikacijos reikšme, t. y. šiomis konjunkcijos priemonėmis ne tik akcentuojamas reiškiamas turinys, bet iš kelių reiškinių drauge išskiriamas ir pats svarbiausias. Ši konjunkcija dažniausiai reiškiamą dalelytę *ypač*.

(223) *Pirmiausia imta sisteminti civilinės teisės medžiaga, esanti Rusijos imperijos įstatymų sąvado tomuose, nes civiliniams įstatymams skirtoje Sąvado X tomo 1 dalyje buvę 2334 straipsniai nejungė visų civilinės teisės normų, bet dar daugiau kitų civilinės teisės normų buvo išsklaidyta visuose kituose Sąvado tomuose. Ypač* gausiai *jų* būta IX, XI ir XII tomuose. MaksimLTŠ 54.

3.5.5. Lyginamoji konjunkcija

Lietuvių kalbos tekstuose gali būti vartojama išorinė ir vidinė lyginamoji konjunkcija. Semantiškai smulkiau skaidant lyginamąją konjunkciją atsižvelgiama į panašumą ar nepanašumą. Panašumo lyginamoji konjunkcija reiškia *taip pat, irgi* ir kt., lyginamoji skirtumo konjunkcija – *priešingai*.

39 lentelė. Lyginamosios konjunkcijos raiška ir vartojimo mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstuose procentinė išraiška

Konektorius	Stilius		Iš viso
	Mokslinis	Publicistinis	
<i>ir</i>	9,1	13,6	22,7
<i>taip pat</i>	54,6	22,7	77,3

(224) Išskirtina šiuo požiūriu *M. gallisepticum*, turinti būdingų spiralinių struktūrų fibrosomų, prokariotams nebūdingą primityvų, į mitozę panašų mechanizmą ir į eukariotų aktiną panašų baltymą. **Taip pat** originali *M. pneumoniae* santykinai dideliu G+C kiekiu DNR, tam tikra ribine struktūra ir savotišku baltymų rinkiniu, dalyvaujančių adhezijos procese. KalPM 21.

Paraleliai jungiamos dvi remos, temų panašumas pabrėžiamas dalelyte *ir, taip pat*, žr. 225 pvz.

(225) Niekas nevyko ir nevyksta **taip spontaniškai**, kaip šiandien mėginama pa-vaizduoti. **Sąjūdis taip pat** atėjo iš toli ir labai tyliai, ir, susidarius atitinkamoms aplinkybėms, jis negalėjo nesprogti. Sprogo tai, kas kaupėsi, brendo visuomenėje, ir po sprogo natūraliai viskas ėmė slūgti. NR 1998 4 5.

Be to, lyginimo santykiui pabrėžti kartais pavartojamas konektorius *lygiai taip pat*.

Taigi gramatinės ir leksinės gramatinės sakinių siejimo priemonės yra bendros mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstams. Mokslinio stiliaus tekstuose vartojamas mažesnis konektorių skaičius, jie neutraliesni, užtat aiškiau nurodo sakinių santykius. Publicistinio stiliaus tekstuose sakiniams sieti pasitelkiamas įvairesnis ir gausesnis konektorių inventorių, tačiau prasminiai sakinių santykiai blankesni.

IŠVADOS

1. Gramatinės sakinių siejimo priemonės tiek mokslinio, tiek publicistinio stiliaus tekstuose akivaizdžiai persveria leksines gramatines. Gramatinės siejimo priemonės sudaro 62,3 %, o leksinės gramatinės – 37,7 %. Tokių vartojimo polinkį lemia ne teksto stilius, bet pati teksto struktūra, kai ryšio priemonė paskesniame sakinyje susiejama su antecedentu pirmesniame sakinyje – tokia teksto plėtra leidžia ir adresantui, ir adresatui teksto turinį plėtoti einant nuo „sena, žinoma“ prie „nauja, nežinoma“. Leksinės gramatinės sakinių siejimo priemonės sakinius sieja be antecedento, todėl siejant sakinius tekste tokiomis priemonėmis aiškumo, logiškumo dėlei prireikia ir gramatinės kohezijos, t. y. tokiais atvejais sakiniai siejami kompleksiskai – ir gramatine, ir leksine gramatine siejimo priemone.

2. Referencija ir substitucija reiškia įvardžiais ir įvardiniaisrieveiksmiais, kurie tekste atlieka pakeitimo funkciją. Į skirtingas kohezijos rūšis jos atskiriamos dėl nevienodo konektorių reikšmių apibendrinimo laipsnio. Referencijos konektoriams (*jis, šis, tas* (ir jų formos), *ten, tada* ir kt.) būdingos konkrečios siejamosios reikšmės, nes jie sakinį sieja tik su vienu antecedentu. Be to, referencijos konektoriai patys turi apčiuopiamesnę reikšmę nei substitucijos konektoriai. O substitucijos konektoriai (*tai, šitai, visa tai* ir kt.) turi ne tokią apibrėžtą, abstraktesnę reikšmę.

3. Esminis asmens referencijos požymis yra tai, kad ji reiškia asmeniniais įvardžiais, kuriais susiejami svarbūs komunikacijos akto dalykai. Asmens referencijos porūšių įvairovė priklauso nuo to, kokiam komunikacijos akte tie įvardžiai vartojami ir kokias funkcijas jie atlieka. Kai įvardžiu reiškiamas adresantas, kuris pats išdėsto įvykius ir kurio antecedentas tekste nepaminėtas, o tik suvokiamas iš situacijos, tai turima *situacinė* (*netekstinė, egzoforinė*) referencija, o kai antecedentas paminėtas tekste, tai jau *tekstinė* (*anaforinė, endoforinė*) referencija. Mokslinio stiliaus tekstuose asmens referencijos konektoriai sudaro 31,6 %, o publicistinio – 68,4 %. Tokių konektorių vartojimo polinkį lemia mokslinio stiliaus tekstų požymiai – tikslumas, objektyvumas, nuoseklumas, – todėl mokslinio stiliaus tekstuose vengiama sakinius sieti tais asmeniniais įvardžiais, kurie dažniausiai įvardija adresantą ar pan. – lietuvių mokslinio stiliaus tekstuose neįprasta rodyti autoriaus asmenį. Trečiojo asmens įvardžiu *jis* reiškia asmens referencija pati dažniausia, sudaro 68,9 % visų ištirtose mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstų imtyse pasitaikiusių asmens referencijos pavyzdžių. Įvardžiu *jis* reiškia asmens referencija ištirtose mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstų imtyse yra dvejopa – koreferencija (69,3 %), deiksė (30,7 %). Asmens

deiksė, išreikšta pirmojo ir antrojo asmens įvardžiais, labiau susijusi su teksto koherencijos dalykais – tokie konektoriai sieja teksto elementus su netekstiniais elementais.

4. Rodomoji referencija reiškiamą rodomaisiais įvardžiais *tas, toks, šis, šitas, šitoks, anas, pastarasis*, kurie lietuvių kalbos tekstuose paprastai vartojami siekiant atkreipti adresato dėmesį į antecedentą, paminėtą tekste ar tiesiog suvokiamą iš konteksto. Rodomoji referencija, apskritai imant, tai yra ir mokslinio, ir publicistinio stiliaus tekstuose, gana dažna, sudaro net 54,7 % visų referencijos atvejų. Mokslinio stiliaus tekstų imtyse rodomoji referencija vartojama dažniau nei publicistinio, t. y. mokslinio stiliaus imtyse ji sudaro 66 %, o publicistinio – 34 % visų referencijos atvejų.

5. Substitucijos reišikliai yra apibendrinamosios reikšmės įvardžiai ir įvardiniairieveksmiai. Substitucija pagal tai, kokį antecedentą pakeičia substitutas, smulkiau skirstoma į vardažodinę, veiksmažodinę ir konstrukcijų substituciją. Vardažodinės substitucijos atveju substitutas pakeičia vardažodį ar jo grupę, t. y. vardažodį su jam priklausomais žodžiais. Tokių lietuvių kalbos vardažodinių substitutų inventorius nėra gausus. Vardažodinė substitucija reiškiamą įvardžiais *tai* (90,6 %), *visa tai* (4,2 %), *tas* (3,1 %),rieveksmiu *taip* (2,1 %). Veiksmažodiniai substitutai (įvardžiai *tai, tas, šitas* irrieveksmis *taip*) sieja ir apibendrina tokius teksto elementus, kurie koncentruojami predikatinėse grupėse. Lietuvių kalbos tekstuose dažniausias konstrukcijų substitucijos porūšis – tai substituto pakeitimas konstrukcija (sudėtinio sakinio dėmeniu, sakiniu, keliais sakiniais ar net išsisa pastraipa). Konstrukcijų substitucija mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstuose dažniausia, todėl ir jos raiška gan įvairi. Ji reiškiamą konektoriais *tai* (46,4 %), *taip* (25,5 %), *tas* (7,7 %), *šitaip* (6,8 %), *visa tai* (4,5 %), *tas pats* (2,7 %), *šitai* (1,4 %), *toks* (1,4 %), *šitoks* (0,9 %), *kitaip* (1,4 %), *kiek kitaip* (0,9 %). Bevardės giminės įvardžiu *tai* reiškiamas konstrukcijų substitutas mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstuose dažniausiai vartojamas, kai juo keičiamą apibrėžtis.

6. Iš sakinių siejimui vartojamų elipsių – vardažodinės, veiksmažodinės, taip pat konstrukcijų – mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstuose, kaip parodė tyrimas, tevartojama tik vardažodinė. Vardažodinė elipsė mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstuose pagal raišką yra trejopa: 1) šalia nepasakyto elemento vartojamas įvardis, tai *įvardinė elipsė*, 2) šalia praleisto elemento vartojamas kokybinis rodomas įvardis – *kokybinė vardažodinė elipsė*, 3) šalia nepasakyto elemento pavartojamas skaitvardis – *skaitvardinė elipsė*. Abiejų stiliaus tekstuose įvardinė elipsė sudaro 85 %, skaitvardinė – 10,5 %, kokybinė – 4,5 % visų elipsės priemonių. Mokslinio stiliaus tekstų imtyse dažniausiai (44,5 %) vartojama įvardinė, skaitvardinė – 4,5 %, kokybinė – 1 % visų elipsės atvejų. Publicistinio stiliaus tekstuose vartojimo po-

linkiai beveik tokie patys, t. y. dažniausia (40,5 %) įvardinė elipsė, antroji pagal vartojimo dažnumą skaitvardinė – 6 %, trečioji – kokybinė, kuri sudaro 3,5 % visų elipsės atvejų.

7. Skiriasi konjunkcijos priemonių vartojimo dažnumas mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstuose. Konjunkcijos konektoriais šiek tiek dažniau (59,3 %) siejami publicistinio stiliaus tekstų sakiniai nei mokslinio stiliaus tekstuose, kuriuose tam reikalui vartojama 40,7 %. Pagal konektorių, kuriais siejami atskiri sakiniai, reiškiamus santykius skiriama *sudėjimo, priešinimo, priežasties, laiko* ir *modalinė konjunkcija*. Nustatyta, kad mokslinio stiliaus tekstuose įprastesnė *sudėjimo* ir *priežasties* konjunkcija. Publicistiniuose tekstuose gana dažna ir *sudėjimo*, ir *priešinimo*, ir *priežasties*, netgi *modalinė konjunkcija*. Mat publicistinio stiliaus tekstuose standartiniai kalbos elementai nuolat vartojami pramaišiu su ekspresyviaisiais, jie vienas kitą keičia, yra supriešinami ar derinami.

8. Sudėjimo konjunkcijos funkcija – papildyti ar pabrėžti ankstesnius teiginius. Sudėjimo konjunkcijai reikšti dažniausiai vartojamas konektorius *ir*. Kiti konektoriai, pavyzdžiui, jungtukai *bet, taip pat*, be pagrindinės, t. y. sudėjimo, atlieka ir kitas, savitas, funkcijas. Skiriama *grynojo sudėjimo, turinio papildymo, pridūrimo, aiškinamoji ir iliustruojamoji konjunkcija*.

9. Priešinimo konektoriai *ir, bet, o, tačiau, vis dėlto, tuo tarpu, žinoma, tiesa, ne tik, deja, antraip, tik, vien* kaip konjunkcijos priemonės įtraukia informaciją, kurią adresantas pristato kaip priešingą tai, kurios laukta ar kuri yra tikėta. Priešinimo konjunkcija detalizuojama skiriant jos porūšius: *grynosios priešpriešos, gretinamosios, alternatyvos, ribojamosios, neatitikimo, koreguojamosios, turinio nutraukimo*.

10. Priežasties konjunkcijos atveju pirmesniu sakiniu ar sakinių grupe pasakoma veiksmo, reiškinio ar būvio radimosi dingstis, o paskesniu sakiniu pasakoma pasekmė. Priežasties santykis priklausomai nuo konektorių reikšmių ir siejamų sakinių turinio pasireiškia kaip *realioji priežastis, nuolaida, rezultatas (išvada)*.

11. Laiko konjunkcijos esmę sudaro siejimas sakinių, kurių vieno turinys laiko atžvilgiu yra paskesnis, vėlesnis, tolesnis palyginti su kito sakinio turiniu. Smulkiau detalizuojama pagal konektoriais reiškiamus santykius. Skiriama *laiko sekos, viena-laikiškumo ir apibendrinto laiko konjunkcija*.

12. Konektoriai, kuriais eina modalinės reikšmės sakinio elementai (dažniausia įterpiniai), turi nublukusią modalinę reikšmę. Ir dėl to skiriasi nuo tikrų sakinio modalumo raiškos priemonių. Modalinės reikšmės nublukimą lemia jungiamoji paskirtis, kitaip tariant, konektoriaus funkcija. Modalinė konjunkcija daug dažniau vartojama publicistinio stiliaus tekstuose – net 72,7 % visų modalinės konjunkcijos

atvejų, o mokslinio stiliaus tekstuose – 27,3 %. Publicistinio stiliaus tekstuose daug didesnė ir modalinių konektorių reikšmių įvairovė.

13. Gramatinės ir leksinės gramatinės sakinių siejimo priemonės yra bendros mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstams. Skiriamąją reikšmę turi raiškesnės reikšmės sakiniams sieti vartojami konektoriai mokslinio stiliaus tekstuose, įvairesnio inventoriaus ir įvairesnių santykių konektorių vartojimas publicistiniame stiliuje. Mokslinio stiliaus tekstuose konektorių skaičius mažesnis, jie neutraliesni, bet raiškiau formuoja sakinių santykius.

LITERATŪRA

1. Akelaitis G., 2007, Įterpinys *dar daugiau*, jo vartojimo galimybės, konkurentai, atitikmenys. – *Kalbos kultūra* 80, 45–54.
2. Akelaitis G., 1986, Įterptiniai vienetai kaip semantikos formuojamasis elementas. – *Kalbotyra* 37 (1), 4–13.
3. Akelaitis G., 1982, Įterptiniai vienetai diskurse. – *Kalbotyra* 33 (1), 5–14.
4. Akelaitis G., Pečkuvienė L., Žilinskienė V., 2009, *Specialybės kalba: administracinės kalbos vadovėlis*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras.
5. Alaunienė Z., 1978, *Sakinių siejimas ir mokinių kalba*. Vilnius: PMT.
6. Ambrasas K. J., 1976, *Leksiniai lietuvių kalbos substitutai*. Vilnius: Vilniaus V. Kapsuko universiteto leid. sk.
7. Balčiūnienė I., 2005, Parodomųjų įvardžių įsisavinimas. – *Lituanistika* 64 (4), 45–54.
8. Balkevičius J., 1971, Apie lektoriaus kalbos kultūrą. – *Mūsų kalba* 1 (23), 3–6.
9. Barauskaitė J., 2001, Sakinių jungtys ir informatyvumas. – *Prozos žodis ir stilius*. Šiauliai: ŠU1-klā, 100–122.
10. Beaugrande R. A. and Dressler W. U., 1981, *Introduction to text Linguistics*. London and New York: Longman.
11. Becher V., 2010, Differences in the use of deictic expressions in English and German texts. – *Linguistics* 48, 1309–1342.
12. Bielinskienė A., 2003, Iš jungtukų *bet* ir *o* vartosenos. – *Kalbos kultūra* 76, 98–102.
13. Bielinskienė A., 2009, Relevancijos teorija ir diskurso jungtukų bei jungiamųjų žodžių pragmatika. – *Kalbų studijos* 15, 53–62.
14. Bingelienė R., 1999, Pragmatiniai informacinės teksto struktūros aspektai. – *Tekstas: forma ir turinys*. Šiauliai: Šiaulių universitetas, 9–11.
15. Bitinienė A., 1983, *Mokslinis stilius*. Šiauliai: Titnago spaustuvė.
16. Bitinienė A., 1997, *Funkciniai stiliai: sakinio ilgis ir struktūra*. Vilnius: VPU leidykla.
17. Bitinienė A., 1998, Apie mokslinių tekstų sakinių ryšius. – *Teksto analizė ir interpretacija: Tarptautinės konferencijos pranešimai*. Šiauliai: Šiaulių universitetas, 16–18.
18. Bitinienė A., 2006: Juozo Pikčilingio funkcinė stilistika. – *Kalbos kultūra* 79, 299–306.
19. Bitinienė A., 2007, *Publicistinis stilius*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.
20. Bitinienė A., 2009, Sakinių siejimo priemonių vartojimas mokslinio stiliaus tekstuose. – *Žmogus ir žodis: didaktinė lingvistika* 1, 21–26.
21. Bitinienė A., 2011, *Mokslinis tekstas: teorija, pratybos*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.
22. Boskova 1959 – Боскова М. Е. К.: К вопросу о союзных функциях вводных слов и вводных сочетаний слов в современном русском языке. – *Уч. зап. Даугавпилск. гос. пед. ин-та. Сер. гуманитар. наук* 3 (2), 235–243.
23. Buitkienė J., 1980, Роль лексического повтора в организации текста. – *Rišlaus teksto lingvistinė analizė*. Vilnius: Vilniaus Valstybinis V. Kapsuko vardo universitetas, 53–64.
24. Buitkienė J., 1983, *Лексические средства связи в художественном тексте современного литовского языка*. Канд. дисерт. филол. наук. Вильнюс.
25. Buitkienė J., 1993, Bendrašaknių žodžių vaidmuo lietuvių kalbos tekstų organizacijoje. – *Kalbotyra* 42(1), 17–24.
26. Buitkienė J., 2000, Poetinio diskurso kalbinių raiškos priemonių adekvatumas lietuvių ir anglų kalbose. – *Kalbotyra* 48–49, 29–38.
27. Buitkienė J., Valeika L., 1983, Teksto lingvistika. – *Mūsų kalba* 3, 13 – 17.
28. C, 2004 – *Conjunction*. Prieiga per <http://www.sil.org/linguistics/glossaryoflinguisticterms/whatisaconjunction.htm>. (žiūrėta 2007-10-12).
29. CGEL, 1985 – *A Comprehensive grammar of the English Language*. London and New York: Longman.
30. Cook G., 1989, *Discourse*. Oxford: Oxford University Press.
31. Crystal D., 1997, *The Cambridge Encyclopedia of language*. Cambridge: Cambridge university.

32. Česnulienė V., 2012a, Modaliniai konektoriai mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstuose. – *Žmogus ir žodis: didaktinė lingvistika* 14 (1). 30–34.
33. Česnulienė V., 2012b, Gramatinė kohezija mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstuose. – *Filologija* 17. 45–55.
34. Česnulienė V., 2010, Sudėjimo konjunkcija mokslinio ir publicistinio stiliaus tekstuose. – *Specialybės kalba: sakinyš ir tekstas: mokslinių straipsnių rinkinys*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 38–47.
35. Dahlgren K., 1998, Lexical marking and the recovery of discourse structure. – *Proceedings of COLING-ACL Workshop on Discourse Relations and Discourse Markers*, Montréal, Canada, 65–71.
36. Dijk T. A. V., 1972, Some aspects of text grammars. – *A study of theoretical Linguistics and Poetics*. The Hague – Paris: Mouton.
37. DLKG, 2005 – *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
38. Druktenis A., 2006, Skyryba: naujovės ir keblumai. – *Kalbos kultūra* 79, 199–210.
39. EE, 2000 – *Exemplification and the example*. Prieiga per <http://www2.gsu.edu/~wwwesl/issue1/extitle.htm>. (žiūrėta 2007-10-12).
40. Ellis D., 1992, *From Language to Communication*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
41. Fraser B., 1999, What are discourse markers? – *Journal of Pragmatics* 31, 931–952.
42. Gabrėnaitė E., 2006, Retorinė persvazija reklamoje. – *Filologija* 11, 24–27.
43. Gaivenis K., Keinys S., 1990, *Kalbotyros terminų žodynas*. Kaunas: Šviesa.
44. Galperinas I. R., 1981 – Гальперин И. Р. *Текст как объект лингвистического исследования*. Москва: Наука.
45. Genienė I., 1998, Teksto interpretacija: lingvistinė analizė ir literatūros teorija. – *Teksto analizė ir interpretacija*. Šiauliai: Šiaulių universitetas, 28–32.
46. Genienė I., 1999, Teksto formos ir turinio kontekstas ir pragmatika. – *Tekstas: forma ir turinys*. Šiauliai: Šiaulių universitetas, 19–20.
47. Gindinas S. I., 1977 – Гиндин С. И. Советская лингвистика текста. Некоторые проблемы и результаты (1948–1975). – *Известия Академии наук СССР серия лит. и языка* 36 (4). Москва: Наука, 348–361.
48. Grote B., 1998, Representing temporal discourse markers for generation purposes. – *Proceedings of COLING-ACL Workshop on Discourse Relations and Discourse Markers*, Montréal, Canada. P. 22 – 28.
49. Halliday M. A. K. & Hasan R., 1976, *Cohesion in English*. London and New York: Longman.
50. Halliday M. A. K., 2002, *Linguistic Studies of Text and Discourse*. London, New York: Continuum.
51. Hatim & Mason I., 1990, *Discourse and the translator*. London & New York: Longman.
52. Hoey M., 1991, *Patterns of Lexis in Text*. Oxford: Oxford University Press.
53. Holvoet A., 2003, Sujungiamieji ir prijungiamieji sakiniai formos bei funkcijos požiūriu. – *Sintaksinių ryšių tyrimai*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
54. Holvoet A., 2007, *Mood and Modality in the Baltic*. Krakow: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
55. Inkova-Manzotti, 2001 – Инкова-Манзотти О. Ю. *Коннекторы противопоставления во французском и русском языках*. Москва: Московский государственный университет им. М. В. Ломоносова.
56. Ivič M., 1973, *Lingvistikos kryptys*. Vilnius: Mintis.
57. Jayez J., Rossari C., 1998, Discourse relations versus discourse marker relations. – *Proceedings of the ACL'98 workshop on discourse relations and discourse markers*, 72–78.
58. Jucker A. H., Ziv Y., 1998, *Discourse markers: Descriptions and theory*. Amsterdam: John Benjamins.
59. Jurkaitis J., 2010, Pragmatinė komunikemų funkcija. – *Filologija* 15, 42–52.
60. Karaliūnas S., 1997, *Kalba ir visuomenė: psichosociologiniai ir komunikaciniai kalbos vartojimo bruožai*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
61. Katjurova, 1977 – Котьюрова М. П. О понятии связности и средствах её выражения в русской научной речи. – *Язык и стиль научной литературы: теоретические и прикладные проблемы*. Москва: Наука, 139–160.
62. Koženiauskienė R., 1999, *Retorika. Iškalbos stilistika*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
63. Kucharenko V. A. – Кухаренко В., 1988, *Интерпретация текста*. Москва: Просвещение.
64. Kulgavas, 1977 – Кульгав М. П., , Некоторые особенности строения абзаца в научно – техническом тексте. – *Синтаксис предложения и сверхфразового единства*. Ростов н/Д, 133–149.

65. Labutis V., 2002, *Lietuvių kalbos sintaksė*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
66. Lyons J., 1977, *Semantics 1*. Cambridge: Cambridge University Press.
67. LKE, 1999 – Lietuvių kalbos enciklopedija. / Sud. V. Ambrazas ir kt. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
68. LKG, 1971, *Lietuvių kalbos gramatika*. T. 2. Vyr. red. K. Ulvydas, V. Ambrazas, A. Valeckienė. Vilnius: Mokslas.
69. LKG, 1976, *Lietuvių kalbos gramatika*. T. 3. Vyr. red. K. Ulvydas, V. Ambrazas, A. Valeckienė. Vilnius: Mokslas.
70. LKŽ, 1966, *Lietuvių kalbos žodynas*. T. 7. Vyr. red. J. Kruopas. Vilnius: Mintis.
71. LKŽ, 1976, *Lietuvių kalbos žodynas*. T. 10. Vyr. red. J. Kruopas. Vilnius: Mokslas.
72. LKŽ, 1991, *Lietuvių kalbos žodynas*. T. 15. Vyr. redaktorius K. Ulvydas. Vilnius: Mokslas.
73. LKRS, 1992, *Lietuvių kalbos rašyba ir skyryba*. Vilnius: Mokslas.
74. Loseva, 1980 – Лосева Л. М. *Как строится текст*. Москва: Просвещение.
75. Mª Milagros del Saz Rubio, 2002, *An analysis of English discourse markers of reformulation*. Tesis doctoral. Valencia: University of Valencia, 2002.
76. Malmkjær K., 1995, *The linguistics encyclopedia*. London and New York: Routledge.
77. Marcinkevičienė R., 2008, *Žanro ribos ir paribiai. Spaudos patirtys*. Vilnius: Versus aureus.
78. Martin J. R., 1992, *English Text: System and Structure*. Philadelphia, Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
79. Masaitienė D., 2003, Discourse Markers in English and Lithuanian. – *Kalbotyra* 53 (3), 64–70.
80. Mitkov – <http://clg.wlv.ac.uk/papers/DAARC2000annotatedcorpora2.pdf>.
81. Moskalskaja – Москальская О. И., 1981, *Грамматика текста*. Москва: Высшая школа.
82. Musteikienė I., 1984, *Современный русский язык: Синтаксис*. Вильнюс: Мокслас. Ч. 2.
83. Našlėnaitė-Eberhardt V., 2002, *Priežasties ryšiai įvairiose lietuvių sintaksės pakopose*. Daktaro disertacija. Vilnius.
84. Nunan D., 1993, *Discourse Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
85. OEG, 1996 – *The Oxford English Grammar*. London: Oxford University Press.
86. Pađučėva E. V. – Падучеева Е. В., 1983, *Референциальные аспекты высказывания (семантика и синтаксис местоименных слов): Автореф. дис. д-ра филол. наук*. Москва: Наука.
87. Paulauskienė A., 1994, *Lietuvių kalbos morfologija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
88. Paulauskienė A., 2000, *Kalbos kultūra*. Kaunas: Technologija.
89. Phillips M., 1983, *Lexical Macrostructure in Science Text*. Ph. D. Thesis. Birmingham: University of Birmingham.
90. Pikčilingis J., 1971, *Lietuvių kalbos stilistika*. Vilnius: Mintis.
91. Piročkinas A., 1969, *Priduriamosios konstrukcijos dabartinėje lietuvių literatūrinėje kalboje*. Vilnius: Vaizdo sp.
92. Plungian V., 2011, *Gramatinių kategorijų tipologija 2*. Vilnius: Vilniaus universitetas.
93. Rasimavičius A., 1983, Dėl teksto sandaros – *Lietuvių kalba mokykloje*. Kaunas: Šviesa.
94. RDLL, 1996 – *Routledge dictionary of language and linguistics*. London and New York: Routledge.
95. Redder A., 2008, Functional pragmatics. – *Handbook of interpersonal communication* (Handbook of applied linguistics 2), 133–178. Berlin & New York: Mouton de Gruyter.
96. Redeker G., 1990, Ideational and pragmatic markers of discourse structure. – *Journal of Pragmatics* 14. 367–381.
97. Remeikytė V., 2002 a, Kaip gramatiškai siejame sakinius? – *Gimtoji kalba* 5. 3–5.
98. Remeikytė V., 2002 b, Sakinių siejimo priemonės lietuvių ir užsienio kalbininkų darbuose. – *Kalbotyra* 51 (1). 147–157.
99. Ryvitytė B., 2011, *Lingvistinės pragmatikos įvadas*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
100. Rosinas A., 1976, Dėl vadinamosios „autorinės“ daugiskaitos. – *Kalbotyra* 27 (1), 74–78.
101. Rosinas A., 1984, *Lietuvių bendrinės kalbos įvardžių semantinė struktūra*. Vilnius: Lietuvos TSR Aukštojo ir spec. vidurinio mokslo ministerijos Leidybinė grupė.

102. Rosinas A., 1996, *Lietuvių bendrinės kalbos įvardžiai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
103. Ruskan A., 2010, Evidencialumo raiškos priemonės lietuvių kalboje. – *Lietuvių kalba* 4.
104. Sáez F. T., 2003, *Culture in Writing: Discourse Markers in English and Spanish Student Writing*. Granada, Imprenta Generalife, 345–364.
105. Schiffrin D. A., 1994, *Approaches to discourse*. Blackwell: Oxford UK & Cambridge USA.
106. Schiffrin D., 2001, Discourse markers: Language, meaning and context. – *The Handbook of Discourse Analysis*. Blackwell, Malden: MA, 54–75.
107. Silman, 1967 – Сильман Т. И., *Проблемы синтаксической стилистики*. Ленинград: Просвещение, 1967.
108. Sirtautas V., 1999, Iš teksto teorijos. – *Kalbos aktualijos* 5. Šiauliai: Šiaulių universitetas, 7–17.
109. Skovorodnikovas, 1981 – Сквородников А. П. *Экспрессивные синтаксические конструкции современного русского литературного языка: опыт системного исследования*. Томск: Издательство Томского государственного университета.
110. Statkevičienė J., 1983, Apibendrinimas, aiškinimas ir tikslinimas vientisiniame sakinyje. – *Lietuvių kalba mokykloje*. Sudarė V. Drotvinas. Kaunas: Šviesa, 182–195.
111. Stoddard S., 1990., *Text and Texture: Patterns of Cohesion*. Norwood (NJ): Ablex.
112. Šinkūnienė J., 2010, Autoriaus pozicijos raiška asmeniniais įvardžiais rašytiniame akademiniam diskurse. – *Filologija* 15, 124–141.
113. Šoblinskas J., 1982, Pradinė pažintis su tekstu. – *Tarybinis mokytojas*. 1982. Nr. 63, 3.
114. Tekorienė D., 1990, *Bevardės giminės būdvardžiai*. Vilnius: Mokslo.
115. Teufel S. 1998 Meta-discourse markers and problem-structuring in scientific articles. *Proceedings of the ACL'98 workshop on discourse relations and discourse markers*. 43–49.
116. Toropova, 1980 – Торопова Н. А., *Семантика и функции логических частиц*. Саратов: Изд. Саратовского университета.
117. Trošina, 1980 – Трошина Н. Н., Лингвостилистический аспект когерентности художественного текста. – *Сборник научных трудов*. Москва, вып. 158.
118. TŽŽ 1985 – Tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija.
119. Usonienė A., 2004, *Modalumas anglų ir lietuvių kalbose: forma ir reikšmė*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
120. Valeckienė A., 1974, Bevardės giminės forma *tai* ir jos santykis su kitomis įvardžių formomis. – *Žodžių formos ir jų vartoseną: Lietuvių kalbotyros klausimai* 15. 35–74.
121. Vaskelienė J., 2007, *Trumpas teksto lingvistikos žinynas*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
122. Verikaitė D., 1999, *Formal and functional characteristics of cohesive devices in the science research article in English*. Doctoral dissertation. Vilnius.
123. Vežbicka, 1978 – Вежбицка А. Метатекст в тексте. – *Новое в зарубежной лингвистике* 8. Москва: Лингвистика текста, 402–421.
124. VLE, 2009, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. XV t. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
125. Volf, 1974 – Вольф Е. М. *Грамматика и семантика местоимений*. Москва: Наука.
126. Zolotova, 1973 – Золотова Г. А. *Очерк функционального синтаксиса русского языка*. Москва: Наука.
127. Zolotova, Onipenko, Sidorova, 1998 – Золотова Г. А., Онипенко Н. К., Сидорова М. Ю. *Коммуникативная грамматика русского языка*. Москва: Азбуковник.
128. Zolotova, 1954 – Золотова Т. А. Структура сложного синтаксического целого в Карамзинской повести. – *Труды института языкознания*. Москва: Издательство Академии Наук СССР, 88 – 119.
129. Župerka K., 1983, *Lietuvių kalbos stilistika*. Vilnius: Mokslo.
130. Župerka K., 1996, Realioji įvardytoji kalbos priemonių konkurencija. – *Filologija ir metodika* 3, 65–72.
131. Župerka K., 1998, Kalbos priemonių dvejų tipai abipus grupės *kitaip sakant* metakalbinių komentarų. – *Filologija* 4, 62–64.
132. Župerka K., 2007, Profesinės kalbėsenos nuorodos nelingvistiniuose tekstuose. – *Žmogus ir žodis*. 58–64.
133. Župerka K., 2010, Frazė *ne tas žodis* tekste. – *Filologija* 15, 167–175.

ŠALTINIŲ SUTRUMPINIMAI

Mokslinio stiliaus tekstai:

1. GirdTFP – Girdenis A., 2003: *Teoriniai fonologijos pagrindai*. Vilnius: Petro ofsetas.
2. KalPM – Kaluina V., 1998: *Paukščių mikoplazmozės*. Vilnius: Margi raštai.
3. KubTTMS – Kubilius J., 1996: *Tikimybių teorija ir matematinė statistika*. Vilnius: VU leidykla.
4. MaksimLTŠ – Maksimaitis M., 2001: *Lietuvos teisės šaltiniai 1918–1940 metais*. Vilnius: Justitia.
5. MaksimUTI – Maksimaitis M., 2002: *Užsienio teisės istorija*. Vilnius: Justitia.

Publicistinio stiliaus tekstai:

KB – Kultūros barai.

LR – Lietuvos rytas.

NR – Naujoji Romuva.

ŠA – Šiaurės Atėnai.

Papildomas šaltinis

Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas.

Vida Česnuliė

**GRAMATINĖ IR LEKŠINĖ GRAMATINĖ KOHEZIJA
MOKSLINIO IR PUBLICISTINIO STILIAUS TEKSTUOSE**

Daktaro disertacija
Humanitariniai mokslai, filologija (04 H)

Maketavo Laura Petrauskienė
Redagavo autorė

SL 605. 14,5 sp. l. Tir. 12 egz. Užsak. Nr. 12-137
Išleido ir spausdino leidykla „Edukologija“
T. Ševėėėkos g. 31, LT-03111 Vilnius
Tel. +370 5 233 3593, el. p. leidykla@leu.lt
www.edukologija.lt